

FENOMÉN Transformace

Devatenácté číslo sešitu 18 / 2014

Václav Hořejší	3	vědecký pracovník AV ČR
Karel Janeček	26	matematik, podnikatel
Jiří Schwarz	40	ekonom, člen NERV
Marek Loužek	60	ekonom
Daniel Klír <i>PDY</i>	74	pedagog, fyzik na ČVUT

Autoři fotografií: archiv V. Hořejšího, archiv K. Janečka, Agentura Quo, archiv M. Loužka, archiv D. Klíra

Martin Soldát – tvůrce dialogů, spoluzakladatel společnosti IPPKID, působí na volné noze.

Helena Kašová – jazyková redaktorka, ředitelka Československého dokumentačního střediska.

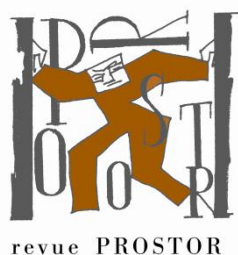
Libuše Piherová – jazyková redaktorka, bývalá pracovnice Národní knihovny

Ivana Pešková – jazyková redaktorka pro dialogy v lázeňském městě Poděbrady

Roman Joch – ředitel Občanského institutu, spoluzakladatel IPPKID, pedagog

ISBN

Realizátoři záměru Fenomén transformace

Institut
pro péči
o kulturní
a intelektuální
dědictví o.s.

Dialog o transformaci s Václavem Hořejším^{1,2}:

MS: *Vážený pane profesore, čím pro vás byl rok 1989? Jak se zapsal do vaší mysli? Jaké naděje jste do něj vkládal, jak se naplnily?*

VH: Pro mě byl ten rok, ve kterém jsem oslavil čtyřicáté narozeniny, skutečně přelomový. Měl jsem rodinu, dvě dospívající dcery. Celý rok ještě před listopadem 1989 jsem se tak trochu angažoval. Nejvíce mi v paměti utkvěla následující historka. V únoru, tedy po Palachově týdnu, byl zveřejněn otevřený dopis vědeckých pracovníků za propuštění politických vězňů (Václava Havla a dalších). Byl jsem jedním ze čtyř lidí u nás v ústavu, kteří to také podepsali. Tenkrát se ta jména četla na Svobodné Evropě. Já jsem den po podpisu odjel na konferenci do Vídně. Tam jsme ještě s dalšími kolegy poslouchali Svobodnou Evropu a samozřejmě četli i mé jméno. Říkal jsem si, že můj návrat bude asi „veselý“. A skutečně - na nádraží mě čekal můj vedoucí a říkal: „Máš průšvih, zítra máš jít za Římanem.“ To byl ředitel našeho ústavu. Ráno jsem tedy nastoupil do ředitelny. Přijal mě s nevrlým výrazem, a s kamennou tváří pravil: „Soudruhu doktore, nebo tedy vlastně pane doktore...“ - degradoval mě ze „soudruha“ na „pána“. A začal mě „tepat“ - že on se snaží u politiků dosáhnout něčeho pro naši vědu a já mu teď jeho práci kazím. Když asi po čtvrt hodině skončil, měl jsem pocit, že již nemohu nic ztratit, že mě stejně vyhodí. Takže jsem mu úplně otevřeně řekl, jak to vidím já. Pověděl jsem mu, že jsem chodil na Václavské náměstí po celý ten Palachův týden. Viděl jsem, co se tam dělo, jak se chovala policie, a že tak je to špatně. V Sovětském svazu je Gorbačov, běží tam perestrojka a něco podobného by podle mě i těch demonstrantů mělo být i u nás. Lidem, kteří tam na tom Václavském náměstí byli, jde o správnou věc. Svě povídání jsem zakončil: „Když něco takového podepíše ‘nýmand’ jako já, nic to neznamená, ale vy byste to měl podepsat. To by něco znamenalo.“ Myslel jsem si, že se mnou vyrazí dveře, ale stalo se něco překvapivého. Na chvíli se odmlčel a začal se mnou mluvit úplně jiným tónem: „Vy to vidíte takto, ale já mám jinou strategii.“ Najednou se mnou hovořil zcela otevřeně a přátelsky. Akademik Říman byl politicky docela vlivný - byl nejen předsedou ČSAV, ale i členem Ústředního výboru KSČ. Byl to ale také výborný vědec. Když jsme rozhovor končili, zeptal se: „Plánujete letos ještě nějakou cestu do zahraničí?“ Odpověděl jsem mu, že na podzim bych chtěl jet na měsíc do Anglie do jedné laboratoře, s níž jsme spolupracovali. On na to přívětivě: „Ano, podpořím to, ale příště se se mnou poradte, až budete chtít něco takového podepisovat.“ Musím říci, že od té doby jsem na něj nedal dopustit. O měsíc později se objevil otevřený dopis „Několik vět“. Ten jsem také podepsal, ale s ním jsem to pochopitelně nekonzultoval. Následně jsem se dozvěděl, že jsem vypadl ze seznamu potenciálních budoucích vedoucích výzkumných týmů, ale už mi to bylo celkem jedno. Najednou se lidé přestávali bát a začínaly se dít věci dříve nemyslitelné. V létě jsme se například snažili, aby se odborová organizace našeho ústavu (ROH) stala nezávislou na komunistické straně. Na podzim se měly do výboru ROH konat volby. Snažili jsme se, aby do výboru naší základní organizace nebyli zvoleni žádní komunisté. No a potom už přišel listopad a vše se už sunulo jinam. 17. listopadu jsem šel celou trasu průvodu z Albertova až na Národní třídu až do úplného konce. Také jsem prošel tím závěrečným policejním „kordonem“, kde někoho více, někoho méně zmlátili (mě kupodivu ne). Pak jsem se trochu angažoval v Občanském fóru na ústavu, ale na nabídky, abych se účastnil práce ve vyšší politice, jsem nereflektoval, jelikož jsem se chtěl věnovat vědě. Jako většina národa jsem byl i já první měsíce a možná i první léta

¹ Václav Hořejší *1949, český molekulární imunolog, od roku 2005 je ředitel Ústavu molekulární genetiky AV ČR, je účasten veřejných diskusí o směřování vědy a společnosti.

² Dialog byl natočen ve středu 29. ledna 2014 dopoledne v Ústavu molekulární genetiky AV ČR, Vídeňská 1083, Praha 4, Krč.

v jakémsi euforickém opojení. Nadšeně jsem přivítal všechny ty změny. Teprve později, někdy okolo roku 1994 či 1995 jsem začal vidět věci, které se mi nelíbily. Byl jsem evidentně dost naivní ve slepé víře v „léčbu Klausem“, jak se tenkrát říkalo. Tento pocit se bohužel stále prohluboval. Můj dnešní pocit by se dal vyjádřit stručně jako „velké zklamání“. Je jistě skvělé, že se podařilo celkem hladce přejít ze socialistické ekonomiky k „volnotržní“, z nedemokratické diktatury k zastupitelské demokracii založené na soutěži politických stran, a to bez nějakých velkých sociálních a politických otřesů. Nemyslím si ale, že se jednalo o tak velký výkon - vždyť to přišlo jaksí samo sebou, a prakticky i ve všech dřívějších „socialistických“ zemích. Velice mě zklamalo, že původní nadšení a morální étos toho celého přerodu, které tam zpočátku byly, se promarnily a dokonce se v posledních letech proměnily v opak. Hrozně mě mrzí, že většina národa má vztah k dnešním politikům stejně pohrdavý, stejně odmítavý jako k někdejšími komunistickým politikům. Musím říci, že k této většině patřím i já.

MS: *S jistou nadsázkou můžeme říci, že jsme ušli cestu od „kůlu v plotě ke kůlu v plotě“. Situace v roce 1989 byla právě tak pojmenována generálním tajemníkem Miloušem Jakešem.*

VH: Nechtěl bych klást nějaké rovnítko. V každém případě bych to rozhodně neměnil. Ale vadí mi, když někteří lidé jsou i dnes nadšeni z toho, že mají svobodu a pořád pouze srovnávají stav, který byl před těmi pětadvaceti, třiceti lety s dnešním stavem, a to jak ekonomicky, tak politicky. Přijde mi, že to není férové. Připomíná mi to totiž situaci z mého dětství, kdy jsem neustále slyšel z rádia, jak se komunisté chlubili: „Podívejte se, jak se zvýšila životní úroveň ve srovnání s první republikou – kolik lidí mělo tenkrát auto, kolik lidí mělo ledničky, kolik lidí mělo televizi?“ Ale dnes je to přece už také dvacet pět let! Je přece nedůstojné, abychom se srovnávali s tím, co bylo před pětadvaceti lety! Abychom se chlubili, že máme „normální“ demokratickou společnost. Já bych to považoval za samozřejmost a nějak zvlášť bych už za to nebyl příliš vděčný. Zaplať Bůh, že jsme se zbavili toho nepochybně špatného komunistického režimu. Měli bychom se ale teď soustředit hlavně na všechny ty špatné věci, které se „vylíhly“ za poslední čtvrtstoletí. Neměli bychom pořád hovořit o tom, co bylo tenkrát a co je již dávno vyčpělé.

MS: *Soudíte, že lidé, kteří takto uvažují a odvolávají se na minulost, nevidí potenciály, které tato země měla a které promrhala?*

VH: Nemohu říci, zdali lidé vidí, či nevidí potenciál. Jeden můj dobrý známý, velice inteligentní člověk mi nedávno řekl: „Mně za to, že máme demokracii, stojí těch padesát až sto miliard, které se ztratí politickými čachry a korupcí.“ Myslím si, že takový postoj je velmi špatný. Rozhodně to není tak, že bychom měli jen dvě alternativy – buď ten hnusný „reálný socialismus“, nebo zlodějský kapitalismus. Myslím si, že existuje třetí alternativa „dobrého kapitalismu“.

MS: *Zkrátka - kapitalismus s lidskou tváří.*

VH: Přesně tak.

MS: *Ještě bych se zastavil v roce 1989. Soudíte, že režim tak jako tak šel ke konci? Zkrátka, rok 1989 musel asi přijít, poněvadž z dlouhodobého hlediska byl režim neudržitelný, jelikož byl postaven na chybných premisách.*

VH: Nemyslím si to. Rozhodujícím faktorem bylo, že došlo k uvolnění ze strany Sovětského svazu. Kdyby tam nebyl Gorbačov, kdyby místo něj vládl třeba jeho tehdejší konzervativní soupeř Jegor

Ligačov, mohlo se klidně stát, že by komunistický systém vydržel ještě několik desítek let. Postupně by stále více zaostával ekonomicky, jelikož měl skutečně velké problémy. Nebo by přešel na systém podobný tomu, který vidíme nyní v Číně. Komunisté by si podrželi politickou moc a ekonomicky by to reformovali v duchu Ladislava Adamce nebo Lubomíra Štrougala, kteří by asi tím „čínským“ směrem šli. Zažili bychom zde řízenou přeměnu direktivního systému, tedy něco podobného přeměnám v Číně nebo ve Vietnamu. To by se klidně mohlo stát. Ale naštěstí to Gorbačov vědomky nebo nevědomky pustil z ruky. Pak to bylo úplně jasné. Bez podpory Sovětského svazu se tento režim prostě nemohl udržet.

MS: *Zde byli lidé, kteří špatně četli jeho slova. Čekali na příkazy. Nedokázali se patřičně rozhodovat.*

VH: I to je možné. Myslím si, že z hlediska Gorbačova to byl pragmatický tah, protože viděl, že impérium nemohou dlouho udržovat, že nejsou schopni soutěžit, a to zejména ve vojenské a ekonomické oblasti, s daleko výkonnějším západním ekonomickým systémem, a proto se to snažil zachránit přístupem, který zvolil. Z mého pohledu byla jeho snaha relativně úspěšná.

MS: *Vidíte, Rusové si to nemyslí.*

VH: Ano, to je pravda. I mnozí Rusové sice říkají, že jsou Michailu Sergejeviči vděční za to, že dostali šanci na svobodný život, ale většina obyčejných lidí a zvláště ti, kteří měli za sovětských časů nějakou dobrou pozici v centrálních orgánech v Moskvě, mu doposud nemohou přijít na jméno – ti přišli o všechno ...

... Komunismus ...

MS: *Čím pro vás je komunistický režim a ideologie, když se na to zpětně díváte? Prožil jste v něm mládí a část produktivního života.*

VH: V první řadě si myslím, že je asi nesprávné jej demonizovat takovým způsobem, jak se to nyní děje, jako kdyby to byl systém, který programově usiloval o nějaké zlo. Myslím si, že tomu tak není. Jedná se spíše o typ ideologie, která je v podstatě odvozena od dávného lidského snu formulovaného i v křesťanství. Tedy směřování k tomu, aby se vytvořila ideální společnost, kde se každý bude mít dobře. Je ovšem otázkou, jaké jsou k dosažení takového cíle voleny prostředky. Povaha toho režimu byla evidentně taková, že dávala velkou příležitost lumpům a lidem, kteří neměli žádné morální zábrany. Podle mě je důležitou otázkou, jestli máme pro celé to období, v našem případě od roku 1948 do roku 1989, používat termín „totalita“. Myslím si, že ne. Jsem přesvědčen, že je zásadní rozdíl mezi skutečně krvavým, vpravdě totalitním režimem v padesátých letech, a tím, co následovalo potom - tedy uvolněním v šedesátých letech a následnou „normalizací“ v letech sedmdesátých a osmdesátých. Husákovský režim byl samozřejmě nedemokratický, represivní, byrokratický, ale rozhodně to nebylo nic srovnatelného s tím, co se dělo v padesátých letech. Vzpomínám si, že když jsem byl v osmdesátých letech na ročním pobytu na Harvardově univerzitě, měl jsem tam jednoho kolegu z Chile, který byl v době Pinochetovy diktatury jedním z těch „desaparecidos“, tedy těch, kteří byli dlouhou dobu nezvěstní, protože byli v tajných koncentracích vojenské junty. Byl odtamtud zachráněn až po intervenci Červeného kříže. Když jsme se bavili o tom, jaké to bylo tam a jak to je u nás, říkal mi: „Vy si nemáte na co stěžovat. Pravá diktatura je taková, kdy vám jde o život, kdy vás mohou přijít kdykoliv zatknout a můžete zmizet.“ Říkal jsem mu, že když se s někdo dostane do křížku s československým komunistickým režimem, mohou mít jeho děti problém dostat se třeba na

vysokou školu, nebo nemusí dostat povolení k cestě do zahraničí. To mu ale připadalo ve srovnání s tím, co zažil on, úplně směšné. Myslím si, že jednotlivé fáze komunistického režimu byly jasně odlišné, že bychom je neměli spojovat dohromady, že bychom neměli z ideologických důvodů zavádět jakýsi pojmový zmatek. Neměli bychom tomu celému říkat „totalita“. Tvrdit, že to bylo po celých těch čtyřicet let prakticky stejné, je prostě falšování skutečnosti. Myslím si, že toho nemáme zapotřebí. Husákovský režim byl skutečně hnusný a nemáme vůbec potřebu jej ještě nějak přičerňovat.

MS: *Dobrá, jaká etapa je pro vás nebezpečnější, zrádnější? Husákův režim „lámal“ charaktery.*

VH: S tím příliš nesouhlasím. Je to jen často používané klišé. Dobře si pamatuji na celou tu dobu osmdesátých let, resp. od vzniku Charty 77. Kdekdo poslouchal Hlas Ameriky a Svobodnou Evropu, když již nebyla rušena. Nutno dodat, že Hlas Ameriky nebyl rušen nikdy. Vzpomínám si, že v té době jsem například šel večer vysypat odpadky a z otevřeného okna sousedů se linula znělka Hlasu Ameriky. Nikdo si na to už ani moc nedával pozor. Nebylo to tak, že by to byla nějaká krutá diktatura, kde každý špicluje a druhého půjde udat. Když jsme seděli v hospodě se svými známými, nebo když jsme byli doma a měli nějakou sešlost, povídali jsme si politické vtipy a nadávali jsme na režim. Rozhodně to nebylo nijak děsivé, spíše trochu komické. Podle mého názoru kruciální rozdíl spočívá v tom, že zatímco se režim v padesátých letech řídil heslem „kdo nejde s námi, jde proti nám“, a tím naplňoval podstatu totality, za normalizace tomu tak nebylo – tam spíše platilo heslo „kdo nejde aktivně proti nám, jde s námi“. To jim stačilo. Totalita je podle mého názoru systém, který se vás snaží ovládnout totálně, včetně vaší duše. Zmínil jste lámání charakterů. Jistě – ve škole nám něco říkali, doma jsem slyšel něco jiného. Ano, doma jsme často slyšeli: „Tohle ve škole neříkej!“ Ale nemyslím, že to na mé duši zanechalo nějaké výrazné stopy. Chodil jsem do školy v druhé polovině padesátých let a v šedesátých letech. Musím říci, že doba mých středoškolských studií a počátku studií vysokoškolských (cca od roku 1966 do roku 1969), a zvláště rok 1968, byla skutečně úžasná. Během „Pražského jara“ jsme měli pocit, že jsme snad nejsvobodnější národ na světě. Tehdy byla atmosféra srovnatelná s tím, co jsme zažívali těsně po listopadové revoluci v roce 1989. Na vaši otázku tedy musím jednoznačně odpovědět, že nesrovnatelně horší byl ten skutečně totalitní, krvavý režim z padesátých let, kdy šlo o život. Režim, v němž jsme žili potom, se stále změkčoval. Spíše byl otravný než děsivý.

... Reformovatelnost režimu ...

MS: *Dobrá, v šedesátých letech se hovořilo o reformovatelnosti. Jak se stavíte k tomuto? Ostatně obrození režimu chtěl Gorbačov, ale víme, kam to dospělo. Přání lidí, kteří v šedesátých letech chtěli reformy, byla invazí pošlapána.*

VH: Myslím si, že v roce 1989 bylo na opravy či reformy režimu pozdě. Lidé byli už opravdu otráveni a naštvaní. Viděli, že se promeškalo dvacet let. Většina lidí se domnívala, že se máme vydat cestou standardního západního (nejspíše skandinávského) modelu. V roce 1968 jsme ještě skutečně věřili, že se dá realizovat „socialismus s lidskou tváří“, ať už to znamená cokoli, že takový systém bude fungovat. Popravdě řečeno, dodnes nevím, jestli to bylo reálné, či ne. Myslím si, že snad ano, kdyby nebylo sovětského vlivu, který tomu zabránil. Nevím, jak by to dopadlo, kdyby se myšlenky Pražského jara realizovaly v celém Sovětském svazu – nejsem si jist, jestli by to opravdu fungovalo. Ekonomická i politická realita by to asi postupně dotlačila ke skutečné pluralitní demokracii a západnímu modelu kapitalismu.

MS: *Myslíte si, když se podíváte na zemi jako je Čína, kde je kapitalismus se státními modifikacemi, že dospěje k obdobnému uspořádání, jako máme my?*

VH: To je dobrá otázka. Mám na to naprosto jednoznačný názor. Myslím si, že Čína a Vietnam rekapitulují vývoj, kterým dříve v trochu jiných podmínkách prošlo Japonsko, Jižní Korea nebo Tchajwan. Všechny tyto země začínaly jako více či méně totalitní režimy. Jakmile se ekonomicky zmohly, ti ovládaní, ale i ti, kteří tam vládli, začali stále více toužit po tom, aby došlo k uvolnění, aby měli osobní výhody, které mají lidé na Západě. Jsem si naprosto jist, že do dvaceti let to bude v Číně podobné, jako je tomu dnes na Tchajwanu.

MS: *Sluší se říci, že lidé západní civilizace mají trochu jiný „genetický kód“.*

VH: V tomto bych s vámi zásadně nesouhlasil.

MS: *Myslím tím podřízenost celku.*

VH: Jsem přesvědčen, že to není pravda. Znáám řadu Číňanů. Během svého pobytu v USA jsem se s některými přátelil. Měli jsme k sobě blízko, protože jsme měli podobné zkušenosti z komunistického režimu. Myslím si, že i ti Asiaté mají úplně stejné základní lidské instinkty, potřeby a tužby jako my. Je pravda, že mají větší tradici autoritativní vlády, že se ochotněji podřizují kolektivistickým cílům. Ale úplně totéž platí o lidech v Jižní Koreji, na Tchajwanu nebo v Japonsku. A ve všech těchto zemích je dnes společnost ve významných rysech velmi podobná společnosti západní. Měl jsem takový dojem, že společenský a politický systém ve Spojených státech Číňanům dokonale vyhovuje. Jsou pracovití, mají rádi peníze. Mají v podstatě onoho pionýrského amerického ducha. Řekl bych, že za pár desítek let bude „typický Američan“ vypadat asijsky. Jsou to prostě úspěšní, pracovití lidé. Často slyšíme, že existuje nějaká „západní civilizace“, a pak jiná, která je v asijských zemích jako v Indii, nebo v Číně či Japonsku. A že ta „naše“ západní civilizace ustupuje té odlišné „východní“. Já myslím, že to, co dnes označujeme za západní civilizaci, její hodnoty demokracie, svobody, ekonomické prosperity, sice vzniklo v západní Evropě, ale šíří se to už mnoho let nezadržitelně do světa. Všichni jsou lákáni jako můra ke světlu vším tím pozitivním, co to s sebou přináší. Tento tah všech těch lákadel je tak silný, že překonává historické tradice těch ostatních zemí. Jsem přesvědčen, že západní civilizace vůbec není v úpadku, jak někdy slyšíme, ale naopak se velmi úspěšně šíří. Některým lidem může ovšem vadit (mně ne!), že se její těžiště přesune někam jinam, na východ. Lidé, kteří tam žijí, jsou nám ale hodně podobní; neměli bychom si pošetile vytvářet iluze o tom, že jsme jiní.

MS: *Centra prosperity se budou přesunovat. Shodou okolností jsou postoje, že západní civilizace „zlenivěla“ a díky tomu dynamiku kapitalismu můžeme vidět v asijských zemích.*

VH: To je to, o čem hovořím. Tyto národy, které jsou nyní pozadu, mají patřičnou dynamiku proto, že chtějí dohnat ten náš standard, mají zájem se dostat na stejnou životní úroveň jako my. Až jí dosáhnou, budou na tom stejně jako my. Budou také „zlenivělí“, jak jste to nazval. To slovo se mi ale nelíbí. Prostě si budou chtít trochu víc užívat života a netrávit jej tím, že dřou od rána do večera. Základní lidskou tužbou nepochybně je mít dobrý život. To je právě to, s čím přišla západoevropská společnost, která se nyní šíří do světa. Přinesla vymoženosti jako je sociální a zdravotní zabezpečení či bezplatné vzdělávání. To je obrovský přínos západoevropské civilizace, který se neustále šíří do celého světa. Já pevně doufám, že se do celého světa skutečně rozšíří a nakonec bude zcela globální.

Samozřejmě se přitom asi dočkáme nějakých prudkých poklesů, výkyvů a komplikací, ale věřím, že v perspektivě sta či dvou set let tomu tak bude.

MS: *Bude zde existovat ...*

VH: ... jakýsi „ráj na zemi“.

MS: *Budeme mít demokracii a „lidský“ kapitalismus.*

... Pozitiva minulosti ...

MS: *Ještě bych se zeptal na jednu skutečnost - zdali na minulém režimu nacházíte nějaká pozitiva. Vaše kolegyně Blanka Říhová uvádí, že školství a kultura nebyly k zahození. Souhlasíte s tím?*

VH: Osobně bych ten dnešní systém ani za nic neměnil za ten předlistopadový. Mám se určitě podstatně lépe, než bych se měl, kdyby ke změně nedošlo. Současně si ale uvědomuji, že existují spousty lidí, kteří na tom takto dobře nejsou. Mnozí se dokonce dnes mají hůř, než se měli tenkrát za komunistů. Je to sice menšina, ale nikoli zanedbatelná. Pozitivní stránky minulého režimu bych rozhodně viděl. Na slušné úrovni byla kultura a zdravotnictví, neexistovala nezaměstnanost. Nemá smysl si zastírat, že je spousta věcí, které jsou dnes o hodně horší, než byly tenkrát – třeba kriminalita, bezdomovectví nebo situace Romů. Celý národ se dnes ohlupuje nekonečnými seriály a plytkou televizní zábavou – to je také daleko horší než tehdy. Jistě je pravda, že tenkrát ani nebyly takové technické možnosti. A je pravděpodobné, že i ten komunistický režim by šel podobnou cestou, protože každému politickému systému vyhovuje, když jsou lidé jako ovce, které se těší, že se budou večer dívat na nějakou Růžovou zahradu, a nestarají se o jiné věci. Musím říci, že mi některé dnešní nešvary, které jsme tehdy neznali, doslova pijí krev. Mám na mysli třeba to, že naši politici připustili ono obrovské rozšíření hazardu nebo problémy s bezohlednými exekutory. Tyto věci považuji za zcela skandální.

MS: *V minulosti zde tyto fenomény nebyly. Do jisté míry to bylo způsobeno tím, že byla cenzura - v Československu se překládaly kvalitní tituly. Dnes máte svobodu a stav, v němž žijeme, je výslednicí nabídky a poptávky. Dívá-li se někdo na hloupý seriál, sám ztrácí čas. Jestliže v něm vidí přínos, nechť se na něj dívá.*

VH: Máte sice pravdu, ale tato argumentace ukazuje, že toto jsou možná nežádoucí výsledky přehnané svobody. Připadá mi, že je to jako kdybyste řekl, že vašim dětem dáte svobodu - ať se nají bonbónů, kolik chtějí. Můžete jistě říci, že jsou to svobodní dospělí lidé, ne děti. Přece jen si ale myslím, že by společnost měla mít nějaký mechanismus, který negativní jevy usměrňuje, že bychom vývoj neměli úplně pustit z rukou.

MS: *Inu, voláte po přítomnosti rodičovské ruky.*

VH: Ani bych se tomu nebránil. Je to nepochybně tak, že jak ekonomická svoboda, tak i svoboda společenská a politická má také své negativní stránky. Je otázkou, jestli jsou všechny tyto negativní stránky nezbytně nutné. Neměli bychom mít náhodou trochu regulovanější systém, který by se pokoušel ta negativa trochu eliminovat nebo aspoň omezovat? Nemůžeme přece říci: „Svoboda je nadevše, i kdyby nás to mělo zničit.“ S tím bych tedy rozhodně nesouhlasil. Myslím si, že bychom měli mít nějakou perspektivu, nějaký záměr, jak by společnost měla vypadat. Nenechat vše na volné hře

tržních sil a absolutní svobody. Ještě bych dal příklad z ekonomické oblasti. Podívejte se, co se stalo s Lázněmi Kyselka. Kdyby se to stalo za minulého režimu, všichni bychom se rozhořčovali nad jeho neschopností. Václav Klaus ale nyní řekne: „To je prostě svoboda podnikání, efekt neviditelné ruky trhu, a proto je absurdní to kritizovat,“ ...

MS: ... *byť vám krvácí srdce.*

... Exil ...

MS: *Lidé, kteří se s režimem nesžili a viděli především omezení, neměli možnost seberealizace, odešli do exilu, emigrovali. Neměl jste chuť jít touto cestou? Mezi chemiky v exilu vynikl například Arnošt Reiser.*

VH: Prakticky všichni čeští emigranti se tam uplatnili velmi dobře, ba až skvěle. Věřím, že kdybych odešel, také bych se tam velmi dobře uplatnil. Dokonce – a bylo to asi rok po sametové revoluci – mi volal můj americký šéf z postdoktorálního pobytu v roce 1985 a nabízel mi práci. Tehdy, ještě za komunismu, jsem tam byl sám, rodina zde zůstala jako rukojmí, aby mne nenapadlo tam zůstat. A tento americký šéf, vynikající vědec, mi po revoluci nabízel, abych opět přišel a vedl tam jednu jeho laboratoř. Nabízel mi velmi pěkný plat. Odmítl jsem, jelikož bylo těsně po revoluci a já jsem měl pocit, že mám jakési vlastenecké povinnosti. Samozřejmě jako skoro každý z mých vědeckých známých, jsem i já v sedmdesátých a osmdesátých letech uvažoval o tom, jestli by nebylo nejlepší emigrovat a dělat vědu někde jinde. Neodhodlal jsem se k tomu hlavně z osobních důvodů - měl jsem zde stárnoucí rodiče. Ale důležité bylo i to, že bych se tam necítil jako doma. Přece jen ten cizí jazyk nezvládnete tak perfektně, abyste všemu rozuměl a všechno uměl perfektně vyjádřit. Tím bych se cítil handicapován. Zkrátka převážily důvody, abych zde zůstal. Říkal jsem si také: „Přece nemůžeme všichni utéct a tady jim to nechat napospas.“ Doufal jsem, že se to tady zlepší – i když jsem samozřejmě nečekal, že ke zlepšení dojde tak rychle a důkladně.

... Disent ...

MS: *Když jste byl v Praze, vyhledával jste lidi z disentu?*

VH: Tenkrát to bylo trochu nebezpečné. Já jsem přímo s žádným z disidentů nekomunikoval. Mým spolužákem byl Martin Palouš; s tím jsem se potkal asi dvakrát na ulici. Srdečně jsme se pozdravili. To bylo tak vše. Do žádných disidentských aktivit jsem se nezapojoval. Vrcholem mého „disidentství“ bylo, že jsem nevstoupil do komunistické strany. Pro mnoho lidí to byla pragmatická otázka. Říkali si: abych mohl dělat pořádně svou práci, tak tam vstoupím. Já jsem dělal tzv. vědeckou kandidaturu (obdobu dnešního PhD.) na Přírodovědecké fakultě UK. Šlo mi to velmi dobře – když jsem končil, měl jsem šestnáct vědeckých publikací a velice jsem toužil zůstat na katedře a pokračovat tam ve vědecké kariéře. Bylo ale řečeno, že v takovém případě bych musel vstoupit do komunistické strany. To jsem ale nemohl – byla to jakási moje hranice, kterou jsem prostě nemohl překročit, abych se nemusel stydět nejen před kamarády, ale hlavně sám před sebou. Nakonec se ukázalo, že to byla moje velká výhra: když jsem nemohl zůstat na fakultě, našel jsem si místo na Akademii věd, kde tyhle politické věci nehrály tak velkou roli. Ale hlavně – podmínky pro vědeckou práci na Ústavu molekulární genetiky ČSAV byly nesrovnatelně lepší než na fakultě. Paradoxně jsem tedy vydělal na tom, že jsem do té strany nevstoupil.

MS: Proč jsem zmínil disent? Československo bylo skrz disent nahlíženo. Jednalo se o lidi, kteří nebyli ochotni se sehnout, byli schopni trpět. Některé jejich postoje je stále zdraví. Pomohli k přemostění totalitního systému na demokratický.

VH: Těch lidí jsem si nesmírně vážil. Opravdu jsem je obdivoval. Cítil jsem se vůči nim provinile, že tak statečný nejsem. Říkáte, že se disidenti význačným způsobem zasloužili o to, že se to zde změnilo. Já si ale myslím, že zásadní bylo to, že naše konzervativní komunisty přestal podporovat Sovětský svaz, a ti to pak v podstatě dobrovolně pustili.

MS: Disidenti byli těmi, kterým moc spadla do rukou a neuměli s ní řádně naložit.

VH: To je pravda a trochu jim to vytýkám. Bohužel to, jak se někteří z nich po převratu postupně změnili, mne velice zklamalo. To platí do určité míry i o Václavu Havlovi, zvláště v jeho posledních deseti letech.

... Stav společnosti a hospodářství 1989 ...

MS: Pokročme dále. Jak jste vnímal stav společnosti, hospodářství v počátečním roce 1989? Lidé, kteří se zamýšleli nad východisky této země, zmiňují krizi ať hospodářskou, společenskou, duchovní, ekologickou. Zkrátka, kam se člověk podíval, všude byly nedostatky.

VH: To je pravda, ale myslím si, že zdaleka nejdůležitější bylo hospodářské zaostávání. Podstatné bylo, že lidé viděli, jak se mají v Západním Německu, a jak se žije u nás. Rozdíl byl čím dál tím markantnější. Z toho pohledu to bylo neudržitelné.

MS: Dvacetiletí normalizace se silně podepsalo na stavu směřování společnosti a ekonomiky.

VH: Zkrátka, ekonomický systém byl neefektivní.

... Demokracie ...

MS: Jak uvažujete o společenském řádu, demokracii? Apely na její obnovení se vyskytovaly během revoluce. Nejprve se usilovalo o demokratizaci režimu, ale nakonec jsme se vydali cestou obnovy demokracie. Jak na ni jako přírodní vědec nahlížíte?

VH: Považuji ji za optimální systém, pokud jeho jednotlivé části dobře fungují. Ke standardnímu demokratickému systému se plně hlásím. Vadí mi ale, že negativních jevů, které jsou porušením správných principů demokracie a systému sociálně tržní ekonomiky, je u nás dnes příliš mnoho.

MS: Myslíte si, že se jedná o systém, který tíhne k rovnováze? Jsou v něm konkurující si názory a z dlouhodobého hlediska je to systém, který jí svědčí.

VH: Rád bych tomu věřil.

... Demokracie, kapitál a difference ...

VH: Mám pouze obavy, že – zvláště po roce 1989, kdy zmizel silný protivník západního systému – došlo k jakémusi odblokování a systém se „utrhl ze řetězu“. Takový nedostatečně regulovaný globalizovaný ekonomický systém vede mj. k tomu, že se příliš rozevírají příjmové nůžky a bobtná tenoučká vrstva nejbohatších lidí, kteří tím získávají obrovský vliv a moc. Na druhé straně zůstává stále větší vrstva

lidí, kteří sice neumírají hladu, ale mají se relativně špatně a mají pocit nespravedlnosti. Nezáleží na tom, jestli se mají opravdu tak bídne. Všichni, kteří se mají relativně špatně, jako například pokladní v samoobsluze, která tam celý den sedí a vydělává si pár tisíc, se samozřejmě mají lépe, než se měli třeba chudí lidé za první republiky. Ale mají například souseda, který má příjem desetkrát větší, a vidí, co vše si může dovolit. Nejsou si jisti, jestli si to ten bohatý soused opravdu zaslouží. Myslím si, že toto je vážný faktor, který je potřeba brát v úvahu. Není možné jej odbýt tím, že máme být hlavně šťastni, že máme svobodu, že někdo prostě nebyl vlastní vinou úspěšný, nebo má smůlu. Tenhle přístup mi velice vadil u Václava Klause, který opakovaně ve svých projevech říkal: „Máme se nejlépe, jak jsme se kdy měli“ a stížnosti odbýval tím, že ti méně úspěšní jen závidí těm úspěšnějším. Vystává otázka, co považujeme za „úspěšné“? Rozhodně si nemyslím, že bychom měli považovat automaticky za úspěšného toho, kdo si vydělává miliony, a za neúspěšného člověka třeba tu pokladní v samoobsluze, která se stará o svoji rodinu a dělá práci, bez které by to také nešlo. Jsem přesvědčen, že přehnaná příjmová nerovnost je společenským zlem. Je jistě otázkou, jaká by byla ideální příjmová nerovnost. Říká se, že podle Platona rozdíly mezi největšími a nejmenšími příjmy neměly být více než trojnásobné.

MS: *Tuším pan profesor Jan Keller uváděl pětinasobek.*

VH: Z dnešního hlediska by se jednalo o velké rovnostářství. Nemám rozhodně nic proti soukromému vlastnictví podniků, ale pokud se týká příjmů manažerů a lidí, kteří jsou zaměstnanci, myslím si, že příjmová nerovnost by měla být nanejvýš desetinásobná. To je maximum. V dnešních kapitalistických zemích jsou ty rozdíly ale klidně i stonásobné. Podívejte se na pana Aleše Hušáka nebo Martina Romana. To je přece absurdní.

MS: *Je námitka, že člověk, jenž spravuje miliardy, má mít odpovídající plat.*

VH: Jistě, má sice odpovídající plat, ale když se mu odpovědná práce nepovede, nic se mu nestane.

MS: *Dostává zlatý padák, který je mnohonásobkem jeho měsíčního příjmu.*

VH: V tom vidím velkou nespravedlnost. Jsem přesvědčen, že tihle velmi bohatí lidé si prostě umí zařídit, aby ve společnosti platily zákony a pravidla, které jim vyhovují. Paradox je – a to je nedostatek té dnešní demokracie – že přesto, že tato pravidla nevyhovují velké většině těch relativně chudých lidí, nějak je nedokážou změnit tak, aby systém byl sociálně spravedlivější. Je to evidentně tím, že rozhodující roli hrají tak či onak peníze těch bohatých.

MS: *Myslíte si, že síla kapitálu je velice důležitým faktorem ovlivňujícím demokracii?*

VH: Ano, takový je můj názor. Vždy tomu tak bylo.

MS: *Jak určit příjmy lidí? Máme zde trh a ten stanoví dle „důležitosti“ cenu člověka.*

VH: Je to velmi jednoduché. Žádný „trh bez přívlastků“ (tedy neregulovaný) neexistuje. Václav Klaus o něm sice stále hovořil, ale když jej měl realizovat, dělal něco úplně jiného. Mně by se nejvíce líbil ekonomický a společenský systém, který existoval ve skandinávských zemích v šedesátých a sedmdesátých letech, a do určité míry tam funguje i dnes. V něm jsou excesy příjmových nerovností eliminovány výrazným progresivním zdaněním.

MS: *Velká příjmová nerovnost ...*

VH: ... pokud je přílišná, škodí demokracii, protože ve společnosti vzbuzuje nebezpečné negativní emoce. Může se stát, že situace nakonec přesáhne únosnou hranici, a to může být pro společnost destruktivní.

MS: *V šedesátých letech byly v západním světě otřesy.*

VH: Byly však vyvolány něčím úplně jiným. Nebylo to rozhodně nějakými problémy, způsobenými příjmovými rozdíly. Ohniskem otřesů byli studenti, kteří podlehli iluzím ultralevicových intelektuálů o komunistickém (maoistickém) systému, se kterým neměli žádné praktické zkušenosti.

... Demokracie, pravidla a odměňování ...

MS: *Podle vás má vyspělá demokracie ...*

VH: ... mantinely, pravidla. Je to velice podobné dopravnímu systému. Tam také musíte mít dopravní předpisy, které regulují, aby to vše dobře fungovalo, aby jeden druhému nepřekážel, aby se lidé nezabíjeli.

MS: *Rozumím vám, ale pokud využijeme analogii s dopravním provozem - dnes není regulováno, jakým automobilem můžete jezdit. Můžete si opatřit trabanta, nebo můžete jezdit autem značky Porsche, Ferrari, Lamborghini, Rolls Royce. Říkáte: pozor, z dlouhodobého hlediska to není únosné. Je lepší, když diferenciací automobilů a značek bude menší.*

VH: Každá analogie kulhá. Moje analogie se týkala toho, že ať máte Lamborghini nebo malého Fiata, musíte respektovat maximální povolenou rychlost. Potenciál, který má drahé auto, nevyužijete. Já nemám nic proti tomu, aby někdo dal milion měsíčně nějakému manažerovi - pokud bude daňová progresse taková, že mu z toho zbude pouze 100 tisíc, proč ne?

MS: *Voláte pro velkých daní, velkém přerozdělení.*

VH: Ano.

MS: *Užíváte argumentů, že člověk, který má velké množství peněz nemá z nich takový užitek jako chudák, který vydělá pár tisíc.*

VH: Jsem zastáncem sociálnědemokratických principů. To znamená, že podporuji větší přerozdělování, větší regulaci v zájmu větší stability společnosti, v zájmu většího pocitu společenské soudržnosti. Myslím si, že to je velmi důležitá věc, která se zde zanedbala. Je třeba uznat, že v této společnosti pořád ještě sociální stát funguje celkem dobře. Některé věci jsou ale alarmující – třeba absurdní systém „sociálních bytů“, ze kterého na úkor státu bohatnou jejich majitelé. Přitom je to věc, která by se dala snadno řešit. V posledních sedmi letech pravicových vlád byla evidentní snaha sociální stát co nejvíce odbourávat. Kdyby se jim dala volná ruka, kdyby tyto strany měly ústavní většinu, nepochybuji o tom, že by sociální stát maximálně odbouraly.

MS: *Odbourání sociálního státu se podle vás rovná snížení demokracie.*

... Demokracie a I. republika ...

MS: *Rád bych se zeptal: když jsme obnovovali demokracii, také se vzpomínalo na I. republiku. Byli jsme jednou ze zemí, která demokracii měla. Ostatní v našem regionu měly nedemokratické režimy.*

Jak jste vnímal tento odkaz? Často vzpomínáme na Masaryka. Shodou okolností Masaryk byl stoupencem sociální demokracie. Jeho manželka byla členkou.

VH: Psal dokonce o socialismu ...

MS: ... jako o lásce k bližnímu.

VH: Nejedná se ale jen o lásku k bližnímu. Je nutné, aby stát přijal účinná sociální opatření. To nemůže být založeno na dobrovolné lásce k bližnímu, jak to dnes říkají pravicově liberálně orientovaní lidé. Podle nich je špatně, když to stát vynucuje. Podle nich to má být na bázi jakési dobrovolné dobročinnosti. Kdyby se to tak opravdu dělalo, vsadte se, že peníze, které by se vybraly na sociální výdaje, budou desetkrát až stokrát nižší, než když se to vybere prostřednictvím povinných daní.

MS: Zkrátka stát, pokud funguje dobře, je v tomto ohledu efektivnější, než pokud bychom měli být závislí na ...

VH: ... dobrovolné solidaritě lidí.

... Demokracie a dialog ...

MS: Rád bych se zeptal, jak vnímáte význam dialogu a demokracie. Námi zmíněný Masaryk říkal, že demokracie je diskuse. Jak jsme se během dvaceti pěti let naučili vzájemně si naslouchat, vést kultivovaný rozhovor?

VH: S tvrzením, že podstatou demokracie je dohadování, diskuse, lze určitě souhlasit. V této souvislosti mě překvapuje, že lidé, kteří se považují za stoprocentně demokratické, se např. vyjadřují stylem: „S komunisty se nemluví.“ Myslím si, že to je špatné; dnešní komunisté jsou podle mě legitimní politická silou naší společnosti, kterou nelze ignorovat. Proto se s nimi má a musí diskutovat. Pokud nemají pravdu, měli bychom mít argumenty, kterými je, respektive jejich voliče, přesvědčíme. To, jak dobře umíme diskutovat, je hodně obecná otázka. Někdy to umíme, někdy ne. Zdá se mi, že v našem politickém systému je to na nejvyšší úrovni dost tristní. Není to žádná diskuse, žádné racionální a seriózní dohadování s cílem dohodnout se na něčem rozumném, není zde snaha respektovat protivníka, ale jen dva monology. Ti lidé v nich usilují o prosazení svého stanoviska, a to i pomocí nečestných prostředků často i na hraně zákona. Typické bylo, že když minulá vládní většina chtěla nějaký zákon prosadit, zabránila jeho řádnému projednání v parlamentu. To je sice legitimní prostředek, ale jen v nějaké výjimečné, urgentní situaci. Velmi mi vadí, že když přijde nějaká opoziční strana s návrhem, který je rozumný, druhá strana ho automaticky „spláchne“ pouze protože pochází od „nepřátel“. Myslím, že to je velmi škodlivý projev nízké politické kultury. Je ale pravda, že něco podobného se děje i jinde ve světě, typicky nyní ve Spojených státech, kde republikáni vedou „válku“ s demokraty a jejich prezidentem.

MS: V otázce zdravotního pojištění.

... Demokracie a člověk ...

MS: Co člověk? Demokracie jej zahrnuje, je pro něj. Demos je lid. Zřejmě by se mělo jednat o člověka, který je slušný, odvážný, kriticky myslící.

VH: Bylo by ideální, kdyby se společnost skládala ze samých slušných, sebekritických, rozumných, vzdělaných lidí. Tak tomu však není. Je nutné přijmout demokracii tak, jak ji máme založenou na všeobecném volebním právu. To náleží každému bez ohledu na to, jestli je vzdělaný, či nevzdělaný, slušný, či neslušný. Myslím, že společnost by se ale měla snažit o celkové povznesení úrovně občanů. Neměla by na to rezignovat se zdůvodněním: „Máme svobodu, tak ať si každý dělá, co chce, a to i za cenu prudkého zhoršení standardů ve společnosti.“ S něčím takovým rozhodně nesouhlasím. Samozřejmě, že demokracie je pro lidi – přinejmenším by tomu tak mělo být. Druhou věcí je, že v praxi dnešní systém až příliš ohýbá pravidla ve prospěch některých, ...

... Elity ...

MS: ... kteří mají kapitál, vliv. Dobrým kořením demokracie jsou elity. Například vědci jsou důležitou součástí společnosti, neboť se jedná o vzdělané lidi. Jsou těmi kriticky myslícími, kteří mohou společnost varovat před nebezpečnými tendencemi.

VH: V tomto ohledu bych byl opatrný, protože například přírodovědci jsou silně specializovaní. Jsou sice velmi vzdělaní, jsou velkými odborníky ve svém oboru, ale rozhodně si nemyslím, že jsou nějak lépe vybaveni pro veřejnou diskusi, posuzování celospolečenských věcí než nějaký učitel nebo jiný člověk s vysokoškolským či středoškolským vzděláním. Nemyslím si, že v tomto by měli mít nějaká privilegia.

MS: Jsou však součástí elitní třídy, člověk může říci: „Ano, kvalita demokracie je ovlivněna i tou úzkou skupinou lidí. První republika v jistém ohledu byla republikou elit.

VH: Pochopitelně nepopírám fakt, že existuje jakási elita ve smyslu „opinion makers“. Společnost by měla být dostatečně otevřená tomu, aby ten, kdo má zájem se veřejně vyjadřovat a angažovat, takovou možnost dostal, aby nebyl omezován. Samozřejmě by neměl být omezován především politicky – nesmí se tedy stát, že podle momentální politické situace bude jaksi „podezřelý“ ten, kdo má buď pravicové, nebo naopak levicové názory. Sám jsem se setkal s tím, že někteří lidé se o mně s jakýmsi politováním vyjadřovali: „Ten Hořejší trpí levicovou úchylkou ...“

... Politika ...

MS: Navrhuji, abychom přešli k politice. Jak vnímáte účast člověka v politice? Před rokem 1989 to byla záležitost určitého typu lidí, kteří byli součástí jedné strany nebo stran utvářejících Národní frontu. Dnes má člověk možnost volby. Může se účastnit městské politiky, krajské politiky, ale i politiky vrcholné. Kromě toho se naskýtá možnost participace v občanské společnosti, která dává podněty a může politiku v dobrém slova smyslu kultivovat.

VH: Jedná se o dvě věci. Samozřejmě, teoreticky všichni máme možnost se veřejně angažovat, ale realita není zase tak příliš odlišná od toho, co tady bylo před rokem 1989. Tehdy se angažovali hlavně lidé, kteří byli členy komunistické strany nebo přířazených organizací či malých stran, a ti ostatní měli jen velmi malé slovo. Dnes je to zdánlivě lepší. Existuje pluralita, máme více politických stran, ale když si to tak vezmete, také nemáte žádnou šanci, abyste se nějak politicky prosadil, pokud se nestanete členem, či spíše funkcionářem nějaké zavedené strany, která má dost peněz na to, aby vedla volební kampaň. Za komunistických časů jsme toužebně říkali: „Až se to otočí, musí být v první řadě ve vládě a na důležitých místech lidé, kteří rozumí své věci a nejsou tam jen proto, že jsou vybaveni červenou knížkou.“ Zdá se mi ale, že dnes je to prakticky stejné, snad ještě horší, což je pro mě velkým

zklamáním. Vzpomeňme, jak byla v rámci koaličních jednání přidělována ministerstva lidem, kteří o tom „svém“ resortu neměli ani potuchy. Obzvláště markantní to bylo v případě Ministerstva školství ČR. Opakovaně je dostala nějaká bizarní strana, která vyházela všechny dosavadní lidi ve vedení a nasadila tam své spolustraníky. Hovořím samozřejmě o Věcech veřejných, ale stejným způsobem postupovala i Strana zelených, když byla ministryní paní Kuchtová. Víím, že se asi demokracie nedá prakticky realizovat jinak než prostřednictvím politických stran. Ale nelze se zbavit dojmu, že něco je v tom špatně. Jednou důležitou věcí, která je špatně, je to, že politické strany nejsou masové. Můžeme se setkat i s extrémními případy: měli jsme zde stranu, která měla asi sto členů, a přitom měla své ministry ve vládě. Ale i když má strana několik tisíc členů, je to pořád strašně málo. Taková strana pak vybírá své zástupce do politických orgánů z tohoto omezeného množství lidí, kteří rozhodně nepatří k tomu nejlepšímu, co je ve společnosti k dispozici. Nejsou to lidé, kteří by se na svoji pozici dostali prostřednictvím otevřeného výběrového řízení. Jedná se naopak hlavně o lidi, kteří své straně vydělali peníze, angažovali se v předvolební kampani, nebo jsou prostě dlouholetými zasloužilými členy. Myslím, že je to nějaká systémová vada, ale navrhnout její opravu neumím.

MS: *Mnozí lidé si v počátcích mysleli, že nahoru se budou dostávat dobří, kvalitní lidé. Ne vždy tomu tak bývá.*

VH: Osobně bych řekl, že tomu tak bývá spíše málokdy.

MS: *Máme zde svobodná média a tlak společnosti může na některé otázky upozornit. Lidé nemusí svou pozici ustát.*

VH: Máte pravdu, ale tlak občanské společnosti by musel být silný, lidé by museli být aktivní. Většina lidí je ale pasivní, ani nejdou k volbám. Můžete sice říci, že i toto je jakási volba. Asi zde jaksi rezonují mnohokrát opakovaná vyjádření Václava Klause: „Občanská společnost? Co to je? To přece neexistuje. Existuje jen společnost občanů.“

MS: *Společnost „svobodných“ občanů.*

VH: Existují i lidé neoliberálního ražení, kteří dokonce zpochybňují význam slova společnost. Podle nich má smysl hovořit jen o jedincích, kteří bojují za své individuální zájmy – a je to tak správné. Václav Klaus měl soustavné výhrady k „NGO-ismu“: „To jsou přece lidé, kteří nebyli zvoleni, a proto nemají do čeho mluvit. Mluvit má pouze ten, kdo byl demokraticky zvolen.“ To mi připadá úplně hrozné. Divil jsem se, že po takových výrocích společnost přímo nezařvala odporem. Dokonce ani u novinářů to nevyvolalo žádné velké pobouření. Mimochodem, myslím, že novináři jsou významnou součástí toho špatného, co se ve společnosti děje.

MS: *Neměli bychom zapomínat na skutečnost, že se teprve učíme a přeměna je otázkou generací.*

VH: Ano, ale jak dlouho se to ještě budeme učit? Vždyť je to již čtvrt století!

MS: *Masaryk nám říkal, že potřebujeme padesát let. Britský myslitel Ralf Dahrendorf, jenž vyšel ze školy Karla Poppera, říkal: „Dobrá, budeme potřebovat šedesát let, byť zákony napíšete a prosadíte během několika let.“ Na druhou stranu - není to tak, že bychom měli čekat a mít složené ruce v klíně.*

VH: Souhlasím s vámi, máte pravdu. Sám se snažím složené ruce v klíně nemít.

MS: *Jste aktivní ve vědě, ale i ve veřejném prostoru a narazil jste na důležitou skutečnost. Čím si vysvětlujete nízkou účast ve stranách? Máte blízko k sociální demokracii. Dříve byli lidé účastni politiky, někam náleželi. Být ve straně nebylo čímsi špatným, jelikož to náleželo k občanskému životu.*

VH: Myslím si, že onen cejch „být ve straně“ skutečně stále ještě přervává z komunistických časů. Vzpomínám si, že loni přišel k nám na ústav na návštěvu senátor Dienstbier. Hovořil i na toto téma. Říkal cosi v tomto duchu: „Vezměte si, že celá ČSSD má asi dvacet tisíc členů. Ale jen v samotné Vídni je skoro 200 tisíc členů rakouské sociální demokracie! S takovou masou se samozřejmě mnohem hůř manipuluje. Tam „velrybáři“ nemají šanci.“ Ano, to je velmi důležité – ale co se s tím dá udělat? I v západoevropských zemích se zavedeným politickým stranám postupně snižuje počet členstva. Možná to souvisí se vzrůstající skepsí, apatií lidí k tomuto systému, což je ovšem voda na mlýn těm, kteří systém chtějí zneužívat, ...

MS: *... mají kapitál a nemají dobré úmysly.*

... Vize v politice ...

MS: *Je dobré se zeptat, jestli si myslíte, zda české politice nechybí nějaká vize. Tím myslím společný jmenovatel, na kterém by se strany zastupující občany shodly, kde chceme být za několik let, ba desetiletí.*

VH: Naprosto s vámi souhlasím. To je klíčová otázka. Z naší politiky to však bohužel vyprchalo. Jasnou vizi jsme měli po listopadu 1989 několik let, asi tak do doby, než jsme vstoupili do Evropské unie. Chtěli jsme se stát normálním západoevropským státem, usilovali jsme o vstup do NATO, do Evropské unie, to byl cíl. Po dosažení těchto cílů se ale nějaká další „vize“ jaksi vytratila – jako bychom už ani žádný další cíl neviděli. To je ale velká chyba – jsem přesvědčen, že je nutné definovat nové cíle. Podle mě by takovým dalším lákavým cílem mělo být dostat se do světové civilizační špičky. Měli bychom mít jasný vzor, jako třeba Dánsko, Švédsko, Norsko, o nichž si myslíme, že jsou to společnosti, které fungují nejlépe na světě, kde se lidem nejlépe žije. Musíme si říci, že uděláme vše proto, aby to u nás bylo také tak dobré. A samozřejmě si musíme říci, jaké konkrétní kroky k tomu vedou, co pro to musíme udělat. Musíme si také sestavit seznam dnešních špatných věcí, které je třeba odstranit. V jednom svém blogovém článku jsem před několika lety takový seznam vytvořil a trochu ironizujícím způsobem jsem navrhl politickým stranám, aby se toho ujaly. Ale zatím se toho nikdo neujal, snad až na iniciativu „Rekonstrukce státu“.

MS: *Proč u nás lidé myslí v čtyřletých cyklech?*

VH: To je samozřejmě chyba. Bylo by nutné, aby se politická kultura změnila tak, abychom zde měli výrazné lídry, kteří budou schopni formulovat dlouhodobé cíle, budou o nich stále mluvit a lidem je naléhavě připomínat. Toto u nás dosud zoufale chybí. Ale zdá se mi, že to chybí třeba i na úrovni EU.

MS: *Demokracie se v tomto ohledu může některým z nás zdát neefektivní. Je mnoho hlav, které hovoří, ale málo se udělá.*

VH: To je pravda, ale myslím si, že je to chyba. Není to nezbytnou vlastností demokratického systému a mělo by se na to myslet a systém vylepšit.

MS: *Vy byste souhlasil, aby zde vláda či politické strany měly think – tank v podobě národní ekonomické rady vlády, který by připravoval návrhy řešení problémů? Byl by převážně složen z ekonomů.*

VH: ODS cosi podobného má – Institut Václava Klause, Centrum pro ekonomiku a politiku. Sociální demokracii podobně slouží Masarykova demokratická akademie.

MS: *Též akademické pracoviště Centrum pro ekonomické a sociální strategie.*

VH: Zatím ale tyto think – tanky asi nemají přílišný vliv.

... Kapitalismus ...

MS: *Nyní bych si dovolil zaměřit se na otázku obnovy hospodářského řádu. Když se podíváme do naší historie, můžeme říci, že se osvědčil. Do roku 1938 jsme byli státem vyspělým. Vešli jsme se do první dvacítky zemí světa, byť někteří lidé říkají, že jsme patřili již do první desítky, jelikož jsme byli „srdcem“ Rakouska – Uherska. Jak jste přivítal změnu hospodářského řádu? Něco neefektivního mělo být nahrazeno účinným systémem.*

VH: Myslím, že jsme se toho dotkli na samém začátku. Jednoznačně se hlásím k tomu, že přiměřeně regulovaný tržní systém je správný a efektivní, že se osvědčil.

MS: *Dobrá, ale co například nástroje trhu, jak se ustavily? Jedním z nich byla privatizace.*

VH: Jakým způsobem se u nás prováděla v 90. letech privatizace? V prvních letech jsem se stejně jako většina národa nechal „obloudit“ Klausovou rétorikou a tím, že jakmile se věci dostanou do soukromých rukou, vše bude báječné. Později se ukázalo, že ve velkém počtu případů tomu tak nebylo. Majetek byl uchvácen lidmi velmi pochybných kvalit, a to se projevilo na konečném výsledku. Je to obrovská vina všech politiků, kteří se toho účastnili. A je jedno, z které části politického spektra. Bohužel z toho nemohu vyjmout ani Václava Havla, který byl „jenom“ prezident. To je ale přece ta nejvyšší funkce! Nepamatuji se, že by v tomto směru nějak příliš aktivně vystupoval. Mám dokonce podezření, že to možná bylo kvůli tomu, že měl sám máslo na hlavě kvůli určitým nejasnostem, které se týkaly privatizace majetku jeho rodiny.

MS: *Vy byste přivítal cestu, kterou navrhl Jan Vrba v Pithartově vládě, aby se klíčové podniky propojily se zahraničními a využil se potenciál, který zde byl? To znamená, aby došlo ke kýžené obrodě toho, co bylo základem hospodářství?*

VH: Jsem přesvědčen, že by to byl asi lepší postup. Nakonec vidíme, že se to povedlo ve Škodě Auto. Ale nejsem ekonom, a jako laik nejsem schopen o tom cokoli zásadního říkat. Všichni známe i opačné příklady, kdy nějaký podnik dostal strategického partnera, jehož hlavním zájmem bylo českou část zlikvidovat, aby si zde otevřel nové možnosti pro odbyt nebo vlastní podnikání. Kdysi jsem měl určité iluze, že například velké západní firmy budou budovat v tehdejší Československu svá vývojová centra, jelikož je zde levná kvalifikovaná pracovní síla. To se ale vůbec nestalo.

MS: *Zaplať Bůh, že se povedla aspoň část.*

VH: Ano, máte pravdu. Má kritika vždy může být odbyta do značné míry oprávněně slovy: „Zaplať Bůh, že to není horší.“ To je pravda a dovedu si to představit.

MS: *Distribuce majetku je obvykle doprovázena neklidem, ...*

VH: ... ale nejednalo se pouze o spontánní neklid, který vyplýval z podstaty věci. Do značné míry byly ty lumpárny záměrně organizované.

MS: *Toto mohlo podlomit ochotu k účasti na transformaci.*

VH: Asi to přispělo k tomu, jaká je dnes nálada ve společnosti, k velmi rozšířenému pocitu frustrace a nespravedlnosti.

MS: *Do jisté míry bylo iluzí, že lze vybudovat český kapitalismus bez kapitálu. Přispěli k tomu lidé jako Lubomír Soudek, Vladimír Stehlík, Václav Junek. To jsou ti, kteří v devadesátých letech „zářili“, ale nakonec musel stejně přijít zahraniční kapitál.*

VH: Pokud vím, byly kolem toho všelijaké sporné momenty. Někteří z těch lidí říkali, že šlo o hru, která byla domluvena domácími politiky osobně (korupčně) zainteresovanými na úspěchu toho zahraničního kapitálu.

... Hodnoty ...

MS: *Dobrá, pokročme k otázce hodnot. Jaké hodnoty podporují společenský a hospodářský řád? Zdůrazňujete otázku svobody, sociální spravedlnosti. Jistě bychom měli zmínit úctu k pravdě. „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí.“*

VH: Úcta k pravdě je jistě důležitá, ale ještě důležitější je silně „zakořeněná“ morálka. V této souvislosti si myslím, že pro společnost je nepostradatelná role nějakého dobrého náboženství. Když ztratí svoji pozici, jeho místo zaujme automaticky něco mnohem horšího – jakési pseudonáboženství v podobě pověr, kultu popových hvězd a podobných nesmyslů. Jsem proto přesvědčen, že bez „dobrého náboženství“ se společnost dlouhodobě neobejde. Vidím to jako hrozbu pro západoevropskou civilizaci, kde vliv náboženství upadá. To sice prozatím nemusí vypadat příliš hrozně, ale dlouhodobé důsledky mohou být velmi špatné. Kdyby téměř celá Evropa vždy v neděli šla do kostela a tam slyšela naléhavě připomínání toho, co je dobré a čeho se máme vyvarovat, mělo by to určitě velký význam.

MS: *V tom můžeme spatřit rákosku.*

VH: Tak bych to určitě neviděl. Jedná se spíše o připomínku a dobrou radu.

MS: *Pro někoho se náboženstvím staly peníze.*

VH: Bohužel, skutečně je tomu tak. Proto jsem zmínil i náboženství, a to i v souvislosti s novým papežem katolické církve Františkem, který je mým velkým favoritem. Ten excesy kapitalismu ostře kritizuje. Není první – Jan Pavel II. v některých svých vyjádřeních hned po roce 1989 tvrdě kritizoval principy divokého kapitalismu. Někteří lidé pak říkali: „Vždyť on hovoří jako komunisté!“

MS: *Pokud se svět redukuje na peníze, pak není tím cílem, ale prostředkem, což je jistě chybné. Ještě bychom se měli dotknout proměny člověka. Václav Klaus říkal: „Měníme systém, ne člověka.“ Podle něj stačí změnit herní pole a člověk se přizpůsobí.*

VH: S tím nesouhlasím. Jsem přesvědčen, že ve společnosti má existovat nějaká cílevědomá snaha o vzdělávání a „zkvalitňování“ občanů. Někteří lidé, jako onen zlopověstný Václav Klaus, to mohou kritizovat jako sociální inženýrství, které je v rozporu s principy svobodné společnosti. Jsem přesvědčen, že to je zásadní omyl. Myslím si, že je nutné, aby společnost o pozitivní změny systematicky usilovala a nespolehala jen na nějaké samovolné působení trhu a boje každého s každým.

... Věda a výzkum ...

MS: *Pokročme dále, a to k otázce vědy. V jakém stavu byla podle vás věda před rokem 1989? Někteří z nás mohou říci, že byla ve vědě, a to převážně ve společenskovědních oborech, přítomna ideologie marxismu – leninismu.*

VH: Ve společenskovědních oborech to byla úplná katastrofa. V přírodních vědách, které jsou mi blízké, tomu tak zdaleka nebylo. Přírodní vědy byly u nás i před rokem 1989 více méně součástí globálního otevřeného systému vědy. Když jsem přijel v roce 1985 na postdoktorální pobyt na Harvardovu univerzitu, měl jsem obavy, jak tam obstojím - vždyť tam toho jistě umějí mnohem víc, než je obvyklé u nás! Ale dočkal jsem se příjemného překvapení – hned druhý den jsem mohl bez problémů začít pracovat v laboratoři. Uměl jsem prakticky vše, co bylo potřeba. Měli tam sice lepší přístrojové vybavení, ale co se týče teoretické vybavenosti, a dokonce i moderních laboratorních technik, žádný velký rozdíl nebyl. Pamatuji si na jednu tehdy novou techniku, kterou jsme zde dokonce měli zavedenou dříve než oni, a kolegové v americké laboratoři se ji ode mě učili. Velmi nepříjemné byly ale dvě věci. Cenzura postihovala i vědecké časopisy. Když se třeba objevil v časopisu Nature nebo Science dopis od Sacharova či komentář o lidských právech, celé číslo bylo nesmyslně zabaveno. V nejhorších letech byla i polovina čísel těchto pro nás nejdůležitějších časopisů zabavena a do knihovny vůbec nepřišly. Podobně existovaly restrikce na cestování vědců do zahraničí. Vycestovat na konference a studijní pobyty na Západ bylo obtížné, ale nikoli nemožné, i když hlavně byrokraticky náročné. Prakticky všichni moji známí byli v 70. a 80. letech na nějakém kratším či delším postdoktorálním pobytu. Občas jsme vyjeli na nějakou konferenci, a nikdo nekladl žádné zvláštní překážky tomu, abychom odborně spolupracovali s našimi kolegy v západních zemích. Velkou a nepřekonatelnou překážkou byla zoufalá ekonomická neefektivnost tehdejšího systému. Důsledkem bylo i to, že jsme si nemohli koupit ty výzkumné nástroje západní provenience, které jsme nutně potřebovali. To znamená přístroje, laboratorní vybavení, laboratorní pomůcky. Asi tak osmdesát procent takových nepostradatelných věcí se tehdy vyrábělo jen na Západě. Tenkrát, jak jistě víte, byly dva druhy peněz. Jednak „měkká“ místní měna, které bylo dost, a pak „tvrdá valuta“, které byl strašlivý nedostatek. Vedlo to k tomu, že když badatel potřeboval koupit nějakou pomůcku z té devizové oblasti, musel to naplánovat a čekat, jestli se s tím vejde do omezeného devizového přidělu. V příznivém případě mu pak kýžená věc přišla třeba až za rok, ale někdy také vůbec ne. Ale ve vědě se takhle dá plánovat velmi špatně. Když něco potřebujete, většinou to žádáte urgentně. Z toho hlediska to byl opravdu velký problém.

MS: *Deficity se řešily tak, že se nakoupil postup.*

VH: Někdy tomu tak bylo, ale fungovalo to jen omezeně. Například některé plastické pomůcky, které jsou v laboratoři zapotřebí ve velkém množství, vyrábělo zemědělské družstvo ve Slušovicích. Nedosahovaly však té kvality, jakou jsme potřebovali, a v každém případě jich byl nedostatek. Vždy,

když jsme vyjeli na návštěvu do nějaké západní laboratoře, jsme si vyprosili od našich kolegů tyhle u nás nedostatkové pomůcky. Někteří z nich se sami ptali, co by nám měli dát jako takovýto dárek. Vozili jsme tak (dokonce jaksi pašovali) různé chemikálie a laboratorní pomůcky, což dnes vypadá jako naprostá absurdita.

MS: *Žili jste také díky vědecké solidaritě.*

VH: Souhlasím.

MS: *Myslíte si, že lidé pracující v akademii měli dostatečnou svobodu pro bádání? Hovoří o tom vaše kolegyně profesorka Blanka Říhová.*

VH: Ano, v přírodních vědách byl relativně svobodný prostor. Jak jsem říkal, byli jsme součástí globalizovaného systému přírodních věd. Byli jsme docela dobře informováni o tom, co se děje. Měli jsme kontakty s našimi západními kolegy. V tomto velký problém nebyl.

MS: *Můžeme říci, že vědci drželi prst na tepu doby.*

VH: Řekl bych, že ano.

... Vývoj po roce 1989 ...

MS: *Co se dělo po roce 1989?*

VH: Po celá devadesátá léta až do roku 1998, do nástupu Zemanovy vlády, byla situace extrémně obtížná. Skutečně to byl boj o přežití. Platy vědců byly strašlivě nízké. Někdy byly horší, než měla prodavačka v samoobsluze.

MS: *Zanikaly některé ústavy ...*

VH: ... nebyly peníze na nic. Živě si pamatuji, jak jsme zde měli v roce 1996 na návštěvě premiéra Václava Klause. Tenkrát jsem to setkání moderoval. Jeho první věta před sálem plným vědců byla asi v tomto smyslu: „Nemyslete si, že dnešní společnost vás příliš potřebuje. Tak dobře jako za komunistů se už nikdy mít nebudete.“ To řekl a pokračoval ...

MS: *... otázkou komparativních výhod.*

VH: Ano; heslem těchhle lidí, apoštolů „trhu bez přívlastků“ bylo: „Když tu vědu někdo potřebuje, ať si ji zaplatí. Stát se o vědu – bohužel - do jisté míry musí starat, ale rozhodně ne v takovém rozsahu jako za komunistů.“ Takové řeči jsme slyšeli celou dobu od vlád, které zde byly v devadesátých letech. Změnilo se to až po roce 1998, když k moci přišli sociální demokraté. Prakticky okamžitě se změnila rétorika – vláda začala s uznáním mluvit o potřebnosti vědy a vědců. Brzy poté následovaly i konkrétní změny – lidem ve vědě, ale i v celém veřejném sektoru byly významně zvýšeny mzdy. To se tenkrát setkalo se strašným řevem z pravicové strany. Pamatuji si, jak se Jan Ruml rozhořčoval nad tím, jak socialisté nehospodárně rozhazují. To jsem si moc dobře zapamatoval. A pak následovala jakási „zlatá léta“, kdy každým rokem šlo ze státního rozpočtu na podporu výzkumu a vývoje o nějakých deset procent víc než v roce předchozím.

MS: *Krizí to však končí.*

VH: Říkám, že se jednalo o kombinaci ekonomické krize a Topolánkovy vlády, která měla úchylné nápady, jak se má řídit věda.

... Redukce předimenzovanosti a kontexty ...

MS: *Nebyla náhodou akademie předimenzovaná?*

VH: Za komunistů to předimenzované opravdu bylo. Byly tam části ústavů, které nebyly kvalitní. Bylo potřeba s tím něco udělat a také k tomu došlo. Je třeba si uvědomit, že např. zatímco v roce 1989 měla celá Akademie věd 13 tisíc zaměstnanců, dnes jich má asi 7 tisíc. V roce 1993 nám vláda oznámila, že v příštím roce dostane Akademie o třicet procent méně peněz. Musely se tedy rušit celé ústavy, v dalších se rušily výzkumné skupiny. Celkem se počet zaměstnanců snížil na asi šest tisíc lidí. To znamená, že došlo k bezpříkladné redukci. Myslím si ale, že bylo správné, že k takové redukci došlo, protože se tímto drsným způsobem odstranilo do značné míry to horší, co zde přežívalo. Dnešní občasně snahy o to, aby se Akademie věd nějak dál likvidovala pod záminkou, že se jedná o „stalinistický výtvar“, jsou naprosto nesmyslné. Výzkumné instituce podobného charakteru a podobné velikosti existují v téměř všech vyspělých zemích. Řeči, které někteří lidé šíří o tom, že se u nás nadměrně podporuje základní výzkum, jsou také nesmyslné. Realita je taková, že spektrum toho, co se u nás ve vědě dělá, a náklady ve vztahu k hrubému domácímu produktu, odpovídají zhruba průměru Evropské unie.

MS: *Možná trochu podprůměru.*

VH: Nyní, když se EU rozšířila o některé poměrně chudé země, jsme na průměru.

MS: *Bohužel se to zúží na peníze, jelikož o mnohém vypovídají. Máme-li být zemí, která je bohatá, máme-li mít hospodářství, které je založeno na inovacích, je vztah mezi základním výzkumem a aplikovaným výzkumem logický.*

VH: Jedná se o složitý vztah, který je velmi často nepochopen. Jednodušší lidé si myslí, že je to asi takto: „Vědec v základním výzkumu přijde na něco zajímavého, tyto poznatky se rychle využijí v aplikovaném výzkumu, a do nějakých čtyř let z toho máme komerční produkt, který to bohatě zaplatí.“ Tak tomu ale vůbec není, a to nikde na světě. Je potřeba si uvědomit, že česká věda je jen malou součástí globální vědy. Hlavním produktem základního výzkumu v každé zemi je přiměřený příspěvek k vědeckému poznání světa kolem nás. Musíme si přitom uvědomit, že více než 99 procent všeho důležitého se objeví někde jinde než v naší republice.

MS: *My však tyto výstupy musíme umět aplikovat.*

VH: Musíme to umět absorbovat a tvůrčím způsobem rozvinout. Málokdo si bohužel uvědomuje, že hlavním produktem základního výzkumu, který je nedílnou součástí nejvyšších stupňů vzdělání, je právě výchova nej kvalifikovanějších lidí, kteří se nadále nebudou věnovat základnímu výzkumu, ale aplikovanému výzkumu v inovačních firmách, nebo budou zastávat administrativní funkce ve státní správě, kde mj. zužitkují onen kritický a objektivní přístup, který si osvojili z vědy. To se nedá dost dobře vyjádřit finančně. Zdá se, že firmy a instituce, které takto dostávají „zdarma“ vysoce kvalifikované lidi si tuto zásadní skutečnost příliš neuvědomují. Někteří lidé ze sféry, které my říkáme „průmyslová lobby“, si stěžují: „Koruna, která se do toho dá, se nám nevrátí.“ Oni do toho ale

nezapočítávají to nejdůležitější, tedy ty vysoce kvalifikované lidi a celé to související „podhoubí“, které se nedá ekonomicky snadno vyjádřit.

... Potřeby vědy v otevřené společnosti ...

MS: *Když vás poslouchám, na mysl mi přichází otázka, co zásadního by potřebovala česká věda. Lidé, kteří se zabývají vědní politikou, konstatují, že ve vědě je financí dostatek. Otázka je však jejich využití.*

VH: S tímto tvrzením celkem souhlasím. Jsem přesvědčen, že i dnes by asi celková suma věnovaná na výzkum byla celkem postačující, ale problém je, jak se rozděluje. Je např. potřeba si uvědomit, že ačkoli od roku 2009 do dneška jsou státní výdaje na výzkum a vývoj téměř konstantní (kolem 26 miliard ročně), pro Akademii věd to neplatí. Od roku 2009, narozdíl od předcházejícího období, kdy byl každoroční nárůst, dostává Akademie věd stále méně. Ve srovnání s rokem 2009 je to letos o 25 procent méně, a to je již opravdu znát. Pořád to ještě není likvidační, ale skutečně to stále více pociťujeme. Souhlasím však s tím, a vždy to říkám, že z těch 26 miliard, které stát na vědu ze státního rozpočtu každoročně dává, se nejméně třetina promrhá. Pokud by se s tím něco udělalo, věci by se významně posunuly.

MS: *Problémy vězí v byrokracii?*

VH: Je to hlavně v tom, že je zde až příliš nekvalitních „temných koutů“, které by potřebovaly vymést. Nějaké jsou určitě i na ústavech Akademie věd, ale daleko horší je to na některých vysokých školách a zejména v resortních výzkumných institucích. Největší problém ale spočívá v tom, že v posledních letech, zvláště za pravicových vlád, neustále sílil trend přelévat stále více peněz firmám, které deklarovaly, že je využijí na inovace. Podle mě je paradox, že právě pravicové vlády, které by měly dbát na to, aby se trh nedeformoval různými veřejnými dotacemi, byly pod vlivem průmyslové lobby, která samozřejmě usiluje o to, aby jí byly „přihrány“ veřejné peníze.

MS: *Jistě jde o zcela neobvyklý přístup, že stát je vůči soukromým firmám tak štědrý.*

VH: Je třeba říci, že existují situace, kdy je to oprávněné. Například u velkých států, které mají nějaké strategické záměry; stát pak investuje do soukromých společností, které mají co do činění s kosmickým výzkumem, letectvím, zbrojním průmyslem atd. U nás toto v podstatě nepřipadá v úvahu; státní podpora pak jde na věci, které si toho rozhodně nezaslouží. Pamatuji si, že se před časem v novinách někdo chlubil, že jeho firma dostala grant od Ministerstva průmyslu a obchodu ČR na vývoj nové sekačky na trávu. To je opravdu absurdní, ale bohužel docela typické.

... Čerpání financí ...

MS: *Soudíte, že se Češi naučili čerpat granty? Vznikla Grantová agentura ČR a jednotlivá ministerstva mají grantové agentury a univerzity rovněž. Na Západě je běžné, že když chce vědec dělat výzkum v určité oblasti, musí se postarat o peníze - ovšem v minulosti to nutné nebylo.*

VH: Budování grantového systému začalo již v polovině devadesátých let. Hlavním zdrojem pro nás, kteří pracujeme v základním výzkumu, je Grantová agentura ČR. Myslím si, že ta – odhlédneme-li od jejích technických problémů s IT systémem a byrokracií – po vědecké stránce funguje dobře. Principy hodnocení grantových přihlášek jsou férové a myslím si, že se tomu dá těžko co vytknout. Možná jen to, že je těžce podfinancovaná, a proto je úspěšnost grantů kolem patnácti procent; to je potom už

spíše loterie, protože financování by si zasloužilo mnohem více projektů. Existují ale některé grantové agentury a výzkumné programy pod záštitou některých ministerstev, které fungují mnohem hůře, méně transparentně. Některá ministerstva fungují jako poskytovatelé výzkumných dotací opravdu špatně. Výjimkou je Ministerstvo školství ČR, které podle mých zkušeností, fungovalo jako poskytovatel dotací na výzkum celkem dobře. Bohužel nebyl naplněn někdejší plán, aby u nás existovaly jen dvě či tři grantové agentury a nic jiného. Byla by zde velká Grantová agentura České republiky a Technologická agentura České republiky (její vznik ale, podle mého názoru, nebyl krok dobrým směrem, jelikož „odsává“ peníze na dosti pochybné projekty). Nyní se chystá nová zdravotnická grantová agentura, která dosud byla pod Ministerstvem zdravotnictví ČR a má nyní být postavena na jiném, nezávislém základě. V rozporu s tímto plánem má ale dodnes několik ministerstev své grantové agentury pochybné úrovně, nebo jejich obdoby.

MS: *Hovořil jste o národním rozměru financování vědy. Co mezinárodní? Myslíte si, že Češi dokážou využívat peníze s ERC?*

VH: To je problém. Již několik let působím v jednom z evropských panelů posuzovatelů nejprestižnější kategorie seniorských grantů ERC. V této kategorii je obrovská konkurence. Granty dostávají jen ti nejšpičkovější evropští vědci. Musíme si nalít čistého vína – v české vědě ty absolutní špičky téměř chybí. Byl by ovšem zázrak, kdyby nechyběly – je v tom dědictví té obtížné minulosti. Jak jsem řekl, koncem devadesátých let se dosud opravdu špatné podmínky začaly zlepšovat, a teprve někdy od roku 2005 to začalo být alespoň na některých institucích relativně dobré. Ale brzy přišla krize, špatné vlády a stagnace. Doufejme, že se to zase začne zlepšovat a ty naprosté špičky vyrostou.

MS: *Nebyly platy na špičkové vědce.*

VH: Nejen to. Upřímně řečeno si myslím, že platy českých vědců v současnosti nejsou zas tak špatné. Je to cosi, s čím se už dá žít. V přírodních vědách ale trvá mnoho let, než se relativně dobré podmínky plně zužitkují. Musíte vytvořit to, čemu se říká „vědecká škola“. Samotné projekty trvají většinou minimálně dva, ale někdy i deset let. Další věcí je, že aby náš systém byl srovnatelný s tím, co mají třeba v Německu, je potřeba, abychom byli schopni přilákat i ty vědecké špičky ze zahraničí. Tam ovšem vzniká problém, poněvadž naše platové možnosti jsou přece jen omezené. Na ústavech Akademie věd sice můžeme dát v podstatě jakýkoli plat tomu, o koho stojíme. Ale kdybych chtěl zaplatit nějakého skutečného špičkového německého nebo britského vědce, musel bych dva tři vedoucí české špičkové vědce propustit a vzít jeho. Krom toho – ti špičkoví vědci by nestáli v žádné frontě na přijetí do našich ústavů, dokonce i kdyby dostali platy srovnatelné s těmi německými. V této zemi bohužel pořád ještě i v běžném životě existují věci, které nejsou tak dobré, jako v Německu – je zde jazyková bariéra, horší kvalita některých služeb, byrokracie atd.

... Věda a český průmysl ...

MS: *Je vhodné se zeptat, jak vnímáte propojení vědy a českého průmyslu?*

VH: To je kapitola sama pro sebe. Stav českého průmyslu je důsledkem toho, co se stalo v průběhu posledního čtvrtstoletí. Velká většina toho, co zde dnes existuje, jsou „montovny“, které jsou pobočkami mateřských společností zahraničních vlastníků. Existuje zde jen velmi málo podniků, které mají progresivní inovační charakter, a které by vůbec stály o to, aby získávaly nějaké potenciálně komerčně využitelné výzkumné poznatky. V oblasti, která je mi blízká, se jedná speciálně o

biotechnologické firmy. Ty byste u nás spočítal snad na prstech. Naštěstí několik z nich vyšlo z našeho ústavu; zvláště jedna z nich je velmi dobře zavedená a funguje skvěle. Ve srovnání s tím, co v tomto oboru existuje v Holandsku, v Anglii či Německu, je zde takových firem sotva desetina. A od toho se odvíjí i příležitost uplatnění výzkumu.

MS: *Myslíte si, že český průmysl transformací utrpěl?*

VH: Nepochybně!

MS: *Někdo namítne, že alespoň průmysl zaměstnává. Vytváří určitou úroveň přidané hodnoty.*

VH: Máte pravdu, ale charakter průmyslu je úplně jiný než ve vyspělých západoevropských zemích. To znamená, že absorpční schopnost, potřeba využívání vědeckých poznatků ke svému rozvoji, je velmi omezená. Zdravá situace by byla taková, aby si firmy samy platily nějaký výzkum, aby věděly, co chtějí, nebo aby měly svá výzkumná, vývojová oddělení, která by spolupracovala s technickými vysokými školami. Ale toho je dosud velmi málo.

... Vize a stát ...

MS: *Aby došlo k obnově, je nutné mít vizi.*

VH: To je však v rozporu se základním charakterem naší ekonomiky. Soukromovlastnické vztahy nemůže stát organizovat. Nemůže dost dobře říci, že zde založíme podnik toho a toho charakteru a budeme ho podporovat.

MS: *Může vytvářet podmínky.*

VH: To ano. Stát se snaží například vytvářet daňové nástroje nebo dotačně podporovat nově vznikající firmy s inovačním potenciálem. Podniky, které mají výzkumnou, vývojovou a inovační kapacitu, si mohou odečíst náklady, které vynaložily na výzkum a vývoj od základu daně, a to dokonce dvakrát.

MS: *Když jsme se v diskusi dotkli otázky státu a vědy, jak vnímáte význam instituce, která způsobila rozruch v otázce rušení Akademie věd. Není někdy stát škůdcem?*

VH: Máte na mysli Radu pro výzkum, vývoj a inovace (RVVI). Ta je zřízena ze zákona a stará se o celou oblast vědy, respektive výzkumu, vývoje a inovací. Záleží pochopitelně na tom, jací lidé v ní sedí, jak je vedena. Formálním předsedou Rady býval premiér. Tím, kdo jí de facto vládnul, byl ale z pochopitelných důvodů první místopředseda. Takový člověk zákulisně s někým jedná, má asi od politiků nějaká zadání, čeho má dosáhnout, čili na něm pochopitelně velmi záleží. V roce 2009 vznikla velká krize; někteří politikové a „konkurenti“ se pokoušeli zlikvidovat Akademii věd, nebo ji alespoň výrazně zredukovat, zrušit její zavedenou strukturu. Motivací mohlo být, aby se více peněz dostalo pro tu průmyslovou lobby. Určitě hrála roli i snaha omezit politickou nezávislost Akademie, která není pod žádným ministerstvem. Libujeme si, že tomu tak je, protože vidíme, jak je na tom Ministerstvo školství ČR, které má pod sebou vysoké školy. Stalo se opakovaně „kořistí“ všelijakých podivných politických stran v rámci koaličních jednání. V roce 2009 mě velmi příjemně překvapilo, jak veřejnost, včetně většiny novinářů, stála na naší straně. Pouliční demonstrace, které se kolem toho konaly pod heslem „Věda žije“, byly vtipné a úspěšné.

MS: *Jelikož se blížíme k závěru, ptám se: jaké neuralgické body vnímáte v rámci proměn společnosti?*

VH: Zdá se mi, že stále narůstá sociální napětí, jakási naštvanost občanů, kteří už téměř úplně přestali věřit politikům. Myslím, že stále více sílí pocit sociální nespravedlnosti. Důsledkem je zvyšování popularity nových více či méně populistických stran a hnutí. Ale možná ten výraz „populismus“ není na místě – v některých případech se skutečně může jednat o upřímnou snahu řešit účinně problémy, které se tady pod vedením tradičních stran nahromadily. Změny politické scény, které byly výsledkem posledních voleb, mi dávají jakousi naději, že se snad ty nahromaděné špatnosti dají aspoň trochu napravit.

MS: *Během čtvrtstoletí jsme se integrovali do různých nadnárodních struktur. Jakou budoucnost této země vidíte v rámci unie? Soudíte, že „ztráty“, které byly způsobeny v rámci transformace, doženeme, budeme dobrým partnerem?*

VH: Jsem životním optimistou. Dnes byla jmenována nová vláda. S tím spojuji naděje, neboť horší to již snad nebude. Poslední politická (Nečasova) vláda byla opravdu zoufalá. Totéž platí i o Topolánkově vládě. Optimismem mě naplňuje oživení v justičních kruzích. Začínají se vyšetřovat kauzy, které dříve jaksi nestály za povšimnutí. Jsem tedy mírným optimistou. Asi bych řekl to, co jste sám citoval. Bude trvat dvě generace, než dojde k plnému osvojení demokracie, než dojde k podstatnému zlepšení. Na druhé straně si ale myslím, že hlavní faktory, které budou o naší budoucnosti rozhodovat, nejsou ani tak uvnitř nás, ale v našem okolí. Tedy především to, jak se bude vyvíjet Evropská unie, jak bude probíhat globalizační proces. My jsme nepatrnou částí těchto procesů, a proto si myslím, že budeme vždy muset sledovat vnější vlivy, které nás více či méně determinují. V našem případě je to samozřejmě EU a v ní hlavně Německo. Jak se bude vyvíjet tato země, bude se do značné míry vyvíjet i Česká republika. Určitě nejsem tak pesimistický, jako lidé, kteří hlásají konec demokracie – obávají se, že tady brzy bude vládnout nějaký diktátor nebo něco takového. Toto myslím zatím na obzoru není, a bohdá ani nebude. Jsem přesvědčeným eurofederalistou. Chtěl bych, aby Česká republika co nejdříve přijala euro, a aby EU směřovala k plnohodnotné federaci podobné (jen v mnohem větším měřítku) třeba švýcarskému modelu, tedy se společnými federálními zákony, rozpočtem, vládou a armádou.

MS: *Jde o to, abychom byli tvořivou součástí celku a ne „potížisty“, jak jsme mnohými označováni.*

VH: Právě proto jsem určitým optimistou, poněvadž vláda, která dnes vzniká, je na rozdíl od předcházejících vlád, které zde byly v posledních sedmi letech, jasně proevropská. Prezident, kterého máme, je také na rozdíl od předcházejícího jasně proevropský. To vše vysílá pozitivní signály k našim evropským spojencům a já myslím, že je to opravdu velmi důležité.

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

VH: Jak už jsem říkal – odmítl jsem lákavou možnost odejít v 90. letech do Ameriky a raději jsem se snažil udělat něco pro českou vědu. Kromě své vlastní vědecké práce (troufám si říci, že docela úspěšné) jsem byl po celých pětadvacet let, myslím, dost aktivní i ve věcech kolem vědní politiky a celkem nadstandardně jsem se i veřejně vyjadřoval k nejrůznějším společenským a politickým problémům – napsal jsem více než tři sta novinových a blogových článků.

MS: Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti obnovy kapitalismu?

VH: Ano, do kuponové privatizace jsem se zapojil, ale s odstupem ji považuji spíše za velký podvod, za jeden z pramenů těch lumpáren let devadesátých.

MS: Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nevedlo náhodou ono rozdělení k eliminaci slovenského nacionalismu, což vyústilo v lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému setkání v Evropské Unii?

VH: Rozdělení Československa jsem původně vnímal velmi negativně. S odstupem ale uznávám, že to jinak nešlo a že konečný výsledek je velmi dobrý. Těm, kteří se o ten spořádaný rozvod zasloužili, patří poděkování. Jsem velmi rád, že vztahy mezi našimi dvěma národy jsou opravdu vynikající, asi i lepší než za časů federace. A ještě raději jsem, že jsme se opět spolu sešli v EU.

Dialog o transformaci a korupci s Karlem Janečkem^{3,4}:

MS: Pokud se nemýlím, vám bylo v roce 1989 šestnáct či sedmnáct let.

KJ: Tuším sedmnáct v daný čas.

MS: Byl jste na střední škole v Plzni? Pocházíte z tohoto města, že?

KJ: Ano, ale již jsem byl v Praze, kde jsem studoval matematiku.

MS: Jak jste vnímal ten rok, o němž se hovoří jako o roku zázraků, použijeme-li slov T. Gartona Ashe? Očekávali vaši rodiče, že k něčemu takovému dojde?

KJ: Ne, moji rodiče dleli na jiné koleji. Já jsem se s bojem proti totalitě setkal během svého pobytu na střední škole. Studoval jsem „Píkárnou“.

MS: Můžete prozradit, o jaký druh školy se jednalo?

KJ: Bylo to gymnázium Wilhelma Piecka⁵. Dá o něm říci, že to bylo jedno z nejlepších matematických gymnázií v tehdejší Československu. Dnes je to církevní gymnázium v Korunní. Matematicnost se, žel vytratila. S politikou a jejími procesy jsem se setkal, když začaly diskuse po 17. listopadu, účastnil jsem se zvonění klíčů. Bylo to plně mimo mé rodiče. Ti to neschvalovali, alespoň tak se mi to tenkrát jevilo. Stavěli se k tomu dění skepticky.

MS: Domníváte se, že postojem rodičů bylo zaujmout přístup skrčeného, pasivního, nesebevědomého člověka?

³ Karel Janeček *1973, matematik, vlastník společnosti RSJ obchodujících na kapitálovém trhu, angažuje se boji proti korupci a také podpoře české vědy.

⁴ Rozhovor byl natočen ve čtvrtek 28. dubna 2011 v odpoledních hodinách v RSJ, Tržiště 13, Praha 1, Malá Strana.

⁵ Gymnázium pojmenováno podle prvním prezidentu Německé demokratické republiky. Wilhelmu Pieckovi (1876 – 1960).

KJ: Asi ano.

MS: *Je zvláštní, že v Československu byly elitní školy, když ideologie usilovala o rovnostářství, homogenitu. Nebylo jich asi mnoho?*

KJ: Myslím, že zde byly asi dvě takové školy. Podmínkou pro studium bylo složit talentové zkoušky. Já jsem byl na nematematické základní škole, byť jsem věděl, že mám zájem dělat v budoucnu matematiku. Musím říci, že můj otec mě přemlouval, abych to nedělal, že to bude k ničemu. Osobně jsem si řekl, že ne, že mám zájem dělat matematické gymnázium. Udělal jsem zkoušky a dostat na Píkárně se mi povedlo.

... Kritické myšlení ...

MS: *Je vhodné se zeptat, zdali vás jako studenty vedli ke kritickému myšlení, neboť je to pro budoucnost člověka úžasně formativní.*

KJ: Rozumím vám. To je zřejmé, co tomu vzdělání chybělo a do značné míry i dnes chybí. K žádnému kritickému myšlení nás nevedli. Já jsem měl to štěstí, že jsem od dětství věděl, za čím chci jít. Co mi jistě hodně pomohlo, že moje učitelka matematiky na základní škole, která, ačkoliv jsem byl nematematická třída, zadávala extra příklady mně a mému kamarádovi, to jsem velmi vítal, protože to byla individuální výuka v podobě, kterou tehdy prosazovala Marie Montessori⁶.

MS: *S jakými pocity a úvahami jste pozoroval dění v roce 1989 a následných měsících? Co jste si od počátku politických změn sliboval? Vnímali jste možnost svobody vyjadřování a seberealizace? Své dětství jste prožil v komunistické zemi, třebaže jste mohl studovat elitní gymnázium.*

KJ: Abych byl upřímný, až tak jsem to nebral. Věděl jsem, že bych rád studoval Matfyz na Karlově univerzitě. To bych však mohl i za minulého režimu, v tomto směru to bylo jedno. Moje vize byla dělat vědeckou práci.

MS: *Měl jste zájem být akademický pracovník?*

KJ: Ano, o akademické práci jsem přemýšlel, v tomto smyslu to nebylo klíčové. Ale spíše jsem viděl, že cosi je špatně, že je nutné něco dělat pro nápravu, člověk by neměl být přikrčený. Ovšem v době revoluce jsem byl spíše pasivní student.

... Síla studentů ...

MS: *Studenti, kteří byli vidět, to právě byli vysokoškoláci. Již neměli zájem, aby jejich životy byly formovány ideologií, která postihla jejich rodiče. Stačí si vzpomenout na lidi jako Jan Bubeník⁷, Šimon Pánek⁸, Martin Mejstřík⁹, Igor Chaun¹⁰, Monika Pajerová¹¹ z těch nejznámějších ...*

⁶ Maria Montessori (1870 – 1952), italská filozofka, pedagožka. Proslavila se svými pedagogickými metodami orientovanými na rozvoj dítěte. V mládí působila na psychiatrické klinice v Římě, kde se věnovala dětem. Poté vedla katedru antropologie na římské univerzitě. V roce 1907 otevřela dům pro chudé děti předškolního věku, kde kromě výuky zaměstnávala děti praktickými činnostmi. Ve svých 38 letech se dává na přednáškovou a spisovatelskou dráhu. Z jejího díla: Metoda vědecké pedagogiky užitá v dětských domovech. Tuto práci ocenil i Sigmund Freud.

⁷ Jan Bubeník *1967, v roce 1989 studoval pediatrii, byl zvolen do Federálního shromáždění za OF. Po krátkém angažmá v politice odešel do soukromého sektoru. Věnuje se personalistice a vlastní Bubeník Partners.

KJ: Vzpomínám si, že někteří studenti docházeli na Píkárnou. Tuším, že to byl pan Březina¹², ten byl v té době vidět, a o to větší despekt dnes k němu cítím. Proč? Stačí se podívat na pražský magistrát. Neověřoval jsem si informace, ale mám indicie, že v té době pan Březina byl idealista a nekradl. Myslím, že poté se začal politicky angažovat.

... Východiska proměny ...

MS: *Byla to doba idealismu. Dá se s jistotou nadsázkou říci, že lidé byli jako „proměnění“. Člověk měl pocit jako by se lidé mohli shodnout. Například představitelé Občanského fóra, které reprezentovalo široké masy, se shodli na diagnóze společnosti, pojmenovali klíčové body, z nichž se má vycházet, byť to bylo vymezení negativní. V materiálech se hovoří o duchovní, morální, ekologické, ekonomické, politické, sociální krizi ... Jako kdyby vše bylo zničeno a společnost se dala přirovnat k vraku lodi, který spočívá na mořském dně či se k němu blíží. Těch adjektiv je neskutečně mnoho. Zřejmě byla větší shoda na tom, co nechceme, než na tom, co chceme. Vědělo se, že je to odcizenost lidí politice a politiky člověku. Bylo zřejmé, že zde byla elita, která sice vládne, ale nemá k vládnutí legitimitu. Československo bylo na slušné hospodářské úrovni během první republiky. Čtyřicet let komunistické vlády znamenalo přešlapování i zaostávání, a to především v rychle se rozvíjejících odvětvích. Vyráběli jsme cokoliv od špendlíku po traktor a investiční celky. Taková byla deskripce stavu. Pořád zde byla otázka – jakým směrem vydat? Jak jste vnímal a vnímáte problémy minulosti v kontextu ochoty rychle je řešit v době porevoluční až po oslabení nadšení, které vidíme v současnosti, kdy se o proměnách pouze hovoří? Dá se asi říci, že věci šly samospádem, především v těch revolučních dnech, hlavně ve srovnání se současností. Program byl hotov překvapivě rychle i přes názorové rozdíly. Jak pohlížíte na odkaz minulosti v souvislosti se současnou politickou praxí?*

KJ: Abych se přiznal, tyto věci jsem příliš neřešil. Jak to zpětně vidím? Přiznám se, že o tom hodně uvažuji. My jsme měli velké štěstí, že jsme měli dobrou startovní pozici s Německou demokratickou republikou. Společně jsme na tom byli nejlépe s NDR ve srovnání se zeměmi východního bloku. Ta měla to štěstí, že se spojila se Západním Německem, ačkoliv někteří byli proti tomu. Z ekonomického hlediska to bylo pro ně, dle mého pohledu, velké štěstí. My jsme propásli strašně mnoho, především ta devadesátá léta.

MS: *Vznikla ztráta, která se pochopitelně velmi špatně dohání, a vidíme to zvláště v době krizí.*

⁸ Šimon Pánek *1967, v roce 1989 studoval přírodovědeckou fakultu. Místo kooptovaného poslance ve Federálním shromáždění nepřijímá a v roce 1990 se rezignuje při svém zvolení. Buduje společnost Epicentrum, pomáhá v Nadaci Lidových novin a utváří koncept působení neziskovou organizaci Člověk v tísni. Václav Havel jej vyznamenal v roce 2002 Medailí za zásluhy. V roce 2003 díky angažmá v otázce lidských práv a pomoci dostává ocenění Evropan roku. Mnohými je navrhován za prezidenta České republiky.

⁹ Martin Mejstřík *1962, v roce 1989 studoval DAMU. Aktivně se zapojil do politiky, když byl zvolen senátorem 2002 – 2008 z Prahy 1. Stavěl se za zrušení Komunistické strany Čech a Moravy.

¹⁰ Igor Chaun *1963, scénárista, režisér. Autor dokumentu Léčba Klausem, který je oslavou reformátora, politika. V roce 1999 stál v čele sdružení studentů „Děkujeme, odejděte“. Byla to reakce na tzv. Opoziční smlouvu.

¹¹ Monika Pajerová *1966, v roce 1989 studentka FF UK, organizovala demonstraci na Albertově. Vystupovala jako tisková mluvčí studentů a byla jmenována do Koordinačního stávkového výboru. Po revoluci působí jako diplomatka, pedagožka a také jako předsedkyně sdružení ANO pro Evropu.

¹² Karel Březina *1972, sociálně demokratický politik, jenž zastával pozici ministra bez portfeje ve vládě Miloše Zemana. V roce 2010 se stal náměstkem primátora v Praze. Je účasten ve správě společností.

KJ: Já jsem o tom již v té době více přemýšlel. Usuzoval jsem, že je pravda, co hlásá Václav Klaus¹³, a jeho politika jde správným směrem. Člověk si mohl říci, že je třeba reformu udělat rychle, nehledět na detaily. Ano, z krátkodobého hlediska možná. Prohlásit, že rozdíl mezi čistými a špinavými penězi neexistuje, je tragédie. Možná krátkodobě to bylo efektivní. Rychle to se zprivatizovalo a také rozkradlo, bohužel, mohlo to začít fungovat. Pro dlouhodobou perspektivu to ovšem má obrovský dopad. Kazí to morálku ve společnosti a je to průšvih.

MS: *Jinými slovy: zdůrazňujete, že pokud má člověk uvažovat o proměnách života, musí či by měl preferovat dlouhodobý pohled.*

KJ: Jednoznačně ano. Rychlost privatizace, ať již to není státní. To jsem neřekl já, ale souhlasil jsem s tím. Spousta lidí tuto ideu podporovala. Mělo to svou logiku, aby ekonomika nebyla vlastněná státem, protože se ukázalo, že spojení se státem nefunguje. Zároveň bylo naprosto podceněno právo a morální dimenze podnikání.

... Obnova trhu a kontexty ...

MS: *Nu, ale po jednačtyřicetileté vládě komunismu znovu vytvářet trh? Kdybychom to brali do důsledků, trh zde existoval, ale ne instituce, které jsou běžné na západ od našich hranic. Nebylo možné vlastnit majetek, člověk byl nástrojem vládnoucí třídy. Já si myslím, že autoři proměny, kteří koncipovali transformaci, vycházeli z toho, že tržní agenti budou schopni lépe spravovat svůj majetek než centralizovaný stát. Zde vyvstává otázka, zdali lidé nebyli spojeni s minulými praktikami, jimiž jsme byli všichni tu více tu méně vystaveni.*

KJ: To je další věc. Lidé, kteří byli „in“, kteří tomu trochu rozuměli, byli žel spojeni s minulou dobou, to byli komunističtí aparátčící.

MS: *Lze s vámi souhlasit. Další věcí je, že každý z nás si nese s sebou vzorce chování, tedy to, jak se do něj otiskla rodina či širší společnost. Člověk byl naučen, co má a co nemá říkat, kde to může říkat, byl vystaven manipulaci. Dá se říci, že byl vychováván k rozštěpené osobnosti, a to vše se logicky promítlo do aktivit jedinců po roce 1989.*

KJ: Kdo nekrade, okrádá rodinu ...

MS: *Pokud se člověk vydá do minulosti, tak to byl Joseph Proudhon¹⁴, socialista a také utopista, jenž řekl, že vlastnictví je krádež, co je z dnešního pohledu zvrácené, avšak co dělali komunisté, když se chopili moci? Téměř vše bylo státní, byť v některých socialistických zemích jsme mohli vidět drobná vlastnictví a životnosti. To však u nás nebylo. Dá se s nadsázkou říci, že jsme byli papežštější než papež.*

KJ: Říkáte to správně. Situace byla o něco lepší v Polsku, jelikož tam existovalo soukromé vlastnictví.

¹³ Václav Klaus *1941, přední politik, je s ním spojena hlavní ekonomická transformace. V letech 2003 – 2013 byl českým prezidentem. Původně ekonom, což mu zvýhodnilo pozici během rozhodování o transformaci Československa později České republiky. Je vnímán jako politický antipod Václava Havla, s nímž vedl diskuse o otázkách úlohy občanské společnosti, angažovanosti ap. Díky svému charismatu dokázal prosadit svůj záměr, který se poté ukázal jako koncept s mnoha nedostatky.

¹⁴ Joseph Proudhon (1809 – 1865), typograf a raně socialistický myslitel, utopista. Sám sebe nazval utopistou. Jeho myšlení se odvíjí od zásad individualismu a rovnosti. Odmítá státní zřízení a soukromé vlastnictví. Prosazuje tzv. federalismus rodin, kdy majetek není spravován jednotlivcem, ale skupinou.

MS: *U nás se zkrátka muselo začít z gruntu. Jak se stavíte, když zpětně hodnotíte onen nejednoduchý proces, k šokové terapii a gradualismu, ke konceptům, které byly diskutovány?*

KJ: Abych se přiznal, nemám na to nejsilnější názor. Ať je to jak chce, Jsou argumenty, proč šoková terapie měla smysl. V každém případě není možné, aby se veřejně říkalo, že krást je v pořádku. To je špatně, byť z krátkodobého hlediska se oko přivřelo v určenou dobu. To měla být pouze momentální věc a mělo se označit, co je špatně. Nelegitimizovat tu záležitost tím, že se veřejně potvrdí, že je vše vlastně v pořádku, což nakonec vede k tomu, že další příchozí bude usilovat, aby měl možnost také krást.

MS: *Jinými slovy se to infiltrovalo do systému a vzniká řetězová reakce.*

KJ: Ano, souhlasím. Je to jako rakovina.

MS: *Metastáze, díky níž člověk či složité systémy odcházejí. Jak vnímáte to, že zde měl být stát arbitrem? Dá se říci, že bychom mohli stát přirovnat ke kantorovi, jenž drží rákosku a vyplácí ty, kdo postupují nepoctivým způsobem a narušují práva druhého? Máte soudy, výkonnou policii. Když někdo identifikuje nešvar, je nutné, aby pachatel byl rychle potrestán.*

KJ: Říkám, je to postupný proces, čili velký důraz měl být kladen na kontrolu a vymáhání vlastnických práv. Nemůžeme při transformaci jít do extrému. Rozumím, že v rámci rychlosti privatizace se „přivřely oči“. Zároveň, jak probíhala privatizace, se mělo zdůrazňovat, že je důležitá právní odpovědnost a hodnoty, ne je úmyslně ignorovat. A co bylo nejhorší, že se nepřímě říkalo, aby byli lidé v ignoranci norem podpoření. Domnívám se, že politika je uměním možného a někdy potřebujeme kompromis. Na druhou stranu teze tvrdící, že když se privatizovalo, každý, kdo si vzal úvěr a nesplácel, měl sedět, by asi v tomto případě také neobstála. Rozumím, že v té době tam kompromis mohl být, ale mělo se postupovat tak, aby se krádež nestala normou.

MS: *Zde člověk může namítnout, že na místech ve státním aparátu seděli lidé z minulého režimu. V lidské mysli je jednoduché utvořit si ideální model přechodu, ale realita je někdy daleko obtížnější a kompromisy jsou nutností, aby záměr byl zčásti realizován. Stačí se podívat, jakým způsobem se prováděla změna v Rusku a jak se podepsala na dnešním stavu země. To je hospodářská stránka. Rusové, jako my, podstoupili šokovou terapii. Je dobré se pozastavit nad tezí, kterou proměnu charakterizoval tuším Václav Klaus. Ten tvrdil, že cílem je změnit systém, ne člověka. Je otázkou, zdali můžeme utvořit fungující systém s lidmi, kteří mají v sobě komunistickou minulost a návyky z ní.*

KJ: Ano, jde třeba opravit pana Klause. Je nutné měnit jak systém, tak napomáhat k proměně lidské duše, a to vzděláním.

MS: *S tím snad lze souhlasit. Vzděláním a kritickým myšlením. To je však běh na dlouhou trať. Je to evoluční proces a do vyšších stádií společenské úrovně se dostáváme tím, co se v angličtině nazývá „learning by doing“, tedy učení cestou, v procesu budování trhu, demokracie.*

KJ: Souhlasím, ale nutné je být patřičně otevřený!

MS: *Domníváte se, že v Čechách schopnost kritiky zpracovávat omyly a korigovat dle nich své chování nebyla, že jsme ji přehlíželi? Je nutné ale upozornit, že Česká republika byla pomyslným premiantem v oblasti vyspělosti zemí východního bloku. Dokonce se hovořilo o středoevropském tygrovi.*

KJ: Často se opomíná, že jsme měli nejlepší startovní pozici.

MS: *To také. Byli jsme součástí zemí, které prodělávaly hospodářský pokles z důvodu orientace na východní trhy. Naštěstí se Česká republika stala zemí, která začala přitahovat investory ze západních zemí. To vše na základě hodnocení mezinárodních institucí a sebevědomého vystupování představitelů transformace.*

... Kapitálové trhy ...

MS: *Nyní bych obrátil pozornost na oblast, v níž působíte. Jsou to kapitálové trhy. Jedním z význačných prvků transformace byla kromě vytvoření tržního prostředí privatizace a vybudování kapitálového trhu. Vše v jistém časovém pořádku. Jak se díváte na tento proces v rámci České republiky a ostatních postkomunistických zemí? Jde o to, že v naší republice jsme měli ve fungování tržních institucí a kapitálu vícegenerační přestávku a máme tak možnost navazovat na I. republiku, byť někdo může říci, že svět je jinde. Je nemožné porovnávat stav kapitalismu ve dvacátých letech minulého století a na jeho konci.*

KJ: Myslím si, že inteligentní lidé pochopili záměr reformy. Podle mého pohledu bylo špatně, že jsme se nepoučili z vlastních chyb. Ten start a myšlenka návratu k trhu, to bylo dobré včetně utváření kapitálového trhu. Problémy začaly později. V roce 1997 – 1998 však vypukl skandál s financováním politických stran. Již nebylo možné tvrdit, že vše je v pořádku. Největší problém je ten, že si lidé nepřipustili chyby, které se přirozeně staly. Podle nich bylo vše dobré, alespoň se o tom v tomto smyslu mluvilo, a tak to bylo prezentováno veřejnosti. Myslím, že v tom je ten hlavní problém. Je zřejmé, že v těchto složitých věcech se chyby stát mohou a je nezbytně nutné takové problémy řešit.

MS: *Klaus a jeho spolupracovníci zdůrazňovali trh a význam ceny, neb vede k motivaci a informaci jedince, snáze se alokují prostředky. Možná se zpočátku neměl trh přeceňovat. Tím myslím to, že je dobrý sluha a špatný pán. Slogan, že vše vyřeší trh ...*

KJ: Podtrhuji. Trh je nutná podmínka, vytváří prostor pro správnou alokaci kapitálu a centrální řízení bylo z dnešního pohledu deviací. Co se týká kuponové privatizace, myslím si, že to byla velmi dobrá myšlenka. Já bych pro ni byl i zpětně a myslím si, že to bylo dobře, že se to udělalo. Ale opět zase není možné to přecenit v tom smyslu, že se vše vyřeší samo. Je nutné to na jisté úrovni hlídat. Je nutné u investičních fondů, které byly zčásti vykradeny, stanovit pravidla. Zde měl být dozor, aby se nevykrádalo, neboť to mělo dopad na důvěru v systém. Myslím si, že to nebylo tak složité, jen si vzpomeňme na Harvardské fondy - nechat tomu naprosto volný průběh bez jakéhokoliv dozoru? Přijít a ještě prohlásit, že vše je v pořádku? To je ten problém, tam je zakopaný pes. Myšlenka je to dobrá, mně jako studentovi to připadalo úžasné a Klaus pro mě byl v tu dobu génius. Věřil jsem, že to tak musí být. Dle mého pohledu by to bylo slušné, pokud by se podařilo pohlídat vedlejší efekty a nenechal se tomu volný průběh, protože v jeho důsledku lidé přišli o peníze.

MS: *Lze s vámi souhlasit. Otec transformace netvrdil to socialistické, že „krást se má“, neboť majetek je všech. Neřekl to explicitně, ovšem implicitně. Známe slova o tom, že se má „zhasnout“, a někteří toho využili. To byly ty impulsy, které vedly k delegitimizaci tvorby kapitálového trhu a trhu vůbec.*

KJ: Zrovna u kuponové privatizace, kde šlo o rozdělení majetku, se nemuselo tolik rozkrást.

MS: Musíme si uvědomit, že to byla snaha státu o redistribuci majetku komukoliv. Nechtě si lidé koupí majetek, za který budou nuceni zaplatit symbolickou částkou tisíc korun za jednu kuponovou knížku.

KJ: Opakuji, myšlenka byla velmi dobrá.

MS: Problém, který se vyskytl, byl v tom, že se do projektu zapojilo mnoho lidí, víc, než očekávali samotní představitelé transformace. Také se toho účastnili lidé, kteří ideu redistribuce vlastně využili čistě ke svému prospěchu. Následně celý proces redistribuce majetku dostal negativní označení kvůli nepoctivým lidem, což mělo za následek ztrátu důvěry během utváření a obnovy kapitalismu. Tato republika jej pamatuje do roku 1938. Ale vy jste měl zájem cosi dodat?

KJ: Osobně si nemyslím, že je to takový problém. Možná pro laiky, ale ne pro lidi s vysokoškolským vzděláním, kteří by měli mít rozhled a schopnost osvojení. Ano, společnost RSJ, kde pracuji, vznikla kvůli utváření akciového trhu. Abych se přiznal, tak nás to nadchlo, že začaly existovat akcie a že s nimi budeme moci obchodovat a že se při tom bude vycházet ze vztahu nabídky a poptávky. Já jsem byl jedním, který počal obchodovat na RM – Systému s vlastními prostředky 500 Kč. V tomto smyslu jsem to viděl jako velmi dobré a přínosné pro hospodářství, pokud by se nezanedbalo to ostatní.

MS: Zmínil jste svoji společnost RSJ, ta vznikla v roce 1995. Domníval jste se, že vlastnění akcií, obchodování s nimi, se stane výnosným obchodem díky tomu, že se akcie „rozdané“ širokým vrstvám budou přesouvat do rukou lidí, kteří budou mít zájem spravovat majetek a podílet se na řízení společností ať přímo, nebo v zastoupení.

KJ: Přesně tak, nicméně to se nestalo.

MS: Říkal jste, že inteligentní lidé to pochopí, avšak byla zde vysoká informační asymetrie a povědomí o standardní tržní ekonomice pokulhávalo. Stačí se podívat, jak lidé reagovali na reklamní kampaně protagonistů kuponové privatizace. Možná díky nim se přihlásilo tolik lidí.

KJ: S tím se také dalo počítat.

... Burza ...

MS: Na trhu se díky privatizaci objevilo mnoho titulů a s tím souvisel i rozvoj burzy jakožto instituce kapitálového trhu. Ostatně jsme byli zemí, která mohla v počtu titulů směle konkurovat Londýnské burze, byť v průběhu času došlo ke stabilizaci a Pražská burza se stala parketem s malým počtem akcií, s nimiž se obchoduje. Většina cenných papírů byla nelikvidní.

KJ: Tomu rozumím, ale to bych neřekl, že je špatně, protože z centrály nikdy říkají, co tam má být či nemá být. Dejme tomu, že těch titulů je hodně, a to bych čekal, že se časem vytříbí, a také se tak stalo. Větší společnosti jsou přejímány menšími. Abych se přiznal, věřím v samočisticí mechanismus. Nemyslím si, vzhledem k transformaci, že bylo špatně velké množství titulů.

MS: Věřil jste tedy v postupnou selekci jak na burze, tak i na trhu statků a služeb. Nicméně kdo očekával, že na trhu zůstane pár akcií oproti tomu velkému počtu, který zde existoval? Dle definice kapitálový trh má být prostorem, kam investoři přicházejí, aby vkládali svůj kapitál pro nové projekty. Podoba českého kapitálového trhu je mírně opačná. Není tradičním kapitálovým trhem, ale pouze trhem s akciemi, který vznikl díky kuponové privatizaci či obecně privatizaci. To je jedna významná rovina. Máme zde pouze sekundární trh s akciemi a myslím si, že je to nepochopení trhu, který byl

ustanoven proto, aby přicházeli lidé s projekty a aby se těmto projektům patřičně pomáhalo díky upisování kapitálu. Druhá je ta, že lidé, kteří měli zájem investovat, byli díky podvodům okradeni a tím se vytvořila averze k rizikovějším investicím.

KJ: Máte pravdu. Ve standardní ekonomice by to bylo velmi podivné. Vzhledem k té situaci a transformaci bych nečekal, že by kapitálový trh měl být prostorem pro úpis akcií, aby zde lidé získali kapitál pro své záměry. Zde kapitál nebyl. Myšlenka spočívala v tom, že pokud někdo měl kapitál, pak na trh přijít může. Akcie lze koupit a vlastně tímto získat. Je to férovější postup, než aby firma byla ukradena tajemnými praktikami - a myslím, že to bylo správné rozdělení. Když je někdo hloupější, tak je hloupější, a může se mu zdát, že svět není spravedlivý. Kapitálový trh má svoji funkčnost ve zdroji kapitálu, v ničem jiném, je tam transparentnost a společnost je pod dohledem.

... Dva organizované trhy CP ...

MS: *Co je v Čechách spojeno s transformací a s rozvojem kapitálového trhu, to jsou dva organizované trhy s cennými papíry. První je Burza cenných papírů Praha a RM – Systém. Dnes i druhý organizátor má status burzy. Jak vidíte z odstupu času fungování těchto dvou institucí? Je vhodné připomenout, že na Pražskou burzu mají přístup subjekty institucionálního charakteru či případně v zastoupení. RM – Systém je burzou sloužící drobným investorům. To je první část otázky. Druhá část se týká samotné Burzy cenných papírů Praha. Tato instituce je provázána s Vídeňskou burzou. Nepředpokládáte vytvoření globální instituce, která lokálního organizátora s cennými papíry převezme?*

KJ: Co se týče Pražské burzy, ta je již přežitá, transformovat se měla dávno. Trh je vytvořen tak, že ti, co mají přístup – členové mají extra informace. Pražská burza má dnes zastaralý obchodní systém zvaný Dark Pool¹⁵, jenž je naprosto špatný. V dohledné době by měla přijít XETRA¹⁶. Pak to jistě dává smysl, ale to se mělo odehrát před osmi lety. Žel se to udrželo díky alibismu vedení či lobbystickým tlakům. Systém, který nyní existuje, je ve srovnání s jinými burzami špatný.

MS: *Vy věříte, že díky změně obchodního systému přibudou investoři?*

KJ: Domnívám se, že je již pozdě. Je plně racionální, že zde bude „středoevropská burza“ ve Vídni ...

MS: *To znamená, že by se mohly spojit burzy ve Varšavě, Budapešti, Bratislavě, Vídni ...*

KJ: Dovedu si to představit. Myslím si, že by to bylo racionální, avšak ony se nebudou chtít spojit z institucionálních důvodů.

MS: *Je možné, že si každý bude hájit svůj píseček ...*

KJ: Domnívám se, že by to bylo dnes dosti efektivní. Kdyby existovala burza, tak by zde byla větší síla, a bylo by to atraktivnější pro investory.

MS: *Když se podíváte na kurzovní lístek, vidíte tam stále stejné tituly. Myslíte si, že by bylo dobré, pokud by české společnosti usilovaly o kapitál na českém či evropském kapitálovém trhu? Nemyslíte si, že by to znamenalo větší zájem o Českou republiku, ale otevřely by se možnosti i pro domácí investory? Dovedete si představit, že by se součástí obchodovaných titulů stala Škoda – Auto či Škoda*

¹⁵ Dark Pool – označen též jako Dark liquidity. Transakce provádí anonymní zprostředkovatelé.

¹⁶ XETRA – obchodní systém vyvinut pro německou burzu ve Frankfurtu nad Mohanem a uveden v roce 1997.

Plzeň? Ta druhá již na Pražské burze byla, avšak byla z ní vyřazena, to se ovšem psala léta devadesátá.

KJ: Ano, pokud by burza byla silnější, větší, určitě by to mohlo podpořit poptávku. Firmy by byly motivovány ucházet se o přízeň investorů. Když tam máte deset společností, investoři si jednoduše nemohou vybírat, zkrátka jim to nic neřekne. Pokud by zde byla středoevropská burza, tak by to bylo zřejmě atraktivnější.

MS: *Jinými slovy vidíte východisko ve sjednocení a ve větší nabídce.*

KJ: Ano, více titulů, více likvidity, to je vzájemně podmíněno.

... Nedostatky finančního trhu ...

MS: *Je logické, že náš kapitálový trh má nedostatky, jelikož zde chybí kontinuita. Ano, nejsme jako v Americe či obecně v anglosaském světě a bylo by bláhové se domnívat, že přeskočíme mezeru a půjdeme cestou, jaká je běžná v zámoří. Jsme ovlivněni zkušeností z privatizace a také evropskou kontinentální tradicí.*

KJ: Čekal bych, že by to přišlo, nicméně v té době bych čekal ne tak třicet – padesát let, ale deset let, než se ustanoví trh, avšak nestačilo to.

MS: *Byl jste velký optimista! Je dobré připomenout, že na kapitálovém trhu působilo mnoho privatizačních investičních fondů, z nichž některé se staly předmětem tunelování. Lidé si možná vybaví CS fondy, Investiční fond Trend a známé Harvardské fondy resp. Harvardský investiční holding.*

KJ: To je ten problém, že se rozkrádaly. Ještě se vraťme k emisní činnosti společností na kapitálovém trhu. Tuším, že jednou z primárních emisí byla společnost Software 602, která v devadesátých letech vyvinula textový editor T 602, avšak to je již historie.

MS: *V současnosti, jako by nebyla doba pro primární emise, je jich velmi málo. Když jste hovořil o společnosti Software 602, úpis se snad konal na RM – Systému. Společnost sama se na Pražskou burzu nedostala. Ano, nedůvěra a špatné zkušenosti. Stačí málo příkladů, aby se důvěra promarnila, je přece tím nejcennějším kapitálem, který aktéři trhu mají. Případy nemusí jít do stovek či desítek miliard. Stačí zasít nejistotu a ona se rychle projeví v chování tržních agentů. Vše se postaví nejen proti hráčům, ale i proti bohatství, které se ve společnosti může vytvářet. Lidé se stanou „konzervativními“. Místo, aby se snažili zhodnocovat své prostředky skrze investice do projektů na akciových a dluhopisových trzích, raději zůstanou věrni tradičnímu spoření, které je populární do dnešních dnů. Podíl držení aktiv v akciích je v porovnání s ostatními vyspělými zeměmi zanedbatelný.*

... Nedostatečná vzdělanost ...

MS: *Nedostatečný zájem o investování na kapitálovém trhu je možná také způsoben i malou vzdělaností. Jako kdyby si lidé mysleli, že jim západní blahobyt spadne z nebe bez velké námahy, bez obětí, bez nutnosti aktivní participace a nutnosti vzdělání. Když nad tím člověk přemýšlí, tak může problém najít také v tom, že lidé kromě nedostatku poznatků o fungování trhu také příliš důvěřovali, že institucionální investor převeze starosti, které jsou se správou majetku – portfolia spojeny a nechali se ohloupit reklamou a vystupováním lidí. Inu, budování kapitalismu začínalo.*

KJ: Zde se dostáváme k tomu, co je důležité. Ačkoliv to nešlo perfektně, důraz měl být kladen na legislativu a měla se akcentovat morální dimenze transformace. My bychom to mohli nazvat dohledem na trhu, jako je regulace investičních fondů. Jedna věc je kuponová privatizace, druhá věc, že některé fondy byly rozkradeny. To byla evidentní zlodějina. Abych se přiznal, tak nechápu, proč se to v té době tolerovalo, snad k tomu ani důvod nebyl. A neuznávám kompromis, že to bylo třeba rychle zprivatizovat.

MS: *Lze tam spatřovat problém ideje a její realizace. Jednoduše se to říká, obtížně realizuje.*

KJ: Možná je to pravda. Nebylo to asi záměrem legislativy, ale zde byl problém ochoty. Pokud prezident Klaus dává veřejně najevo, že ochota dodržování pravidel není nutná, kdo by poté šel přes překážky? K čemu mi bude to namáhání, raději budu problémy obcházet, když na tom někteří vydělávají?

MS: *Zde se dostáváme k tomu, co bylo zmíněno. Když narušíte důvěru na kapitálových trzích, pak veškeré záměry mohou být pečlivě promyšleny, ale stejně se neuskuteční.*

KJ: To je, žel důsledek.

MS: *My jsme si nedokonalými zkušenosti s privatizací, investičními společnostmi, zadali na problém, jenž je spojen s dneškem. A to je důchodová reforma soudobého důchodového systému. Tam je důležitý pilíř, jenž k akumulaci prostředků používá kromě státního i kapitálový trh. Majetek lidí v akciích je zanedbatelný, ovšem mohou mít pochybnosti, že by o své prostředky mohli přijít. Z toho může vzniknout nedůvěra, a ta zabrzdí i dobré věci, jako je plnohodnotné spuštění důchodové reformy. A je otázkou, budou-li ji lidé podporovat, to je ta zkušenost.*

KJ: To se však dostáváme do současnosti, nicméně vše má své souvislosti.

... Regulace ...

MS: *Ke konci devadesátých let vznikla společnost Komise pro cenné papíry. Byl to regulatorní orgán. Jaký význam jste připisoval této instituci? Vy, jakožto podnikatel na kapitálovém trhu, jste s ní musel mít co do činění.*

KJ: Dávala nám licenci obchodníka s cennými papíry.

MS: *Domníváte se, že instituce byla nutností? Zpočátku byla nechtěným dítětem. Jak hodnotíte její působení? Shodou okolností její pravomoci přešly na Českou národní banku a nyní je dohled nad bankami a kapitálovým trhem plně integrován. Společnost nepůsobila dlouho, nicméně kritici ekonomické transformace její význam zdůrazňovali, neb kdyby zde byl regulátor od počátku devadesátých let, nemohlo by dojít ke zpronevěřám, jak se stalo, a když se vyskytne neregulérní chování, máme zde orgán, který bude pískat fauly.*

KJ: Domnívám se, že by komise měla hlídat kapitálový trh. Soudím, že kapitálový trh byl nedostatečně hlídán. To, že byla mimo Českou národní banku, to bylo v pořádku, protože situace byla jiná, než je dnes. V současnosti se ukázalo, že dozor nad kapitálovým trhem je možné sloučit s centrální bankou. Upřímně, nemám silný názor, zda měla být regulace od počátku, či ne.

MS: *Mně spíše šlo o to, jak jste ji vnímal jako člověk, jenž je účastníkem kapitálového trhu. Zdali vám instituce komplikovala, či usnadňovala život.*

KJ: Abych se přiznal, neřešil jsem legislativní věci. Od komise jsme měli licenci na obchodování. Nemám příliš velké zkušenosti s tímto orgánem a byla to záležitost kolegy. Nemám v tom silný názor.

... Korupce ...

MS: *Nyní se zaměříme na otázku korupce. Kromě působení na kapitálovém trhu, se korupce stala vaším druhým tématem. S kolegy jste založil Nadaci boje proti korupci. Proč se korupce stala tématem až nyní? Kde vidíte zdroje tohoto společenského nešvaru? Hovořilo se o ní během minulého režimu. Myslím, že to byl Tomáš Halík¹⁷, kdo označil korupci ze strany státu za morální korupci lidí. Ti byli „vyučeni“ nekalým praktikám. Možná si vzpomeneme na pozornosti, které člověk dával tu u lékaře, tu u úředníka. Dnešní doba korupci institucionalizovala. Jak ji vnímáte? Myslíte si, že nastala čas, kdy je nutné bojovat proti této sociální praxi?*

KJ: Víte, něco je korupce a něco jsou známosti. V minulosti někdo šel ukrást cihlu či maltu. Vy jste užil institucionalizovaná korupce, to je korupce ve velkých měřítcích. To, že takové kradení za totalitního režimu mohlo dojít do tohoto stavu, je velký společenský problém. A to, že se to nemuselo stát, lze jednoduše deklarovat tím, jaká je situace u Poláků, ti mohou být příkladem. Jsou na tom mnohem, mnohem lépe, přitom byli a jsou chudší země. Platí obecné pravidlo, že objem korupce v relativním měřítku je rostoucí v závislosti na chudobě země. Čím chudší země, tím větší korupce.

MS: *Ano, dle Transparency International, jsme na padesátém místě.*

KJ: Souhlasím, ale to je index vnímání korupce. To sice není plně objektivní. Fakt je ten, že pokud se srovnáváme s Poláky, byli jsme na tom lépe. Nyní se stav zhoršil a jsme na tom hůře. Jedná se o hledisko korupce a morálky společnosti. Takže pokud je situace u nás tak špatná, není důvod, že by nemohlo dojít k zlepšení. Myslím si, že je to též důsledek populární věty, že krást normální je. To v lidech zanechá pocit, který můžeme shrnout do věty: Kdybych nekradl, budu za blbce.

MS: *Sociální prostředí silně ovlivňuje člověka. Člověk si řekne, proč bych se měl chovat jinak, pokud se tak chovají ostatní? Tak se jednoduše lámou charaktery. Ale lze se s tím vypořádat? Založil jste instituci, která má poukazovat na slušné mravy a odhalovat problémy. A není to jen na vás. Vždyť i stát se k boji proti korupci zavazuje svými prohlášeními. Budeme bojovat proti korupci, vzkazují politici nám, občanům. Ministerstvo vnitra ČR vytváří strategii a nakonec je člověk konfrontován se skutečností, že sami představitelé ve vládní koalici a straně, která má bojovat proti korupci, se korumpují, a to dále utvrzuje korupční náladu a neochotu v realitě cokoliv změnit.*

¹⁷ Tomáš Halík *1948, český katolický kněz a religionista. Během minulého režimu vystudoval psychologii, byl tajně vysvěcen na kněze, působil jako klinický psychoterapeut. Již před rokem 1989 se zapojil do diskusí o směřování společnosti, což mohl více uplatnit ve svobodném systému. Halík byl spolupracovníkem V. Havla, zvláště jeho projektu FORUM 2000. Je signatářem hnutí Impuls 99, jež mělo zájem kultivovat politiku. Je příznivcem občanské společnosti. Sám považuje za nutnost se stavět proti omylům, které přinášejí politický život. Je častým hostem na zahraničních univerzitách, jako je Oxford či Cambridge, Pittsburg. Mezi jeho dílo lze zařadit: Co je bez chvění, není pevné (2002), Oslovit Zachea (2003), Vyzván a nevyzván (2004).

KJ: Je to průšvih. Domnívám se, že státní úředníci si sami s korupcí neporadí. Politici lžou kvůli volbám, kvůli hlasům a je nutné, aby existoval tlak zdola, tedy od občanské společnosti. A to by snad pomohlo rozseknout gordický uzel korupce.

MS: *Max Weber vytvořil ideálního úředníka, který bude sloužit obecnímu blahu, kdežto my máme úředníky, kteří slouží své kapse a alokují prostředky tam, kde nejsou produktivní.*

... Hlavní zdroje korupce ...

MS: *Kde vidíte hlavní zdroje korupce? Jak „na ni“ efektivně?*

KJ: Strategie by měla být taková: musíme postupně změnit morálku a myšlení lidí ve společnosti. Aby nebylo heslem systému, že je nutné uplácet, neb to dělá každý, kdo může. Je nutné, aby se říkalo, že kdo je korupčník, je hlavně zloděj. Korupce je nejhorší forma krádeže. Je to příživnictví. Člověk, jenž toto páchá, je zbabělec. Lidé si jednoduše musí uvědomit, že to není běžné. V současnosti se k tomu lidé staví tak, že se s tím nelze nic dělat. Je nutné, aby korupci vnímali ryze negativně. Zkrátka korupce není normální. Měly by zde existovat ve vzdělávání společnosti mechanismy a rovněž snaha o tom mluvit, aby společné úsilí směřovalo k postupné eliminaci korupce. Druhou věcí jsou praktické kroky. Korupce nesmí znamenat bezrizikové kradení, musí zde následovat postih, sankce, v ideálním případě vězení.

MS: *Nesmíme se toho bát, musíme mít odvalu vykročit. Vaše společnost sídlí blízko Poslanecké sněmovny. Tím nepřímou myslím, že by lidé podobných zájmů měli vyvíjet nátlak na poslance ...*

KJ: Je nutné nedopřát jim klidné spaní a uplatňovat legitimní kontrolu!

MS: *Sluší se říci, že ke korupci vybízí hypertrofované právní normy a časté novelizace kodexů. Je tam nepřehlednost. Hovoříte o významu morálky jako determinantu slušné společnosti - morálka ovlivňuje přijímané normy. Právo ovlivňuje hospodářské, sociální, politické procesy, jejich kvalitu. Žel jsme svědky toho, že právní normy jsou utvářeny na zakázku.*

KJ: Vaše interpretace, to je doslova začarovaný kruh. Proto je nutné tlačit a zlepšovat systém na obou frontách. Když lidé k tomu začnou přistupovat s patřičným uvědoměním, tak se budou měnit normy. Myslím si, že je nutné tlačit na koncipování norem, aby se korupčníci více báli. Je to konglomerát několika proměnných.

MS: *Pokud říkáte, že Polsko je na tom lépe ve srovnání s Českou republikou, není to náhodou díky tomu, že jsou tam věřící a silnou pozici má katolická církev?*

KJ: Možná to s tím souvisí, ale blíže jsem to nezkoumal. Pochopitelně si uvědomuji, že díky víře se lépe snaží mravní nároky udržovat. Myslím si však, že to není nutná podmínka, podívejte se na severské země, kde korupce prakticky není a kultura je naprosto jiná.

MS: *Nejbohatší skandinávské země upřednostňují úlohou státu.*

KJ: Velkou úlohu, ovšem nekrade se tam. Vezměme si finský úspěch. Finsko nebyla bohatá země. To, že se vypracovali, je výsledkem usilovné práce během minulých dvaceti let. Z chudé země se stala díky technologiím země bohatá. Snad díky vzdělání, podpoře podnikání a díky tomu, že se tam nekrade. Nelze říci, že zásadním faktorem pro kvalitu služeb státu a kvalitu podnikatelského prostředí

jsou věřící lidé. V Polsku to může být důležitý faktor, ale myslím si, že to není nutná podmínka. Soudím, že i čeští ateisté by mohli změnit své chování.

MS: *Ano, možná chování, ale jednou z jeho částí je též participace na politice. Každé čtyři roky uzavíráme „společenskou smlouvu“ s politiky, kteří nás budou zastupovat a téma korupce je před volbami hodně diskutováno a medializováno. Není to, podle vás, pouhá rétorika?*

KJ: Žel, rétorika to je, jsem o tom přesvědčen. Občas se v politice objeví lidé, kteří jsou idealisté, věří tomu. Většina politiků vstupuje do veřejného života proto, aby si během svého volebního období nakradli, a slova o korupci používají jako vábničku pro voličské hlasy. Problém je v tom, že je to pro ně jednoduché. Zde by mělo být zřejmé, že pokud někdo začne krást, riskuje vězení.

MS: *Jinými slovy, když je člověk odhalen, měl by být rychle odsouzen, ale u nás to tímto způsobem nefunguje. Je zde velmi obtížné korupčníky potrestat a koho zajímá, pokud spravedlnost na ně dopadne po více jak deseti letech, jak je současná praxe? Procesy nápravy nefungují, byly spáchány zločiny, ale tresty nenásledují.*

KJ: To souvisí s celým systémem. Vezměme v úvahu státní zastupitelství, otázku soudní mafie. Byla to realita, byť dnes je to už lepší.

MS: *Nu, kultivovat lidi, to je ta otázka? Opět se navracíme k vaší snaze vychovávat „odpovědného člověka“, jenž je přemýšlivý a kriticky uvažující. Myslím si, že se to odvíjí od toho, jak se sám člověk vnímá, zda je stoupencem čistě individualistického přístupu, či společnost sama je pro něj hodnotou? Prosazuje se člověk jako individualita, nebo vyznává něco jako je obecné dobro?*

KJ: K tomu by měla směřovat výchova. Člověk uvažuje a je veden k tomu, aby se měl dobře, aby se o sebe uměl postarat. Stačí, když si lidé uvědomí, že pokud na tom nebude dobře společnost, tak sami jednotlivci si budou vést špatně.

MS: *Rozumím vám, ale zde platí - bližší košile než kabát.*

KJ: Ne však za každou cenu, jelikož když mám pouze košili a nemám kabát, tak mrznu. Jednoduše musíme hledat kompromisy. Je zřejmé, že člověk musí usilovat o primární zabezpečení, o to, aby měl co jíst, aby si měl co obléci. To vše proto, aby mohl rozumě žít. Pokud žije, tak by měl mít jisté prostředky a energii věnovat se tomu, aby se „vylepšila“ společnost. A tento přístup ústí v pozitivum, které se přirozeně násobí.

MS: *V ekonomii se tomu říká multiplikační efekt, na který se však příliš spoléhá.*

KJ: Ano, má to multiplikativní efekty. To je slovo, které jsem hledal. Pokud si lidé tu skutečnost uvědomí, pak věřím, že se to může změnit. Myslím si, že pokud někdo strádá, neví, zda bude mít zítra co do úst, nebude přece řešit společenská témata. Možná je dokonce bude ignorovat. Když se však dostane do určité hladiny životní úrovně, tak by je rozhodně řešit měl.

MS: *Jinými slovy péče o obecné dobro se měla stát nedílnou součástí uvažování o lidském údělu, postavení člověka ve společnosti.*

KJ: Já to tak vidím. Člověk, jenž dosáhl jistého významu a má hodnotovou orientaci.

MS: Nu, ale to se trochu vracíme. Je vhodné si položit otázku, zda náš pohled je krátkodobý či dlouhodobý. Pohled, o němž jsme hovořili, je dlouhodobý. Jsou však lidé, kteří se dívají bytostně krátkodobě. Jsou to lidé zvolení třeba do Poslanecké sněmovny.

KJ: Žel, to tak je. Člověk, pokud není hloupý, snaží se dívat a zvažovat dlouhodobě, aby se mu žilo dobře. Dnešní lidé, hlavně ve funkcích, to berou tak, že „nyní si mohou nakrást“. Jsou to příživníci, byť si to příliš nepřipouštějí, ale tuší, že by se jim dlouhodobě mohlo žít dobře, pokud si nakradou velké peníze. Pak to zde může zkolabovat a oni se toho nemusí účastnit. Potíž je v tom, že za rozkrádání je nikdo nepotrestá a odnesou to lidé, kteří jsou slušní a nekradou. Takže z hlediska toho korupčníka je situace dobrá, neboť ví, že jej nikdo nechytne. Z jeho individuálního pohledu je racionální si nakrást. V nejhorším případě si může říci: pokud to zde zkolabuje, tak odcestuji, neb jsem zabezpečený!

MS: Stačí se podívat na Viktora Koženého a jeho následovníky při privatizaci.

KJ: Přesně tak. Ten byl tak hloupý, že prodělal i Američanům, a tak má nyní potíže. Byl tak hloupý, že musel utéct na Bahamy. Češi mohou krást, jelikož v nejhorším případě uniknou. Proto je nutné uvalovat sankce na jednání byť malého procenta tržních agentů, kteří si tímto chováním přišli na obrovské peníze.

MS: Ano, nepostihování korupce a krádeží má ve společnosti silně rozkladný efekt. Vytváří se v ní nedůvěra, zastupitelská demokracie začíná postrádat legitimitu a ústí to ve vznik extrémistických nálad, neb společnost se polarizuje. Inu, lidé, kteří reprezentují společnost, by si tento fakt měli uvědomit.

KJ: Jednoznačně to jsou závažné podněty a lidé by se o ně měli zajímat. Vždyť demokracie je vláda lidu korigovaná právem.

MS: Může to dojít tak daleko, že zde bude vláda silné ruky ... Lidé se přirozeně budou tázat, proč máme mít zkorumpovanou demokracii, tu jsme v roce 1989 nechtěli.

KJ: Mohli bychom se dočkat toho, že to zde zkolabuje, vůbec to nevylučuji.

MS: Domnívám se, že člověk musí dělat vše proto, aby zde nenastal temný scénář. Podle vašich slov, je korupce tématem, které bude určovat podobu dalšího vládnutí. Česká republika je již integrální součástí Evropské unie a dalších nadnárodních celků a organizací. Je zvláštní, že někteří investoři a podnikatelé již kalkulují, že část investic padne na úplatky. Jinými slovy, korupce se stala systémovým jevem a není okrajovou záležitostí.

KJ: Některé společnosti chodí, tam, kde se uplácí.

MS: Jak se díváte na budoucnost prizmatem zkušeností z neutěšeného stavu demokracie a korupce? Lidé jsou většinou pasivní, neochotní participovat na věcech veřejných. Není zde ten revoluční zápal, který jsme mohli vidět po roce 1989. To se dalo čekat, že opadne. Myslíte si, že zde hrozí vzestup populistů, kteří se budou ucházet o voličské hlasy? Právě ti měli zájem dělat pořádek ve dvacátém století.

KJ: Může se to stát ...

MS: *Je, dle vás, možné, že se v dohledné době Česká republika bude označena za korupční stát, jenž bude nefunkční, neefektivní a postupně se budeme díky těmto praktikám „vyčleňovat“ ze středu Evropy, třebaže tam geograficky náležíme. Může se stát, že střed bude periferií?*

KJ: Zde jsou dvě věci. Víme, že Česká republika má problémy s korupcí a díky tomu se mohou vytvořit síly pro populisty, kteří by měli zájem s touto „nemocí“ skoncovat, ale ne ve prospěch lidí. To je problém náš. Problém Evropy je neúnosné dluhové zatížení, které může mít povahu „letadla“. Když nad tím uvažuji, má to podobné důsledky. Není to sice primárně korupce, byť v nemocném Řecku je také korupce. Je to propojeno. Funguje to jako spojené nádoby a problémy se sčítají. Dovedu si představit, že za 20 let bude Evropa řešit problémy předlužení.

MS: *Jinými slovy problémy západních zemí v Evropě jsou zejména předlužení a byrokracie ...*

KJ: To je problém Evropy a k tomu se nabaluje problém korupce, tedy rozkrádání veřejných prostředků. Ten je u nás nejpalčivější. Pokud vyřešíme problém korupce a doufejme, že se nám to podaří, tak to pořád není vše. Musíme vyřešit i otázku dluhu. My jsme měli zatím štěstí, že finanční krize na nás nedopadla. Nemuseli jsme odepisovat ztráty z bank, které u nás měly problémy v devadesátých letech minulého století.

MS: *Sluší se říci, že byly vyčištěny od toxických aktiv.*

KJ: My jsme toho byli ušetřeni, ale rozmohla se u nás korupce, jež je obrovským žroutem peněz. Dá se říci, že jsme na tom stejně špatně jako ostatní, pokud se porovnáme se státy, kde výraznou svízeli je dluh. Pokud bychom neměli korupci, tak jsme na tom lépe. Když bude finanční krize pokračovat, byť zatím se zdá, že ustává - a budeme mít korupci, tak na tom budeme hůř a hůř ...

MS: *Inu, snažit se pracovat a pokud možno systémově. Děkuji Vám za vaše názory.*

Dialog o transformaci s Jiřím Schwarzem^{18,19}:

MS: *Jak jste vnímal rok 1989 a následné období? Co jste od onoho času očekával? Není náhodou onen čas démonizován, jelikož to zásadní Československou republiku teprve čekalo? A v jistém ohledu i Českou a Slovenskou republiku. Nedělali jsme si náhodou iluze?*

JSch: Rok 1989 vnímám jako přelomový rok zásadní změny.

MS: *Tedy to první vykročení do svobody, ale zároveň do neznáma?*

JSch: Ano, jakákoli změna oproti danému stavu byla pozitivní.

¹⁸ Jiří Schwarz *1960, ekonom, v letech 2003 – 2010 byl děkanem Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické, jeho hlavní profesní zájem je otázka teorie veřejné volby, chicagské školy a rakouské ekonomie. Své postoje k proměnám shrnul ve své knize Za skutečnou transformaci z roku 2004, kde se snaží ohájit význam trhu v rámci společenské proměny.

¹⁹ Dialog byl veden ve čtvrtek 3. března 2011 v prostorách Liberálního institutu, Spálená 51, Praha 1, Nové Město.

MS: *To je optimistické tvrzení, nicméně jakákoliv změna nemusí být změnou kupředu, ale může to nabrat i negativní spád. Problém je, že dané změny mohly být změnami k horšímu. Stačí se podívat na rozpad onoho bloku na východ od nás.*

JSch: Cesta zpět díky naakumulované občanské nespokojenosti nebyla možná. Jelikož u nás neproběhla perestrojka jako v Sovětském svazu, která představovala pro mě nejméně progresivní cestu změn, bylo reálné očekávat změny větší.

MS: *Věřil jste, že k něčemu takovému dojde? Nebyla to pomyslná „třetí cesta“ prostřednictvím systému uvolňování? Ne nadarmo se říkalo, že třetí cesty vedou do třetích zemí²⁰. Je zřejmé, že je to nadneseno, nicméně ono karikující spojení cosi naznačuje.*

JSch: Přál jsem si, aby to nebyla perestrojka, ale říkal jsem si, přinejhorším to musí být alespoň perestrojka. Nicméně i ta perestrojka byla stále lepší, než husákovsko-jakešovský režim.

MS: *To jsme mohli také nahlížet, že ta cesta nám otevírá lepší budoucnost?*

JSch: Zcela určitě.

... VŠE v Praze ...

MS: *Vy jste byl v té době kantorem na Vysoké škole ekonomické v Praze. Jaká panovala atmosféra v onom revolučním kvasu? Očekávali tamní lidé změnu? Váš kolega Miroslav Ševčík se díky proměnám mohl dostat na pozici rektora dané školy, jelikož jej studenti navrhli za svého kandidáta.*

JSch: Ano, ale bohužel zvolen nebyl. Vysoká škola ekonomická už v té době nebyla názorově jednotná. Vyučující byli rozpolcenější než jejich studenti, přičemž ti přirozeně byli pod vlivem svých vyučujících. Přestože studenti byli reálnými hybateli změn, jejich „rozměr“ byl ve velké míře v rukou vyučujících. Mnozí z nich komunikovali a spolupracovali s disentem, nebo s organizátory studentských demonstrací, kteří výrazně přispěli k velké společenské změně zahájené 17. listopadem 1989.

MS: *Ano, ale jaká byla rozpolcenost, o níž jste hovořil? To můžeme chápat tak, že ti lidé byli proti režimu?*

JSch: Byli proti statu quo. To znamená, že byli proti pokračování husákovsko-jakešovského režimu, založeném na stalinském socialismu. Ale zdaleka nebyli všichni proti pokračování. Dovolím si tvrdit, že jasně proti němu byla jen osvícená menšina. To se týkalo jak vyučujících, tak studentů.

MS: *To znamená, že těm kantorům tak trochu nevadilo okolí, v čem sami žili? Byli spokojeni?*

JSch: Nelze paušalizovat. Někteří byli spokojeni se svou tehdejší prací a životem, jiní méně a někteří byli nespokojeni.

MS: *Ale jak vás znám, vy jste patřil k oné skupině pro změnu.*

JSch: Ano, nebyl jsem spokojen, a proto jsem se snažil zapojit a pomoci těm, o nichž jsem se domníval, že jim jde o zlepšení situace u nás v oblasti svobody a lidských práv. Zúčastnil jsem se

²⁰ Autorem daného výroku byl Václav Klaus, premiér a pozdější prezident ČR.

debat mladých intelektuálů, bývalých studentů, a to nejen oficiálně organizovaných, ale i setkání v hospodách a restauracích. O přípravách studentské oslavy 17. listopadu 1989 jsem věděl dopředu, setkal jsem se s lidmi, kteří o ní věděli ještě více než já.

MS: *Studenty? Byla to snad studentská akce ...*

JSch: Ano, byla to jejich akce, ale s organizací pomáhali nejen tehdejší studenti.

MS: *To znamená, že pod pláštěm studentské akce se vyskytli lidé, kteří měli zájem na změně tohoto prapodivného režimu, který zde vládnul od roku 1948.*

JSch: Neskrývali se, prostě tam byli lidé, kteří usilovali o svobodnější společnost, v níž by se lidé nebáli spolu otevřeně hovořit nejen o politice, ale také o literatuře, která by nebyla cenzurovaná, o poměrech v zahraničí, kam by mohli volně cestovat.

MS: *O společnosti, která by nezaostávala za svými sousedy ...*

JSch: ... aby se počala měnit, minimálně tak, jak se počala měnit společnost ruská ...

... Zaostávání ...

MS: *Avšak ruská společnost na tom nebyla tak dobře, když se provádí porovnání mezi Rusy a Čechoslováky, co se týče oné hospodářské úrovně. My jsme byli jedni z těch nejlepších v tom bývalém RVHP.*

JSch: Neporovnávám ekonomiku, čistě porovnávám změny, které nastaly v určitém časovém intervalu. To znamená od nástupu Gorbačova do závěru roku 1989, kdy začaly protesty vedoucí k pádu stalinistů u nás. Změny v druhé polovině osmdesátých let v Sovětském svazu byly skutečně větší než změny v Československu. Je zřejmé, že ani rychlé společenské změny nemohly v poměrně krátkém období vyrovnat hospodářskou zaostalost Ruska ve srovnání s Československem.

MS: *To s vámi souhlasím. Nejde zde také o to, že jsme si relativně žili dobře, my Čechoslováci.*

JSch: Jistě, ale namísto nejasného pojmu – Čechoslováci - užívám zásadně pojmy - Češi a Slováci, neboť jediné ony odpovídaly a odpovídají realitě.

MS: *Děkuji vám za opravu.*

... Stav hospodářství ...

Nyní ale obraťme list a podívejme se na oblast, kde sám jste expertem. V jakém stavu, dle vás, byla ekonomika? Když se člověk podívá na čísla, která poskytuje statistický úřad, co se týče makroekonomického profilu, hospodářství nebylo zadluženo, ale možná jsme příliš přešlapovali na místě ...

JSch: Podívejte se, statistika je jako bikiny, mnohé svůdné věci odhaluje, ale to podstatné skrývá ...²¹

MS: *Nu, ale úkolem ekonoma je podívat se za ona čísla a odhalit realitu. To, co skutečně existuje.*

²¹ Tento bonmotrazil Aaron Lovenstein, když se jej otázali na zákoutí statistiky. A. Lovenstein působil na Baruch College.

JSch: Úkolem ekonoma je správná analýza kvantitativních údajů, časových řad, ale především lidského jednání.

MS: *Myslím si, právě správně interpretovat skutečnost.*

JSch: Skutečnost v posledních letech komunismu byla taková, že mnohé statistické údaje o realitě mnoho neříkaly. Nebyly k dispozici přesné údaje o morální a fyzické zastaralosti naší dopravní a telekomunikační infrastruktury, o míře jejího podinvestování. To znamená, že přestože se československá vláda pyšnila fiskální disciplínou, ve srovnání s Maďarskem a s Polskem, ve skutečnosti jsme se potýkali s hlubokými strukturálními deficity, které zůstaly veřejnosti skryty. Projevovaly se například v málo funkční a zastaralé infrastruktuře.

MS: *Ale co vlastně stát, nebo komunisté mohli dělat, když neměli partnery, třeba jako Sovětský svaz? On byl tím partnerem, nicméně Brežněv řekl: „Eto vaše dělo“ ...*

JSch: Tento „slavný“ výrok se stal námětem pro neméně slavný kreslený vtip s Leonidem Iljičem Brežněvem. Znáte to?

MS: *Ne, když vládnul Brežněv, nebyl jsem ještě na světě ... přiznám se, ale možná je to má chyba, nicméně rád si jej poslechnu.*

JSch: To byl slavný vtip z časopisu Dikobraz 1968 – 1969²², bylo mi osm či devět let. Bylo to tak, že se generální tajemník ústředního výboru KSSS soudruh Brežněv opíral ostentativně o dělo na lafetě označené azbukou CA (Sovetskaja Armija) a namířené na Prahu, směrem k Dubčekovi pak říkal: „Eto Vaše dělo.“ (v překladu: To je Vaše věc!)

MS: *K smíchu to asi moc nebylo ...*

JSch: Ale bylo. V každé době se lidé smějí. Ale byl to takový typický ruský humor: smích přes slzy.

MS: *Vy se tomu ale neustále smějete. Ono to skutečně nebylo k smíchu, jelikož lidé v šedesátých letech se domnívali, že nastává uvolnění, a přišel opak. Tolik zničených životů, mohlo by se dodat. Ale řekněme, jak vy jste vnímal tehdejší systém, jaký dle vás byl, vždyť nebylo vše snad tak špatné, jak mnozí vykládají. Vždyť již bylo uvedeno, že hospodářství státu fungovalo, byť ve srovnání se Západem obtížně. Dá se ovšem říci, že bylo stagnační, rozvoj extenzivní ...*

... Statistika ...

JSch: Neřekl bych, že hospodářství se rozvíjelo. Hospodářskou výkonnost jsme měřili nestandardně. Obvykle podle ukazatele hrubé výroby. Hospodářský výkon byl zkreslen obrovskými výrobními zásobami. Většinou se jednalo o neprodejné zásoby, které byly uváděny hodnotově, přičemž ceny byly stanoveny uměle. To znamená, že jejich skutečná hodnota byla často záporná, v socialistické kalkulaci ovšem umožňovala nadhodnocovat hospodářský výsledek. Tato metodika měření znemožňovala komparaci se zeměmi s tržním hospodářstvím.

MS: *Jinými slovy byla obtíž se statistikou, že? Neupravovala se tak, aby se ukázalo, že Československo stojí dobře? Aby soudruzi měli jisté zadostiučinění?*

²² Dikobraz byl humoristický časopis, který vycházel během komunismu od roku 1945.

JSch: Snad se záměrně neupravovala, ale samotná metodika vedla k nadhodnocování reálných výsledků. Statistika sloužila politickým cílům socialismu. Zřejmě platilo to, co řekl Ronald Coase²³, že čísla se je třeba mučit, mučit a mučit, až podlehnou.

MS: *Ale to právě je ono upravování a desinterpretace reality. Doufám, že tento přístup není přístupem současného statistického úřadu.*

JSch: Domnívám se, že ne!

... Dýchání z posledního? ...

MS: *Ale domníváte se, že ten systém dýchal z posledního a dojížděl díky 41 let vládnutí komunistického totalitního režimu?*

JSch: Ano, jak setrvačně „dojížděl“ komunistický režim se svými institucemi a svou statistikou, kterou bylo nutné brát s rezervou, protože Vy, když vypadáte jako myslivec, tak proto určitě chodíte na hony.

MS: *Žel ne a možná bych ani na to neměl chuť. Ale nepovažuji to za bůhvíjak aristokratické kratochvíle.*

JSch: Kdybyste chodil na hony a měl-li byste zájem zastřelit zajíce, zamířil byste, zmáčkl spoušť a zjistil, že zajíc dále běží, neboť jste mířil napravo od něj. Tak byste pak mířil nalevo od něj, ale milý zajíc běžel pořád dál, přestože podle statistického průměru měl už být dávno vyřazen ...

MS: *Statisticky mrtvý, ale stále vesele běží.*

JSch: Správný závěr pozorování ...

... Ekonomika a význam RVHP ...

MS: *Nu, ale to není legrace, pokud máme nějakou politiku, která nefunguje a rozchází se s čísly, co s ní? Je zřejmé, že Československo doplácelo v minulém režimu na své partnery v RVHP. Čím to dle vás bylo? Měli jsme vůči členským zemím RVHP pohledávky, které značně přesahovaly naše závazky. Jak si tuto skutečnost vysvětlujete?*

JSch: To, že Československo patřilo mezi průmyslově nejvyspělejší země RVHP, byla známá věc. Mělo lepší strukturu ekonomiky než ostatní země. Průmysl byl přizpůsobován dlouhodobě a uměle potřebám RVHP. Náš průmysl nevznikl po druhé světové válce na zelené louce jako v Bulharsku či Rumunsku. Tam žádný průmysl v minulosti nebyl, ale průmysl, který byl u nás, byl poměrně vyspělý, byl součástí mezinárodní dělby práce, respektive, evropské dělby práce. Průmysl, který zde v Československu jako v malé zemi byl, byl proexportně orientován, byť exporty do zahraničí tak

²³ Ronald Coase (1910 - 2013), americký ekonom, v roce 1991 obdržel Nobelovu cenu za příspěvek v oblasti práva a ekonomie, kde pojednával o otázce transakčních nákladů a externalit. V ekonomii se hovoří o tzv. Coase teorému, který je vztahován ke článku The Problem of Social Cost z roku 1960. Daný teorém říká, že externality nevedou k chybné alokaci zdrojů, pokud neexistují transakční náklady a vlastnická práva jsou dobře definovaná a vynutitelná. Teorém dokládá, že Paretova optima může být dosaženo i za přítomnosti externalit. *Tento koncept je významný i pro pochopení transformace hospodářství a společnosti.* Mezi další významnými texty je např. The nature of firm (1937). Jeho příspěvky se uplatnily v oblasti politiky regulace. Svůj profesní život spojil s Chicago University a University of Virginia. Vystudoval London School of Economics.

významné nebyly. Přinejmenším pro trh rakousko-uherský, pokud budeme uvažovat ještě staré geopolitické rozdělení Evropy. Potřeby tohoto rozsáhlého trhu umožnily dynamický rozvoj českého průmyslu. Pozdější přizpůsobování struktury českého průmyslu potřebám RVHP se vyznačovalo velkým nevyužitím potenciálu a bylo spojeno s nízkými motivacemi a tlakem především na technické inovace, které vyžadovaly technologicky náročné trhy. I přesto zůstal český průmysl poměrně vyspělý a zboží, které dodával na východní trhy, měly členské země RVHP problémy zaplatit. Tak rostly za nimi pohledávky. Členské země RVHP začaly platit komoditami, jako byly ropa, zemní plyn, obilí a další. Obchodní výměna se zeměmi RVHP se tak rozšiřovala, až se Československo stalo závislým na ruském trhu. Vytvořila se umělá závislost v souvislosti s obrovským předimenzováním hutnictví, těžkého strojírenství, těžké chemie apod. Jednalo se převážně o surovinově a energeticky náročnou produkci. Pokud bychom šli cestou spolupráce a dělby práce s jinými hospodářskými partnery, zřejmě by se u nás vyráběla surovinově a energeticky méně náročná produkce, a tím by nevznikla tak velká závislost na ruském trhu.

MS: *Zde je dobré říci, že československá ekonomika byla schopna vyvážet investiční celky, jako byly pivovary, cukrovary do arabských zemí, tedy na Blízký, Střední východ. Právě tamní trhy obsadily země hospodářsky vyspělé.*

JSch: Vy myslíte například Libyi?

MS: *Tam jsme vyváželi zbraně. To nebyl právě dobrý příklad.*

JSch: Nicméně takovéto země nám nebyly schopny platit. V těchto zemích nám vznikly velké pohledávky.

MS: *Ano, avšak dluhy se řešily ještě do nedávné doby. Kupříkladu dovozem primárních surovin, tedy dovozem ropy, zemního plynu.*

JSch: Zřejmě ano ...

... Inspirace v I. republice či jiných obdobích minulosti ...

MS: *Nu, ale obraťme list. Vy jste asi hned myslel, že se v letech 1989 – 1990 může do této země vrátit kapitalismus? Così jako obnova oné první republiky?*

JSch: Přál jsem si to ...

MS: ... ale ...

JSch: Já jsem o první republice slyšel z úst známých lidí spíše idylická vyprávění. Více od prarodičů než rodičů, kteří se do závěru prvorepublikové historie sotva narodili. Nabyl jsem dojem, že v té době byl v obchodech široký výběr zboží, služby jako krejčovství, obuvnictví, vlásenkářství, holičství, kadeřnictví, taxislužba, ubytovací a stravovací služby fungovaly u nás v té době na nejvyšší evropské úrovni. Na tržištích i v obchodech si lidé nakupovali velmi kvalitní domácí potraviny. Vycházely u nás konkurující si periodika, v nichž se vedly převážně věcné polemiky.

MS: *Nu, a v posledních chvílích reálného socialismu se vyrojili lidé, kteří onu pomyslnou první republiku či její kapitalismus nechťeli, neboť si mysleli, že je možné ustanovit socialismus s lidskou tváří či vydat se na pomyslnou třetí cestu ...*

JSch: Neřekl bych, že by se vyrojili. Ti tady prostě byli, žili a pracovali. Představovali jednu z disidentských odnoží. Nazývali se Obrodou a jejími členy byli Věněk Šilhán²⁴, Jiří Dienstbier, Čestmír Císař, spolupracoval s nimi také Alexandr Dubček²⁵. A tito lidé usilovali o návrat socialismu s lidskou tváří, systému, který se nikdy neuskutečnil.

MS: *Ale to nebylo aktuální. Ten svět byl asi mimo realitu.*

JSch: Ano, o socialismus s lidskou tváří bylo možné usilovat v roce 1968, a ne v roce 1989 a poté. Socialismus s lidskou tváří usiloval o reformu socialismu jako systému. Po obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy byla tato idea mrtvá. A v roce 1989 bylo zřejmé, že stalinský socialismus, byť i s lidskou tváří, nelze reformovat.

MS: *Ano, obroda kapitalismu byla podporována z USA a z Velké Británie. Již v 50. letech představitel rakouské školy Ludwig von Mises řekl, že nejlepší reformou socialismu je návrat ke kapitalismu.*

JSch: Nevím, zdali je v těchto souvislostech vhodné hovořit o obrodě kapitalismu. Představitelé vyjmenovaných zemí měli na mysli spíše obrodu demokracie, takové společnosti, která je založena na tržních principech. Dnes je zřejmé, že si každý pod tímto názvem představoval právě ten systém, v němž žije. Protože tehdejší vedoucí představitelé USA a Velké Británie byli zastánci omezeného státu a jeho nezasahování do trhu, tak se domnívám, že velmi pozitivně přispěli k změnám u nás.

MS: *To můžeme chápat tak, že socialistické země nemohou jednoduše přejít na kapitalismus, jaký existuje třeba v USA. Myslíte si, že principy, které fungují tam, nemohou fungovat zde, ve střední Evropě?*

JSch: Principy fungování společenského systému jsou univerzální. Principy trhu jsou také univerzální, pouze je zde otázka jejich aplikace a podmínek, a v tom vidím problém. Další, a to obrovský problém vězí v systémových institucích a subjektech. Je to v dosti rozdílném chápání smyslu života člověka ve společnosti, jeho úkoly, úkoly rodiny, rodiny ve vztahu k státu, členů rodiny mezi sebou. A samozřejmě především tedy vztah vlastní odpovědnosti za své činy a za svou budoucnost.

MS: *To je naprosto zásadní. Vidíte, vy jste zmiňoval stát na jednom z posledních míst, nicméně v komunismu či lépe v reálném socialismu, byl ten stát trochu všudypřítomný. A žel, člověk zřejmě neměl příliš prostoru pro aktivitu. Je dobré se tázat, co znamenal člověk v ideologii komunismu. To bychom asi dostali různé odpovědi, pokud bychom položili tuto otázku v západní kapitalistické společnosti, nebo pokud bychom oslovili nějakého protagonistu režimu. V jakém sledu, dle Vás, byla posloupnost rodina – stát u představitelů režimu, kteří, řekněme, se snažili řídit tuto zemi do roku 1989?*

JSch: Podívejte se, představitelé to mysleli dobře. Oni byli pouze pomýlení, byli naprosto pomýlení. Neměli základní znalosti či lépe relevantní znalosti o společnosti, neměli v podstatě žádnou představu o svobodě člověka. To bylo zásadní. Oni s největší pravděpodobností nevěděli, co je to svoboda. Protože hovořili o tom, že socialistická svoboda je založena na svobodném volebním právu v beztrždní společnosti, tedy společnosti rovných lidí. O kolik jsme svobodnější, že se můžeme svobodně vyjadřovat a rozhodovat mezi více alternativami!

²⁴ Rektor Vysoké školy ekonomické po roce 1989 a signatář Charty 77. Z počátku levicový ekonom a politik

²⁵ Alexandr Dubček (1921 – 1992), jedna z hlavních postav Pražského jara 1968. V roce 1989 též kandidát na prezidenta. Na tuto funkci byl po vyjednávání nominován a posléze zvolen Václav Havel.

MS: *Za socialismu zde byla Národní fronta, ale to je právě to, že svoboda volby chyběla!*

JSch: Byl tu politický monopol jedné strany, který se prosazoval prostřednictvím jednotné kandidátky.

MS: *Svoboda zkrátka definuje člověka. Člověk je člověkem, tehdy, je-li svobodný. V roce 1989 vznikl zvláštní fenomén jednoty. Občanské fórum představovalo široké spektrum politických názorů, které do určité doby vystupovalo jednotně. Díky jednotě porazilo ve svobodných volbách komunistickou stranu. Lidé se v onen čas dokázali shodnout a nejen díky tomu byla poražena strana, která zde vládla 41 let.*

JSch: Dokázali se shodnout na opozici vůči monopolu moci reprezentovanému komunistickou státostranou. Panovala shoda na potřebě destruovat nenáviděný totalitní systém. Vítězné fórum se shodlo na rovněž na novém společenském uspořádání založeném na demokratických principech, politické soutěži více stran, nezávislém soudnictví a tržním hospodářství. Hledání společenské shody na dalším vývoji naší společnosti se ukázalo být stále obtížnější. Vysvětlení nalezneme ve společném díle Jamese Buchanana²⁶ a Gordona Tullocka *The Calculus of Consent* (Hledání shody).

MS: *To však je počátek 60. let. To pánové z onoho minulého režimu nemohli znát. Jednoduše to nechápali. Do jisté míry, když člověk toto studuje, tak mnozí lidé, kteří se octli v onom politickém kolbišti tyto poznatky, žel, také neměli. Zkrátka byli to amatéři ... Děkuji vám ...*

JSch: Těž děkuji ...

Druhá část dialogu o transformaci s Jiřím Schwarzem²⁷:

MS: *Začal bych netradičně, a to tvrzením vztahujícím se k lingvistické recepci. Jistě je zvláštní, a i mnozí ekonomové na to upozorňují, že v počátku ustavování tržního hospodářství se přílišně neužíval termín kapitalismus.*

JSch: Myslíte u nás?

MS: *Ano, proč to slovo nebylo podle vás tak frekventované? Bylo to způsobeno historickou zkušeností, či to byl pouhý marketingový tah?*

JSch: Neřekl bych. Soudím, že pojem kapitalismus a jeho rehabilitace u nás byla velmi důležitá. Měl zcela jednoznačně vymezit rozdíl mezi reformními snahami na konci šedesátých let, kdy se také hovořilo o trhu či jeho větší úloze v hospodářství.

MS: *To byl však trh plánovaný*

²⁶ James Buchanan (1919 - 2012), zakladatel Střediska pro studium veřejné volby a představitel stejnojmenné ekonomické školy. Laureát Nobelovy ceny 1983. Knihy *Calculus of consent* 1962, *Public finance in democratic process* (1967), *Mezi svobodou a Leviatanem* (1996 - slovensky), *Politika očima ekonoma* (2002 - česky) výbor esejů

²⁷ Dialog byl veden ve středu 23. ledna 2013 odpoledne v prostorách pracovny Jiřího Schwarze na Vysoké škole ekonomické Náměstí W. Churchilla 4, Praha 3, Žižkov

JSch: Ano, tím, že měly působit tržní motivace. Protože se po roce 1989 jednalo o systémovou změnu a snahu zdůraznit, že se jedná o návrat k soukromému vlastnictví výrobních činitelů, začal se správně užívat termín kapitalismus. Nejedná se o návrat do období před dvaceti lety, období reformního socialismu, resp. socialismu s lidskou tváří, jehož ekonomickou podstatou bylo nadále znárodněné neboli společenské vlastnictví výrobních činitelů.

MS: *Ano, přesto lidé jako ekonom Pavel Kohout tvrdí, že se to halilo termínu – sociálně tržní hospodářství. Němci po roce 1945 také postupovali obdobným způsobem. Také kapitalismus nazvali slovy, která jsou smířlivější. Jinak zní slovo kapitalismus a jinak sociálně tržní hospodářství, kde je aspekt sociálního rozměru. Němci dokonce onen koncept sociálně tržního hospodářství rozpracovali v rámci ekonomického myšlení – ordoliberalismu a Freiburské školy.*

JSch: Používání termínu sociálně tržní hospodářství v politické praxi se rozvinulo až po druhé světové válce. V Německu bylo nutné zdůraznit zásadní rozdíl mezi obdobími třicátých let v Německu a obdobími po druhé světové válce. Snaha oprostit se od hospodářského systému, který se v Německu rozvíjel od třicátých let, tedy velmi úzkého propojování vládnoucích struktur s velkým průmyslem, posilování monopolistických a oligopolistických struktur v některých odvětvích. To vedlo k restauraci termínu ordoliberalismus, který spojuje prvky soutěže, to znamená vytvoření mechanismu obnovujícího hospodářskou soutěž a demokratický společenský řád. Jinými slovy systém byl postaven na vládě zákona, na jehož dodržování dbal stát a jeho instituce. Tím se nový systém lišil od německé praxe třicátých let, aniž by bylo provedeno masové znárodnování soukromých výrobních zdrojů.

MS: *Ano, Německo mělo rozvrácené hospodářství díky inflaci, bylo postiženo světovou hospodářskou krizí. Víme všichni, jak to končilo, tedy nástupem nacismu, který volal po obnovení řádu, ovšem to nebyl řád svobodných lidí. Poté přišla válka a po ní museli Němci budovat znovu, což pak vedlo k německému hospodářskému zázraku. Můžeme, podle vás, nalézt paralely obnovy poválečného Německa s obnovou československého hospodářství po roce 1989 hlavně v obnově řádu. Rozumná síla státu, důraz na dodržování řádu, jeho vynucování.*

JSch: S tou paralelou bych nesouhlasil.

MS: *Ani ne ve smyslu vlády práva?*

JSch: Vláda práva se zdůrazňovala. Komunistické bezpráví muselo být nahrazeno občanskou společností, tržním hospodářstvím založeným na vládě zákona, ale že by německá poválečná reforma byla velkou inspirací pro nás, to, myslím, že ne. Především u nás po pádu komunismu nedošlo k výraznějšímu utahování opasku, jak tomu bylo v Německu po válce. Možná bychom určitou podobnost našli jen v měnové oblasti, mám na mysli měnovou reformu v americké, britské a francouzské okupační zóně v roce 1948 a měnovou odluku se Slovenskem v únoru 1993.

... Otázka trhu ...

MS: *Pokročme dále, třebaže na půdě kapitalismu zůstaneme. Jaký význam přikládáte síle trhu? Jak si vysvětlujete větu: „Trh vyřeší vše ...“ Možná je to vulgarizované pojetí slov Václava Klause, formulované jeho kritiky. Je nutné říci, že obnovit trh, či lépe instituce trhu, které jsou běžné ve vyspělém světě, to bylo jedním z úkolů transformace.*

JSch: Soudím, že právě toto zjednodušené stanovisko, které opakovali jeho kritici tak dlouho, až téměř všichni uvěřili tomu, že to řekl sám Václav Klaus. Tímto nesprávným stanoviskem byla „shazována“ správná Klausova reakce na snahu o zachování vlivu státu tam, kde se již dlouhodobě ukazuje, že státní struktury nefungují efektivně, že vedou k byrokratickému chování, jimž jsou postiženi spotřebitelé. Vzhledem k šíři transformace a vzhledem ke stavu československé ekonomiky a společnosti té doby, které měly státní a byrokratický charakter, snaha o zavádění tržních principů chování neboli chování ve prospěch klientů – spotřebitelů respektující jejich preference, byla chvályhodná. Mnohým zájmovým skupinám, z nichž mnohé vznikly až po pádu komunismu, vyhovoval status quo nebo různá polovičatá řešení. Vždyť si vzpomeňme, jak například pro ředitele bývalých socialistických podniků bylo výhodné, že ze dne na den přestali být relativně účinně kontrolováni. Po odstátnění podniků, po převodu na státní akciové společnosti neměli být - mimo rezortní ministerstva - ředitelé komu odpovědní. Víme, že taková ministerská kontrola postrádá pozitivní motivace, efektivní mechanismy, nástroje vynucení a především trpí informační nedostatečností.

MS: Jsou tací, kteří raději spravují cizí majetky ...

JSch: Takoví lidé o nich spíše rozhodují ...

MS: Soudíte, že lidé, kteří se „posmívali“ trhu, například onou větou „Vše vyřeší trh ...“ řádně nepochopili jeho pozitivní sílu, nebo nedokázali slyšet racionální argumenty představitelů protržního směřování?

JSch: Domnívám se, že trh si získával důvěru postupně. I za socialismu jsme měli trh, i když deformovaný. Tržní motivace levně nakupovat a draze prodávat, ty samozřejmě fungovaly. Fungovaly i v procesu tvorby plánů a stanovování jednotlivých plánovaných položek. Se zahájením ekonomické transformace docházelo k deregulaci, ke komercializaci odvětví, což znamená, že společnosti se přestaly chovat jako dodavatelé výrobků, ale začaly se chovat jako prodejci zboží. Tomu začala odpovídat i reakce na spotřebitelskou poptávku a uspokojování spotřebitelských preferencí. Myslím si, že s kvalitnějším zbožím, které přicházelo na pulty obchodů, lidé začali docenovat význam trhu ve společnosti.

... Otázka trhu a podnikání ...

MS: Nebyla možnost výběru. Ostatně mnoho Čechů si soukromé podnikání hned v počátku devadesátých let osvojilo. To znamená, že se stali podnikateli, živnostníky. To byl jeden z důvodů, proč v počátcích devadesátých let byla nízká úroveň nezaměstnanosti, která byla oceňována zahraničními institucemi. Lidé byli ochotni vzít příležitost do svých rukou a nebýt klienty státu, pokud by se stali nezaměstnanými.

JSch: Důvodů bylo více. Jedním určitě byla přetrvávající přezaměstnanost bývalých socialistických podniků. Zvláště po jejich privatizaci kuponovou metodou, kdy správa korporací – corporate governance – nebyla ještě efektivní, neboť rozptýlená vlastnická struktura měla daleko k optimu, které umožňuje efektivní řízení akciových společností. Druhým důvodem přezaměstnanosti byly neprovedené strukturální změny ekonomiky, k jejichž realizaci chyběl dostatečný časový prostor nezbytný pro adaptaci na nové podmínky. Třetím důvodem byly nové možnosti, které nabízela změna spotřebitelských preferencí, s rostoucí poptávkou především po službách, například po cestování do

zahraničí. Tam se vytvářely nové pracovní příležitosti. Proto zde byla míra nezaměstnanosti nižší. Ta byla důležitá pro sociální soudržnost na počátku transformace, ale později se stala brzdou hlubších strukturálních změn.

MS: *Lidé dokázali využít svobodu, kterou jim nový režim nabízel, a to se logicky promítlo i do ukazatelů jakými je míra zaměstnanosti či nezaměstnanosti.*

... Otázka liberalismu ...

MS: *Obrátíme list. Pokus o komunismus skončil krachem a dveře se otevřely liberálnímu pořádku.*

JSch: Také konzervativnímu pořádku, stejně jako socialistickému nepořádku.

MS: *Můžeme tedy říci, že komunistická ideologie byla nahrazena ideologiemi, jež jsou konstitutivní pro demokratickou společnost. Předchozí ideologie si vytvářela monopol na výklad světa. Nyní přišla tolerance a pluralita. Jak vnímáte liberální myšlení? Jak si je definujete?*

JSch: Liberální myšlení je otevřené, tolerantní k jiným myšlenkovým proudům, vychází z tradice anglického liberalismu založeného na individuální svobodě a spojeného se svobodou podnikání, panstvím práva, ochranou vlastnických práv a eliminace zbytečného zasahování státu do hospodaření společnosti.

MS: *S českým liberalismem jsou spojeni i lidé z první republiky, a to Karel Čapek, Karel Engliš, před nimi Karel Havlíček. U nás měl liberalismus tradici a jistě byl důležitý i pro transformační období.*

JSch: Soudím, že tento myšlenkový proud měl výrazný vliv, třebaže v politickém spektru nebyl efektivně zastoupen.

MS: *Byl okrajový, přesto byl jeho hlas v první republice slyšet.*

JSch: Naše demokracie je založena na pestré nabídce politických stran, které se postupně etabloují v našem politickém systému. To samozřejmě znamená, že na prahu demokratické společnosti politické strany nemusejí být ideově zakotveny, jako je tomu v západních zemích s nepřetržitou demokratickou tradicí. Toho jsme svědky i u nás, byť jsme byli šťastni v tom, že politické spektrum bylo od počátku poměrně jasně vymezeno. To znamená - ať již komunistickou stranou, která zde „přežila“ z období komunistické totality, tak sociální demokracií, Občanskou demokratickou stranou, kterou lze považovat za liberálně konzervativní stranu či konzervativně liberální, jak sama sebe nazývá. Liberální světonázor se zde prosazoval, ačkoli nebyl reprezentován čistě liberální politickou stranou. Reprezentaci tohoto ideového proudu v polistopadovém období považuji za dostatečnou.

MS: *Jestliže během oné první republiky to byl okrajový směr, ale tak podpora tohoto světonázoru je nyní větší. Občanská demokratická strana byla význačným reprezentantem tohoto směru během transformace, tak si tuto pozici udržela v prvním desetiletí jednadvacátého století, třebaže protržní liberální smýšlení, bylo v naší společnosti nahrazeno socialistickou orientací.*

JSch: Ano, je to významná konzervativně liberální strana. Hledat spojení mezi liberalismem po roce 1989 a prvorepublikovou tradicí je velmi složité. Myslím si, že to ani není dost dobře možné.

... O liberálních reformách ...

MS: Pokud diskutujeme otázku liberalismu, neměli bychom opomenout skutečnost týkající se naší společnosti a hospodářství. Mnozí představitelé reforem po roce 1989 měli silnou liberální rétoriku, ale činy již takové nebyly. Dá se říci, že právě díky tomu dochází k vyprazdňování pojmů. Vaši mladší kolegové napsali pojednání o „pohádce“ liberálních reforem v České republice.

JSch: Myslím, že je to problém koaličního vládnutí více než čehokoliv jiného. Je to nezkušenost s koaličním vládnutím. Nemožnost předpovědět dopředu budoucí vývoj v koalici, konstituci zájmových skupin, způsob řešení problémů, mohla vyvolávat dojem nepřipravenosti. K tomu je třeba říci, že způsob řešení vzniklých problémů nelze jednoduše importovat ze zahraničí. Proto se hledala řešení v souvislosti s podmínkami, které byly v České republice, a samozřejmě v rámci koaliční spolupráce. Jak koaliční spolupráce, tak koaliční vyjednávání jsou většinou ztělesněním umění možného, které má poměrně úzce vymezené limity. Všechny koaliční strany mají své závazky vůči voličům. Tyto strany nechťejí o své voliče v budoucnu přijít.

MS: Ano, je otázkou, zdali je ztratit, či ne. Možná, to může znít normativně, ale když se dělá zásadní změna, tak by se reformátor neměl rozhodovat na základě čtyřletého volebního období, protože takovýmto přístupem se vytvoří reformy na půli cesty, které se pak obtížně napravují a s jejichž výsledky se lidé potýkají během desetiletí. Stačí si vzít příklad z privatizace. Politik, či lépe státník se do historie zapíše tím, že udělá kroky, které mu mohou krátkodobě přinést odliv voličů, ba, ztracení. Soudím, že dobrým příkladem nám může být Roger Douglas, jenž šel touto cestou, byť ztracení nedosáhl. Víím, že jeho rozhodování vycházelo z jiné situace. Na Novém Zélandu neobnovovali kapitalismus. Tam trh fungoval, ale zásadní změny, které se shodovaly s kroky z Washingtonského konsensu, tam prováděny byly. Tohoto politika to částečně stálo křeslo. Zkrátka politik, který chce udělat zásadní, prospěšné změny, by se neměl řídit především popularitou a výhledy na další zvolení.

JSch: Velký novozélandský reformátor Roger Douglas stál v čele ministerstva financí po dobu čtyř let v labouristické vládě, jeho reformy pomohly změnit podobu hospodářství, třebaže neobhájil ministerskou pozici, své poslanecké místo ano. Je pravdou, že touha být zvolen opět, je pro politické rozhodování v průběhu volebního cyklu určující. Pochopitelně, čím širší a hlubší jsou reformy, tím narážejí na větší odpor zájmových skupin. Pokud se vláda pohybuje po jisté reformní trajektorii systémových změn od příkazové ekonomiky k tržní, je konfrontována s celou řadou nepopulárních opatření. Patří mezi ně např. cenová liberalizace. Komupak by se líbilo, když po 40 letech nehybnosti začnou růst ceny?

MS: Lidé poté přicházejí o reálné úspory.

JSch: Rozhodování se pro ně stává čím dál obtížnější. Dostávají se do sféry nejistoty.

MS: Ano, ale na druhou stranu, trh se vyznačuje nejistotou.

JSch: V transformačním období jsou nepopulární opatření každodenním chlebem exekutivy. Nedovolil bych si říci, že vláda neučinila některé transformační kroky z obav ze ztráty voličské popularity. Chování vlády se vždy přizpůsobuje termínu voleb a požadavkům potenciálních voličů. Tak to je, tak funguje demokratický systém. Je to nutné brát jako skutečnost. To znamená, že pokud je v zemi stále více lidí závislých na státní sociální podpoře - a to proto, že se hospodářství dostalo do období recese nebo sociální stát se tak silně rozvinul, ...

MS: ... že lidi demotivuje, aby pracovali, ...

JSch: ... tak to musí reflektovat politické strany ucházející se o přízeň voličů.

MS: *To může vést k populismu, což má neblahé důsledky.*

... Demokracie ...

MS: *Spontánně jsme přešli k otázce demokracie. Jak o demokracii uvažujete jako ekonom?*

JSch: Demokracie je politický systém, v němž váha hlasu každého oprávněného voliče ve volbách nezávisí na jeho vzdělání, ani na jeho bohatství nebo příjmu, ani na výši zaplacených daní. Dokonce nezávisí ani na počtu dětí, ani na jeho zájmu o veřejné záležitosti, ani na jiných charakteristikách, které bychom mohli považovat za užitečné pro diferenciaci síly hlasu jednotlivých voličů. Síla hlasů tak může být diferencována pouze zvoleným volebním systémem.

MS: *Demokracie se vyznačuje soutěží názorů. Nalezení rychlého i efektivního rozhodnutí je díky demokracii ne vždy snadné. Jak se díváte na utváření rozhodování v devadesátých letech? Bylo nutné přijmout mnoho a mnoho reformních nařízení. Když to člověk srovnává s dneškem, tehdy to byla opatření, která byla prováděna s daleko větší rychlostí a možná i důkladností.*

JSch: Možná ano, a přispěla k tomu také absence druhé parlamentní komory - Senátu, který by dané zákony vracel znovu k projednání Poslanecké sněmovně. Tím bylo možno snadněji prosadit jednotný zájem. Vzpomeňme si, co bylo společným zájmem té doby? Stát se součástí vyspělého demokratického světa, to znamenalo být členem Severoatlantické aliance (NATO), což podporovaly téměř všechny parlamentní demokratické strany s výjimkou komunistické strany. Druhou věcí byla snaha stát se součástí společného evropského hospodářského a politického prostoru - Evropské unie - kde by fungovaly principy svobodného pohybu zboží a služeb, svobodného pohybu pracovních sil, svobodného pohybu kapitálu.

MS: *Toto se přece také stalo.*

JSch: Ano, a v tom se s výjimkou komunistů sjednotily zájmy snad všech relevantních politických stran.

MS: *Dobrá, demokracie se vyznačuje dialogem. Říkal jste, že zde byla jasná snaha politických soupeřů vyjma komunistů. Když porovnáte dialog, prosazování záměrů v devadesátých letech s dneškem, nedošlo k rozmělnění? Prioritou by měla být snaha hovořit k tématu a přijmout jasná opatření.*

JSch: Ano, ale v 90. letech politickou diskusi ovládla u nás velká témata, která přinesl přirozený vývoj. Lze říci, že v současné době již tak silná témata k dispozici nejsou. A to nezapomínám ani na současnou hospodářskou recesi. Možná, že zanedlouho se silným tématem pro nás stane nahrazení naší domácí měny společnou evropskou měnou.

MS: *Tedy otázka spojené Evropy.*

JSch: Dalšími mohou být společná opatření proti světovému terorismu. Odezva u nás je ovšem malá vzhledem k naší palebné síle a roli, velikosti a roli, kterou hrajeme ve světové politice. Co se světového terorismu týče, tak tam panuje shoda podobná vstupu do NATO. Jen komunisté nepodporující Izrael se názorově liší.

MS: *Ano, ale vámi zmiňovaná zahraniční otázka je záležitostí roku 2012. Můžeme říci, že jsme přešli do standardního demokratického provozu? Již uplynula doba, kdy politickou scénou hýbala velká témata spojená se společenskými a hospodářskými změnami.*

JSch: Jsou staršího data a standardní demokratickou zemí se postupně stáváme. Avšak na fungování institucí demokratického státu lze mnohé stále vylepšovat. Mám např. na mysli dělbu moci v zemi, fungování soudnictví, fungování exekutivy a státní správy.

MS: *Pokud si dobře vzpomínám, podávali jsme přihlášku v roce 1996. Rok 2004 je rokem vstupu do Evropské unie. V příštím roce uplyne již 10 let našeho členství v této instituci.*

JSch: A čtvrtstoletí od roku 1989.

MS: *Z tohoto pohledu jsme se stali běžnou demokratickou zemí, která řeší například problémy s korupcí.*

JSch: To, že řešíme běžné záležitosti, s nimiž se potýká většina vyspělých tržních demokracií, je jedním z charakteristických rysů úspěchu naší transformace.

MS: *Neměli bychom opomenout vztah hospodářské efektivity a demokracie. Jsou lidé, kteří o ní uvažují v tom smyslu, že demokratický způsob vládnutí podporuje i bohatství. Jsou asijské země, které bohatnou rychleji, přičemž nemají demokratický způsob vlády. Co o tomto fenoménu soudíte?*

JSch: Vývoz demokracie se ukazuje být problematický. Hospodářský rozvoj vede k růstu životní úrovně, pracovních návyků, vzdělanosti a samozřejmě k emancipaci obyvatelstva. Důsledkem hospodářského rozvoje stále větší skupiny obyvatel je převzetí odpovědnosti do svých rukou a zájem podílet se na řízení společnosti. Tzv. Arabské jaro a změny v zatuhlých politických systémech na severu Afriky a na Blízkém východě jsou toho dobrým příkladem.

... Nespokojenost ...

MS: *Pro někoho může být zvláštní, že lidé, kteří usilovali o svobodu, se k současné situaci nestaví pozitivně. Demokracie znamená také protest. Zde je dobré citovat slova ekonoma Pavla Kohouta: „Česká republika byla nedávno zařazena Mezinárodním měnovým fondem do kategorie vyspělých zemí. Oficiálně jsme mezi státy jako Kanada nebo Dánsko. Naše měna patří mezi nejtvrďší na světě. Finanční trhy vysoce hodnotí české dluhopisy, banky netrpí krizí a země má vysoký obchodní přebytek. Jak je poté možné, že státní rozpočet je v trvalém schodku? Proč korupci a plýtvání vidíme doslova na každém kroku a většina občanů nemá pocit, že by se jim žilo lépe?“ Jak si toto vysvětlujete? Così je v nepořádku. Nestala se zdejší demokracie ukázkou neefektivity? Nedegenerovala? Michael Novak napsal pojednání Duch demokratického kapitalismu. Problém je, jestli náhodou nemáme kapitalistickou demokracii? To znamená, že lidé, kteří vlastní kapitál poté ovládají demokratické procesy. Jinými slovy je porušen princip jeden člověk, jeden hlas, byť to formálně stále platí.*

JSch: Když demokracie není dostatečně vyspělá, můžete společnost ovládat prostřednictvím malého množství malých zájmových skupin. Co se týká demokracie, je naprosto samozřejmé, že po pádu komunismu úroveň demokracie v této zemi nedosahovala úrovně tradičních západních demokracií. Postrádala občanský prvek demokracie, postrádala prvek systematický. To znamená, že demokracie nejsou pouze parlamentní volby obvykle konané jednou za čtyři roky, ale je to neustálý proces

odpovědného chování, společenského přerozdělování a názorového a mocenského střetání na parlamentní půdě s cílem prosadit zájem svůj a svých voličů. To je první věcí. Druhé, co jste zmínil, je nespokojenost občanů. Ta vyplývá především z nereálných očekávání. To znamená, že lidé si vytvoří optimistický a snadno uskutečnitelný projekt budoucnosti a ten neustále konfrontují s potížemi a neočekávanými událostmi během jeho realizace.

MS: Každý kalkuluje, srovnává.

JSch: Z nenaplněných vizí vyplývá nespokojenost. Otázkou je, v jakém bodě jsou lidé nuceni ke korekci svých očekávání nebo svého obvyklého chování.

MS: Shodou okolností alarmující je příklad posilující komunistické strany, která se v roce 2012 měla až 20 procent voličských preferencí. Komunistická strana je zřejmě stranou, která shromažďuje, přitahuje nespokojence, kteří si myslí, že státní dirigismus je jedním z prostředků, které člověku „zajistí“ štěstí. Nespokojenost zde je. Strany, které v devadesátých letech prováděly reformní opatření, nejsou voličsky úspěšné.

JSch: Které myslíte?

MS: Mám na mysli Občanskou demokratickou stranu, menší pravicové strany zanikly a vyrostly místo nich jiné. Kde je dnes Občanská demokratická aliance, Unie svobody?

JSch: Právě občanští demokraté byli až do nedávné minulosti voličsky úspěšní.

MS: Ne tak, jako ve srovnání s obdobím, kdy tuto stranu vedl Václav Klaus či jeho nástupce. Zkrátka dominují levicové strany. Člověk se může tázat, zdali to není nevyspělostí voličů?

JSch: Není to nevyspělostí voličů. Jsem přesvědčen, že se jedná o přirozený vývoj daný výkyvem politického kyvadla, které směřuje nyní zprava doleva a za nějakou dobu se bude opět vracet zpět. Podívejte se, domnívám se, že podobný vývoj je v jiných zemích. Naleznete pouze výjimky, kdy ve volbách po roce 2010 nedošlo vlivem hospodářské krize a deziluze z ní vyplývající ke změnám vlády. Je zajímavé, že se to nestalo u nás. V tom se řadíme společně s Polskem k naprosté menšině zemí, které v období hospodářské recese nevyměnily vládu. Obvykle změnou vlády voliči reagují na hospodářský pokles, na rostoucí nezaměstnanost, na sociální problémy. K posunu ve vládách či vládních koalicích převážně docházelo, a to od stran konzervativně liberálních ke stranám socialistickým.

MS: Dobrá, ale úspěch, které měly pravicové či středopravicové strany v Čechách v roce 2010, by se asi nyní neopakoval.

JSch: Nejsou přece volby do Poslanecké sněmovny.

... Hodnoty ...

MS: Demokracie není vzduchoprázdno. Je dobré se ještě zeptat na význam hodnot. Jednou z nich je svoboda, která je spojena například s revolučním rokem 1989 a následným obdobím. Lidé po několikagenerační odmlce dostali ekonomickou i politickou svobodu. Co pro vás samotného tato hodnota znamená? Tážu se také proto, že člověk je svobodou definován. Člověk bez svobody je pouze otrokem.

JSch: Svoboda je nejvyšší hodnota, která umožňuje realizovat plně i další hodnoty, jako například víru, vzdělání, dobrovolnost, solidaritu a další.

MS: *Možnost akumulace bohatství byla i v minulosti.*

JSch: Ano, byť i v nesvobodě lze akumulovat bohatství. Jen to nelze provádět společensky ctnostným způsobem.

MS: *Pokud bychom to měli uvést do reality, pak lidé, kteří byli před rokem 1989 ve straně, mohli snáze přijít k majetku.*

JSch: Myslíte si?

MS: *To byla přece malá skupina lidí, kteří z toho profitovali. Mezi lidmi byli schopní lidé jako pan Čuba.*

JSch: Musím říci, že majetek pana Čuby neznám. Nevím, jak významným členem KSČ byl. Nikde jsem ovšem o nepřiměřených majetcích bývalých komunistických stranických a státních představitelů nečetl. Pravděpodobně disponovali jměním relativně větším, než by měli ve svobodně společnosti a také ve společenské hierarchii se pohybovali relativně výše, než se jim to později dařilo či nedařilo v systému konkurenčních idejí a politických stran.

MS: *Lze soudit, že takoví lidé si žili ve vyšším standardu.*

JSch: Pochopitelně jsou známy případy nabytí mimořádných majetků, jako např. prezident Kazachstánu – Nazarbajev, který se chopil, resp. pokračoval ve své funkci i po rozpadu sovětského impéria. Podobný vývoj byl i v některých dalších asijských postsovětských republikách stejně jako v některých zakavkazských republikách. Představitelé režimu měli lepší výchozí podmínky např. při privatizaci podniků zahraničního obchodu, kdy například členství v komunistické straně bylo podmínkou dosažení určitého kariérního postavení v podniku. To bylo spojeno se zahraničními kontakty, možností cestování do zahraničí apod. Z toho se u nás stala komparativní výhoda těchto lidí. Podniky zahraničního obchodu, které byly nástrojem uplatňování monopolu zahraničního obchodu komunistického státu, byly akciové společnosti a nebyly privatizovány kuponovou metodou. Než u nich došlo ke skutečné privatizaci, byly spontánně privatizovány. Došlo k tomu např. tak, že vedoucí nějakého odboru daného podniku si pronajal ve vedlejším domě tři místnosti. V jedné z kanceláří seděl on, v druhé jeho sekretářka, ve třetí jeho dva kolegové. To, co dělali v sousedním podniku zahraničního obchodu v 10 lidech, dělali ve čtyřech ve vedlejším domě a na svůj účet. Měli zabezpečené dodavatele a odběratele a realizovali bezpečné zisky z obchodního obrátu.

MS: *Dobrá, mírně jsme odbočili, ale jistě to pomohlo osvědčit, kdo byl v minulosti mocným pánem v kontextu bohatství jako hodnoty. Co například spravedlnost, solidarita?*

JSch: Svoboda je podmínkou dosažení společenské spravedlnosti a bez svobody nemůže být ani solidarita, která je dobrovolným činem. To znamená, že stát nemůže organizovat solidaritu. Může organizovat jen přerozdělování. Proto státní penzijní systém není projevem solidarity, ale projevem přerozdělování, a to vůbec není zaručeno, že jde o přerozdělování od bohatých k chudším.

... Bohatství ...

MS: *Země s demokracií a kapitalismem jsou země bohaté, blahobytné. Je vhodné se zeptat, jak vnímáte význam bohatství. Tážu se také proto, že dohánění Západu z hlediska bohatství bylo asi jedním z důležitých motivů aktivit lidí. Propast ve vybavenosti byla značná.*

JSch: Myslím si, že bohatství není konečným cílem, o nějž usilujeme. Lidé chtějí žít kvalitní a šťastný život. To znamená kvalita života, která závisí nejen na dostupnosti materiálních statků, ale i na způsob jejich nabývání a užívání včetně například množství volného času a pestrých možnostech jeho využití. Myslím si, že naši západní sousedé jsou pro nás velkou inspirací, ať jsme je navštívili, nebo jsme o nich jen četli. Soudím, že obdobnou inspirací aktivního životního stylu ve stáří jsou zájezdy rakouských či německých penzistů u nás.

MS: *Někdo to může přirovnat jako „cestu do skanzenu“.*

JSch: O to určitě nejde. Poznávat historii, tradice, kulturu, přírodu a životní styl v sousedních zemích je nejen obohacující, přispívá k posilování dobrých sousedských vztahů, ale je ekonomicky výhodná pro naši ekonomiku.

MS: *To by jistě bylo milé, kdyby si to člověk mohl dovolit. Na to však mnozí z těch starších bohužel nemají.*

JSch: Samozřejmě, že zatím mnozí ne. Příklady ovšem táhnou! Motivace k aktivnímu trávení volného času je hodná napodobení.

... Hospodářská politika ...

MS: *Rád bych otočil a přešel na téma, které je vaším profesním zájmem. To je otázka hospodářské politiky. Sám jste členem Národní ekonomické rady vlády. Začal bych obecnou otázkou. Jaký význam jako ekonom liberální orientace dáváte hospodářské politice?*

JSch: Moc nepřeceňuji pozitivní očekávání s ní spojená, neboť se většinou nesplní - a když náhodou ano, tak se v delším období projeví rovněž její neočekávané důsledky, které jsou většinou negativní. Špatná hospodářská politika může být naopak velkým problémem pro rovnovážný hospodářský rozvoj země.

MS: *Rád bych se zeptal, zdali instituce, jíž jste součástí, měla být zapojena v počátku zavádění transformačních opatření. To proto, aby se mohl nalézt konsensus. Onen poradní okruh by nezahrnoval pouze ekonomy, ale i lidi z jiných oborů, kteří by mohli svými postoji přispět k formování programu vlády v rámci doporučení.*

JSch: NERV nepřispívá k formování vládního programu. Ten se utváří na základě programu vítězných politických stran.

MS: *Ano, ovšem dáváte k tomu patřičné impulsy.*

JSch: Národní ekonomická rada vlády působí tak, že je poradním orgánem vlády. To znamená, že vláda usiluje o realizaci svého programu a samozřejmě existuje více způsobů, jak na to. V tom by měli být členové NERV nápomocni.

MS: *I když program přímo neformulujete, alespoň dáváte impulsy.*

JSch: Někdy ano, ale ne na všech existuje konsenzus a naštěstí ne všechny jsou realizovány.

MS: *Politik si z toho „švédského stolu“ doporučení jednoduše vybere.*

JSch: Asi tak.

... Dialog ...

MS: *Podle vás dialog o hospodářské politice v tom širším rozměru byl během transformace dostatečný. Dá se ale namítnout, že příliš dialogu vede k neforemnosti. Věci, které se následně mají udělat, se nakonec neudělají.*

JSch: Naštěstí se dialog vede na zasedání Národní ekonomické rady vlády. Premiér a jednotliví zúčastnění ministři si odnesou to, co potřebují. Případná realizace je na nich. Národní ekonomická rada vlády se na realizaci konkrétních návrhů nepodílí, protože k tomu nemá nástroje ani volnou kapacitu.

MS: *NEVR jistě realizuje příjemná setkání ekonomů.*

JSch: Nevím, zdali příjemná, ale určitě pracovní.

... Kroky politiky ...

MS: *Dobrá, jak vnímáte uvádění konkrétních reformních kroků, jež byly navrženy vládními ekonomy?*

Sám jste zmínil, že v počátku devadesátých let byla taková cenová liberalizace, jakou toto hospodářství nepamatuje. Psal se rok 1991. Jistě důležitým tématem byla privatizace velkých rozměrů, také vypořádávání majetků, které byly zabaveny komunistickou vládou, tedy restituce, také liberalizace zahraničního obchodu. Nesmíme zapomenout na přijímání zákonů týkajících se jednotlivých resortů ...

JSch: Vnímáme je pozitivně, byly to nevyhnutelné kroky. Naší výhodou bylo přijetí opatření v poměrně konzistentním časovém intervalu a ve správné sekvenci. Ne ve všech postkomunistických zemích tomu tak bylo.

MS: *To znamená, že díky tomu se Česká republika vyhnula velké inflaci, nezaměstnanosti, sociálním bouřím.*

JSch: Určitě. To, co můžeme nazvat transformační krizí, k nám dorazilo v roce 1997.

MS: *Ano, shodou okolností byla spojena s měnovou krizí, ovšem přišla z důvodu nedostatečně restrukturalizace. Ostatní země jí prošly dříve a mnozí z politických představitelů se domnívali, že se transformační krize naší republiky vyhne.*

JSch: Přesně.

MS: *Jsme malá země, jsme země velmi otevřená. Bez vývozů a dovozů bychom nemohli existovat. Naše hospodářství je závislé na dění okolním světě, převážně na Německu.*

JSch: Ano, z tohoto hlediska jsme 17. spolkovou zemí.

MS: *Ano. Nezpůsobili jsme si závislost sami díky chybné privatizaci? Nelze říci, že právě pokud bychom lépe privatizovali, kdybychom privatizovali klíčové podniky jako je Škoda Auto Mladá Boleslav, tak se nemusíme cítit tak závislí na okolním světě? Jsou takoví, kteří budou argumentovat, že jsme součástí globálních trhů, a tak hospodářská politika vlády je zanedbatelná. Pouze může připravit prostor pro dobré podnikatelské prostředí.*

JSch: Lépe privatizovat snad u nás ani nešlo. Nemohli jsme se obejít bez kuponové privatizace, neboť takových podniků jako byla Škoda Mladá Boleslav, za niž by zahraniční investor byl ochoten zaplatit, bylo u nás jen málo. Přitom jsme nemohli zůstat stát v půli cesty a odstátněné akciové společnosti bylo nutné privatizovat, jinak ztráta majetkové podstaty byla nevyhnutelná. Poptávka po našich odstátněných aktivech ze strany zahraničních investorů byla v relevantní době malá. S vaším názorem na hospodářskou politiku souhlasím.

MS: *Dominantní je působení kapitálu, který ovládá zdejší podniky. Tam se rozhoduje o směřování zdejšího hospodářství. Můžete tedy konstatovat, že síla vlády v malé otevřené ekonomice - a naše taková je - je mizivá. Například, když je recese, tak ji může nanejvýš zmírňovat. Impulsy musí většinou přijít ze zahraničí.*

JSch: To je snad v pořádku! Buďme rádi. Tím pádem je hospodářství rezistentnější vůči politickým chybám a omylům. To je přece velkou výhodou. Čím je rezistentnější vůči omylům politických subjektů, tím je to lepší. To, že jsme otevřenou ekonomikou, souvisí jak s naší „velikostí“, tak s našimi hospodářskými dějinami. To, že vláda je spíše menší než větší, je pro hospodářství výhodou.

MS: *Neúspěchy hospodářství se také přičítají na vrub vládě.*

JSch: Jak kdy. Pokud je to tak, jak říkáte, že neúspěchy přičítáme oprávněně na vrub vládě, jdeme správnou cestou. Ještě nedávno jsem slyšel, že za vysoké ceny zboží či služeb může trh, a proto vládo, omez trh, reguluj jej a problém bude vyřešen. Pokud jde o selhání vlády a vláda je přizná, např. v regulaci obnovitelných zdrojů energie (OZE), považuji to za výrazný pozitivní posun v ekonomickém myšlení a je třeba to ocenit.

MS: *Spíše jsem to myslel v ohledu, že mnozí předpokládají, že vláda může být elementem, který pomáhá vyrovnávat „vrtochy“ v rámci hospodářského cyklu. Když se přeneseme do nedávných let a vyjdeme z vaší argumentace, tak například pokles hospodářství v roce 2012 je způsobeno omezením poptávky po službách a statcích v rámci úsporných opatření. Půjdeme-li dále do politických opatření jako v roce 2008, mnozí lidé budou resuscitovat Marxe. To znamená, že pro ně kapitalismus a tržní mechanismy selhaly, a proto je opět nutná regulace.*

JSch: Soudím, že jsou to lidé, kteří nikdy marxismus „nepochovali“, a proto jej nemusí ani oživovat a řešení vidí ve znárodnění, řízení cen, aktivní státní politice zaměstnanosti, rozšířeném poskytování veřejných statků apod.

MS: *Marxismus byl uschován do skříně.*

JSch: Myslím, že to jsou lidé, kteří říkají pořád totéž. Čas od času se treť do mediálně zajímavého názoru, hned dostanou prostor a další hloupost je „venku“!

MS: Nesmíme opomenout, že se často užívá slovo *reforma*. Můžeme říci, že toto slovo je hodně „přitažlivé“, ale díky častému užívání je vyprázdněné. Jak jej vnímáte v kontextu transformace a nyní? Žijeme ve světě neustálých změn a proto nutných *reforem*?

JSch: Zatímco transformace je systémovou změnou, reforma je zlepšování fungování existujícího systému.

... Integrace ...

MS: Zmínil jsem, že se naše republika integrovala do nadnárodních struktur. Zřejmě neměla jinou možnost. Jak vnímáte naše působení v této instituci? Jsme označováni za „potíživý“. Jsou lidé, kteří se vůči integraci staví skepticky. Druzí tvrdí, že by bylo pošetilé, tohoto procesu se neúčastnit. I lidé v bohatém Švýcarsku uvažovali, zdali by neměli být součástí tohoto celku. Jsme v geografickém středu Evropy, a tak jsme jinou možnost ani neměli.

JSch: Víte, že Švýcarsko vzhledem ke svému tradičnímu izolacionalismu politických elit nebylo členem žádného mezinárodního politického uskupení, včetně Organizace spojených národů (OSN). Do nich nepočítám Mezinárodní červený kříž a Mezinárodní olympijský výbor, které tam sídlí. Je zřejmé, že i Švýcarsko zasáhly integrační procesy, stalo se členem OSN a je součástí Schengenského prostoru, přestože není součástí Evropské unie. Na příkladu Švýcarska je zřejmé, že respekt a ekonomická síla země přináší občanům pozitivní efekty. Švýcaři dostávají v Evropě levněji to, za co musí členové EU platit více.

MS: Říkáte, že integrace, bourání hranic mezi národy je čímsi přirozeným, čímsi, co je spjaté s působením trhu, technologií.

JSch: Pochopitelně, souvisí to s technologickým pokrokem, lepším vzděláním a možnostmi komunikace. To následně vede k efektivnější dělbě práce. Je nutné v konkrétním případě zvažovat, zda je spolupráce výhodná, nebo ne. Co fungovalo dobře za jistých podmínek, za jiných podmínek být výhodné nemusí. Kooperační přístup může získat jinou dimenzi v souvislosti např. s předimenzovanou a nepřiměřenou ochranou životního prostředí. Pak mohou zákony zcela deformovat racionální ekonomické rozhodování.

MS: Hovořili jsme integraci spíše v obecné rovině. S tím souvisí i pohled do budoucnosti, a proto jak vidíte Českou republiku a její budoucnost v Evropě či globalizovaném světě?

JSch: Věřím, že Česká republika nebude kostkou cukru, která se nekonečně rozpustí a ztratí ve větším celku. Věřím, že se sblížíme s našimi sousedy a vytvoříme ještě příjemnější místo k životu pro naše obyvatele.

MS: Děkuji vám za čas věnovaný otázkám, které snad osvětlí nesamozřejmý přechod od totality k demokracii, od centrálního řízení k tržnímu hospodářství a svobodnému občanu.

Dialog o transformaci s Markem Loužkem^{28,29}:

MS: Dobrý den, rád bych s vámi diskutoval otázku hospodářské a společenské transformace, která se odehrála v minulých letech v Československu a pak i v České republice. Než se však pustíme do hodnocení obecného problému, zeptal bych se, jak jste vy, jako občan, danou situaci vnímal. Co jste očekával či jak vnímali tu zvláštní dobu vaši rodiče, vím, že jste tehdy byl studentem.

ML: Od roku 1993 jsem začal studovat na Vysoké škole ekonomické, od roku 1995 pak FSV UK. Transformační proces jsem přirozeně vnímal. A bylo fascinující se jej aktivně zúčastnit, v podobě např. kuponové privatizace.

... Minulost - stav hospodářství - ekonomický kontext ...

MS: Rád bych s vámi nyní hovořil jako s tím, kdo vnímá ekonomické a politické procesy, které souvisí s transformací. Zpočátku se dá jistě položit otázka. Byla transformace nutná? A v jakém stavu bylo hospodářství?

ML: Přejít od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní, jaký proběhl v zemích střední a východní Evropy, nemá v historii lidstva obdoby. Zatímco zavedení centrálního plánování se dalo zvládnout a naplánovat poměrně rychle, ekonomická transformace k tržní ekonomice je naopak proces dlouhodobý. Zatímco liberalizace a stabilizace je otázkou krátkého období, privatizace a proces usazování vlastnických práv může trvat desítky let.

MS: Ostatně lord Dahrendorf³⁰ tuto skutečnost shrnul tak, že politická část se dá stihnout do šesti měsíců, ta ekonomická za šest let a ta hodnotová, tak ta bude trvat šedesát let, tedy několik generací.

ML: Ano. Česká ekonomika - dříve Československo – oboje bylo součástí RVHP³¹. Tento pakt trpěl všemi neduhy centrálně plánovaných ekonomik. Členské státy se sice pokoušely obchodovat mezi sebou za světové ceny, ale protože používaly umělou clearingovou jednotku převoditelný rubl, ...

MS ... který byl ve své podstatě nepřevoditelný, ...

ML: ... byly od světových trhů prakticky odtrženy a jejich ceny neodrážely nabídku a poptávku. Vzájemný zahraniční obchod byl proto těžkopádný a ekonomika neschopná. Chování socialistického podniku bylo v porovnání s kapitalistickou firmou zvrácené. Zatímco kapitalistická firma je

²⁸ Marek Loužek *1975, ekonom, zabývá se též sociologií, metodologií vědy, působí na Vysoké školy ekonomické v Praze a Univerzitě Karlově, zastával funkci ředitele pro publikační činnost Centra pro ekonomiku a politiku, je autorem četných studií: Zapomenutá transformace (1999), Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou (2001), Max Weber (2005).

²⁹ Dialog byl veden 6. srpna 2010 v dopoledních hodinách v prostorách Centra pro ekonomiku a politiku v Opletalově ulici, Praha 1, Nové Město.

³⁰ Ralf Dahrendorf (1929 -2009), sociolog, politolog. Působil v Německu, Anglii. Byl ovlivněn M. Weberem, K. R. Popperem a von Hayekem. Jeho význačné práce byly přeloženy i do českého jazyka. Pro otázku transformace jsou stěžejní prací Úvahy o revoluci z roku 1991, dále Hledání nového řádu 2007, Od pádu Zdi k válce v Iráku 2008, Pokus o nesvobodu 2008, Překonávat hranice 2009, ve slovenštině vyšla kniha Moderný sociální konflikt 1991.

³¹ RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci byla založena v roce 1949. Zakládajícími členy byly tyto státy: Sovětský svaz, Československo, Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Polsko. Organizace se postupem času rozrůstala o socialistické země, a proto se členy staly: Německá demokratická republika, Albánie, Jugoslávie, Kuba, Vietnam.

motivovaná minimalizovat vstupy a maximalizovat výstupy, socialistický podnik byl v procesu objednávání plánu motivován k pravému opaku. Chtěl maximalizovat vstupy a minimalizovat výstupy. To jí umožnilo pohodný život a plnit měkký socialistický plán.

MS: *Ale je dobré rovněž říci, že lidé tam byli také motivováni, aby rozkrádali, tedy aby si přivlastňovali výstupy, které byly zakalkulovány do plánu.*

ML: Ano, stávalo se to, v tom máte pravdu. Jednoduše země střední a východní Evropy se po čtyřiceti letech socialistického experimentu ocitly v situaci, kdy bylo jasné, že systém centrálně plánované ekonomiky vyčerpal své rozvojové možnosti. Hospodářství stagnovalo, rostla energetická náročnost produkce, také se objevovaly negativní dopady na životní prostředí. Technická zařízení zaostávala a občané začali vnímat někdy až propastné rozdíly v životní úrovni v porovnání s vyspělými západními ekonomikami.

MS: *Ostatně pokud lidé navštěvovali západní země, pokud jim to bylo dovoleno, měli dostatečně oči otevřené, pak zírali.*

ML: Souhlasím, zaostávání bylo zřejmé. Nerovnováhu mezi nabídkou a poptávkou se stát pokoušel vyrovnat dovozy ze zahraničí. To však samo o sobě nemohlo přičiny nerovnováhy, která se vytvořila, odstranit, a proto v některých zemích docházelo k nárůstu zahraničního dluhu. Komunistickou zemí, která vyhlásila neschopnost splácet dluh, bylo Polsko. Rovněž v Maďarsku rostl zahraniční dluh během 80 let do nebezpečných rozměrů. Socialistické ekonomiky nadměrně upřednostňovaly průmysl, zejména těžký, a zemědělství na úkor služeb. Struktura socialistických ekonomik se stále více začala vzdalovat struktuře ekonomik za Železnou oponou, v nichž docházelo ke snižování podílu zemědělství a posílení sektoru služeb. V průběhu transformace proto docházelo k bouřlivým změnám v o proporcích konkrétního hospodářství.

MS: *Ano, ostatně těžký průmysl se v kapitalistickém světě rozvíjel až naposled. Ty sektory, které mají velkou kapitálovou náročnost, byly preferovány ve zemích s centrálním plánováním.*

ML: Na počátku devadesátých let zažily všechny země střední a východní Evropy citelný hospodářský pokles, a to bez ohledu na to, zda pro transformační strategii zvolili šokovou terapii, nebo gradualismus.

... Příklad Číny ...

MS: *Ale my se nacházíme v době, kdy je zavedeno ono tržní hospodářství, avšak díváme-li se na komunistickou zemi, jakou je Čína, můžeme zjistit, že tamní vláda propaguje nešťastnou ideologii, ale hospodářství tam nezaznamenalo poklesy ani v době, kdy útlum zažil východní blok i Západ kvůli zrodu nového řádu. Dá se to srovnat? Jak si tuto skutečnost vysvětlujete? Jde o něco unikátního? Jak si vysvětlit růst ekonomiky v zemi, která má plánovací systém, byť do něho zabudovává tržní principy? Tato zem, ukazuje se, je schopna ekonomického vzestupu a hospodářství, na rozdíl od jiných, které prováděly přechod ke kapitalismu a zaznamenaly pak velký propad. Stačí se podívat na Rusko, Ukrajinu aj.*

ML: Ta čínská zkušenost je zvláštní. Je zajímavá, je svým způsobem ojedinělá, protože je to zvláštní směs ještě centrálního řízení a v podstatě nových tržních kapitalistických momentů. Takže, jak se

bude vyvíjet situace dále, pokud bude odstraněna složka plánování, to je velký otazník. Je to do značné míry extenzivní rozvoj založený na růstu obyvatel, to k jejich úspěchu hodně přispívá.

MS: *Ovšem existuje tam také velká sociální polarita. Na jedné straně jsou chudí a na druhé podnikatelé a příslušníci komunistické strany.*

ML: Je zde otázka, do jaké míry je to cesta napodobitelná, je-li čínská zkušenost převoditelná se všemi výhodami a ztrátami.

... K transformaci centrálně plánovaných ekonomik ...

MS: *Ale vraťme se k naší ekonomické transformaci a středoevropské zkušenosti.*

ML: Ekonomický pokles v zemích, které nezačaly žádnou transformaci, jako je třeba Bulharsko, Ukrajina či Rumunsko byl v té době, paradoxně ještě hlubší a delší. Transformační pokles se nevyhnul ani České republice.

MS: *Pohledme na východ. Počátek transformace v Rusku datujeme až od nastoupení Borise Jelcina. V Rusku byly doporučovány stejné metody jako ve střední a východní Evropě za požehnání amerického ekonoma Jeffery Sachse³².*

ML: Je fakt, že pokles hrubého domácího produktu proběhl ve všech zemích střední a východní Evropy, dokonce i ve Finsku, které mělo tržní hospodářství, avšak bylo silně vázáno na Sovětský svaz. To naznačuje, že bezprostřední nesouviselo se zvolenou metodou transformace. Jeho vnější příčinou byl rozpad společného trhu společenství Rady vzájemné hospodářské pomoci. Společný trh RVHP zanikl v roce 1991 a někdejší členské a spolupracující země přišly o své tradiční trhy.

MS: *Ostatně mnohokrát byly zmiňovány východní trhy, zejména když se hovořilo o propadu českého exportu, nicméně byli lidé, někteří zdůrazňovali, že právě tam mají svá odbytiště společnosti, které byly nazvány „české stříbro“, což se však později ukázalo jako chybná hypotéza.*

ML: Transformační pokles byl jev, který je kvalitativně odlišný od poptávkových recesí známých z tržních ekonomik. Standardní hospodářský cyklus je vyvolán výkyvy v agregátní poptávce, změnou měnové a rozpočtové politiky. Transformační pokles byl způsoben vnějším šokem, rozpadem RVHP. Pokles spotřebitelské poptávky způsobený přísnou makroekonomickou politikou, sehrál vedlejší roli. To, že transformační pokles nebyl výsledkem restriktivních makroekonomických politik, naznačuje fakt, že transformačním propadem prošly i země, které zdaleka neprováděly měnovou a rozpočtovou restrikcí. Dokonce v zemích, kde byla politika expanzivní jako v Rusku či na Ukrajině, byly propady paradoxně nejvyšší. Naopak v zemích s restriktivní politikou, jako je Česká republika, Slovensko, Maďarsko, byly ty propady relativně nejmenší. To, že hlavní roli transformačního procesu sehrály vnější faktory, dosvědčuje případ Finska na počátku devadesátých let dvacátého století. Ve Finsku, to je v zemi, která neprocházela transformací z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní, došlo mezi léty 1991 – 1993 k poklesu až o deset procent. Klíčovou roli zde sehrál rozpad a

³² Jeffrey Sachs *1954, americký ekonom, představitel hlavního proudu, který se má své působíště na Columbia University. Je ředitelem Institutu země, který zkoumá procesy globalizace, chudobu, perspektivy růstu bohatství, oddlužení nechudších zemí atd. V roce 1989 byl jedním ze stoupenců šokové terapie, avšak poté korigoval své nadšení pro tuto cestu, jelikož poznal, že doporučení na základě poznatků ze zemí s fungujícími trhy mohou napáchat mnohé škody. Radil v Polsku Leszku Balzerowiczovi, Rusku a Latinské Americe. Mezi jeho knihy lze jmenovat End of Poverty (2005), Common Wealth (2008).

transformace bývalého Sovětského svazu, jenž byl hlavním obchodním partnerem Finska. V centrálně plánované ekonomice byla značně pokřivena struktura relativních cen. Vzhledem k tomu, že ceny směrem dolů jsou relativně nepružné, náprava cenových relací musela z logiky věci probíhat vzrůstem cenové hladiny. Transformační pokles neměl tedy charakter klasické recese, kdy produkce klesne pod potenciální produkt. Spíše šlo o charakter jednorázového šoku než poklesu potenciálního produktu. O této situaci píše Václav Klaus³³ a Vladimír Tomšík³⁴ ve své knize Makroekonomická fakta české transformace z roku 2007. Zásadní vliv na transformaci v Československu měla ekonomická reforma prosazená ministrem financí, premiérem a později prezidentem Václavem Klausem.

... Kroky reformy ...

MS: *Sluší se říci, že pan Václav Klaus měl celý tým, který se zabýval koncepcí hospodářské proměny.*

ML: Ano. Pilíři této reformy byly makroekonomická stabilizace, cenová liberalizace, liberalizace zahraničního obchodu a privatizace.

MS: *Ve své podstatě to bylo potvrzení Washingtonského konsensu, který byl doporučován těmi mezinárodními institucemi. Nebylo to podmínkou, ale tento přístup vycházel ze zdravého rozumu, byť při aplikaci docházelo k nedostatkům.*

ML: Ano, avšak ekonomická transformace zemí střední a východní Evropy měla dvě základní fáze. První fází byla liberalizace trhů a stabilizace ekonomiky. Druhou fází byla privatizace a restrukturalizace jednotlivých odvětví. Ekonomové se tehdy rozdělili do dvou skupin. V první skupině byli stoupenci šokové terapie a v druhé byli stoupenci gradualistické cesty. Maďarsko zvolilo gradualistický přístup, ...

MS: ... *pomyslnou salámovou metodu.*

ML: Ano, příznivci, k nimž patřil americký ekonom Jeffrey Sachs, kterého jste zde již zmínil, argumentoval i nebezpečím ztráty momentu. Rychlé nastartování systémových změn rychle po revoluci je snazší než provádění reformy později.

MS: *Nu, lidé si byli ochotni utáhnout opasky ...*

³³ Václav Klaus *1941, přední politik, je s ním spojena hlavní ekonomická transformace. V letech 2003 – 2013 zastával funkci českého prezidenta. Původní profesí ekonom, což mu zvýhodnilo pozici během rozhodování o transformaci Československa později České republiky. Je vnímán jako politický antipod Václava Havla, s nímž vede diskuse o otázkách úlohy občanské společnosti, angažovanosti ap. Díky svému charismatu dokázal prosadit vlastní záměr, který se poté ukázal jako koncept s mnoha nedostatky. Z knih: O tvář zítřka (1991), Rok málo či mnoho v dějinách země (1993), Mezi minulostí a budoucností (1996), Obhajoba zapomenutých myšlenek (1997), Co je europeismus (2006), Evropská integrace bez iluzí (2011) atd.

³⁴ Vladimír Tomšík *1974, národohospodář, viceguvernér ČNB. Vystudoval VŠE Praha, získal doktorát v oboru hospodářská politika (VŠE Praha) V roce 2009 byl na návrh Vědecké rady Vysoké školy ekonomické v Praze jmenován profesorem pro obor finance. Od roku 1997 pracoval jako odborný asistent na Vysoké škole ekonomické v Praze Od září 2000 pracoval jako hlavní ekonom finanční a poradenské skupiny NEWTON Holding a v letech 2004 - 2006 byl současně vedoucím Ústavu ekonomie na NEWTON College. Od září 2005 do svého jmenování členem bankovní rady ČNB pracoval na pozici zástupce vedoucího týmu analyzujícího pravidla multilaterálních dohod o obchodu a investicích ve Světovém obchodním institutu (World Trade Institute) ve Švýcarsku. Od 1. prosince 2006 byl Vladimír Tomšík jmenován členem bankovní rady České národní banky. S platností od 1. července 2010 jej prezident republiky jmenoval viceguvernérem. Mezi jeho díla patří Monetární ekonomie v malé otevřené ekonomice (2003), Makroekonomická fakta o české transformaci s V. Klausem (2007).

ML: ... byli zkrátka ochotni jisté oběti. Ano, lidé jsou v porevoluční době nadšeni pro změnu a jsou ochotni nést břemena z nich vyplývající v podobě nákladů transformace. Ano, transformace má přirozeně své ekonomické, politické a sociální náklady. Liberalizace trhů vyvolá obrovské rozdíly a změny v relativní výši důchodů, které dopadnou na některou skupinu lidí.

MS: *Většinou to byly skupiny, které byly preferovány komunistickým režimem. Stačí uvést dělníky, horníky, zkrátka lidi manuálně pracující.*

ML: Stabilizační opatření a rozpad východních trhů vyvolávají přechodný hospodářský pokles, který dopadá na všechny. Oddalováním systémových změn, tedy odsunem stabilizace a liberalizace na pozdější dobu by došlo k vyčerpání politicko-transformačního kapitálu a skončilo by odhodlání lidí nést transformační náklady. To vyprchá rychleji, než se změny podaří prosadit. Jestliže se v genezi chceme vrátit k hospodářské reformě, která probíhala od roku 1991, pak vzpomeňme, že do čela reformy, které prosazovaly návrat kapitalismu, se postavil Václav Klaus.

... Kritika přechodu a kontexty ...

ML: Oponenty mu tehdy byli reformní komunisté z šedesátých let Valtr Komárek³⁵, Zdeněk Jíčínský³⁶, Miroslav Grégr³⁷, Jan Vrba³⁸ a další.

MS: *Ale je zvláštní, že v té době „kráčeli“ Václav Klaus a Václav Havel³⁹ společně, nyní Klaus Havlovi dělá oponenta. Také nesmíme zapomenout na Miloše Zemana, tehdy ještě člena Občanského fóra, ten se později přidává k levíci a vstupuje do České strany národně sociální. Právě on díky kritice získal funkci předsedy vlády.*

³⁵ Valter Komárek (1930 – 2013), český ekonom, politik. Byl členem KSČ. Během své kariéry 1964 – 1967 dělal poradce na Kubě Cheguevarovi. V osmdesátých letech stál u vzniku Prognostického ústavu, který měl vytvořit strategii transformace hospodářství a společnosti. V ústavu pracovali pozdější významní politici jako Václav Klaus, Tomáš Ježek, Vladimír Dlouhý. Miloš Zeman. Rok 1989 Zemana vynesl do vládních pater, avšak své posty pozdější léta neohájil. Komárek byl stoupencem gradualismu a kritikem přílišných změn. Mezi jeho knihy patří Prognóza a program (1990), Ohrožená revoluce (1991), Kronika zoufalství a naděje (2004).

³⁶ Zdeněk Jíčínský *1929, český ústavní právník a politik. Po studiích práv přednášel v letech 1954 - 1964 na Vysoké škole politické v Praze, poté přechází na Právnickou fakultu. V šedesátých letech je členem mnoha komisí: komise připravující změnu ústavy 1960, barnabitská komise týkající se přezkumu procesů s nacionalisty, podílel se na federalizaci republiky, stal se členem České národní rady. V době normalizace podepsal Chartu 77 a po roce 1989 se zapojil do veřejného života jakožto kooptovaný do Federálního shromáždění za OF a posléze v politice působí jako poslanec za Českou stranu sociálně demokratickou. Mezi jeho díla patří: K otázce socialistického práva a zákonnosti (1964), K politické ideologii buržoazní (1965), Charta 77 a právní stát (1995),

³⁷ Miroslav Grégr *1929, český politik a stoupenec státních zásahů. Před rokem 1968 působil ve společnosti Desta Děčín. S nastupující normalizací byl odejit. Do politiky se vrací s rokem 1989, kdy utváří plán reformy českého průmyslu a spolupracuje s Fr. Vlasákem. Podílí se na privatizaci Škody Mladá Boleslav. Do politiky se vrací 1996, kdy je zvolen jako poslanec do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. V letech 1998 – 2002 byl v kabinetu Miloše Zemana jako ministr průmyslu a obchodu, kde rozvíjel restrukturalizační programy.

³⁸ Jan Vrba *1937, český ministr průmyslu v letech 1990 – 1992 stál za mnohými úspěšnými privatizacemi v počátcích transformace. V minulosti působil jako ředitel Liberecké Textilany a následně přechází na ministerstvo průmyslu. Během jeho působení v Pithartově vládě je započato jednání se strategickými partnery ze zahraničí o vstupu do českého průmyslu. Po Klausově úspěchu v roce 1992 Vrba prohrává svou vizi o podobě privatizace a z politiky odchází a působí v privátní sféře.

³⁹ Václav Havel (1936 - 2011), významná autorita ve světě divadelním, disidentském. Od roku 1989 – 2013 československým a pak českým prezidentem. Jeho dílo bylo spíše uváděno v zahraničí, je možné uvést Zahradní slavnost, Vyrozumění, Ztížená možnost soustředění, Largo desolato, Pokoušení, Asanace, Kromě her psal také eseje, z nichž nejvýznačnější Moc bezmocných je velkým příspěvkem do českého i světového myšlení 2. poloviny 20. století. Havlovou snahou bylo bojovat za zachování lidské identity a žít v pravdě.

ML: Názorové rozdíly byly odjakživa. Tehdy však rozdíly nebyly tak patrné, respektive Václav Havel ještě tak ostře nevystupoval proti ekonomické transformaci. K tomu došlo později. Vládní scénář ekonomické reformy byl vytvářen v létě 1990, ale již na podzim byl schválen federálním shromážděním a hovořil o deregulaci, otevření trhů, volném vstupu na trh pro soukromé a zahraniční subjekty, o liberalizaci cen, zahraničního obchodu, privatizaci státních podniků, kontrole makroekonomické situace, postupného vytváření tržní infrastruktury, tedy institucí a legislativy.

MS: *Ale právě kritici transformačního procesu zdůrazňují důležitost institucí, které kultivují tržní proces a vytvářejí „herní prostor“, v němž se mají účastníci tržních vztahů pohybovat. Byl to profesor Jan Švejnar⁴⁰, jenž jako jeden z prvních zmiňoval nutnost kultivace právního řádu. Bez jeho přítomnosti to jednoduše nelze. Když nemáte právní rámec, tak se subjekty mohou chovat nepatřičným způsobem. Kvalitní právní řád je podmínkou pro hladké fungování tržní společnosti, ale uznávám, že je to evoluční proces, během něhož vzniká mnoho chyb, zvláště při přechodu z centrálně řízeného hospodářství.*

ML: Myslím, že teze o podcenění právního rámce je spíše takové klišé. Všechny ty základní reformní kroky byly činěny na základě právních norem, tedy na základě vyhlášek, zákonů atd. Takže představa, že k tomu všemu došlo mimo právo, mnoho právní normy, je prostě mylná.

MS: *Rozumím vaší námitce, avšak kdosi z čelných představitelů řekl, že je třeba „zhasnout“. Ona ta krátká věta měla fatální následky. Nu, možná to necituji přesně, ale lidem se zapsala do mysli, a ať chceme, či ne, tato nálepka se „veze“ s celým transformačním procesem.*

ML: Prosazování vlastnických práv, jejich koncentrace, privatizace, je nesmírně obtížný proces.

MS: *Ostatně, nečekalo se, že takový velký počet lidí bude mít zájem na osobní účasti na transformaci, zvláště privatizaci. Mnoha lidem byl také vrácen majetek prostřednictvím restitucí. To byly důležité kroky, z nichž se privatizace skládala. Reformy tvořily s právním řádem jednotu. Právo odráželo politickou linii a bylo předmětem sporů, neboť před zástupci lidu byly úkoly, které nesnesly odkladu z důvodu unikátní situace, v níž takto země stála. Lidé, kteří kritizují, si mnohdy neuvědomují obtížnost situace a uchylují se ke zjednodušování. Jiný je pohled akademika a jiný je pohled člověka, jenž je v centru dění. Jak tu skutečnost reflektujete?*

ML: Právo je většinou reakcí na skutečnou situaci v ekonomice a společnosti. Do jisté míry je obtížné předvídat, co se stane.

MS: *Ano, souhlasím. Na tuto skutečnost upozornili myslitelé jako K. R. Popper⁴¹ či F. A. von Hayek⁴². Člověk může předvídat, ale opatrně, je schopen formovat budoucnost, pokud zná řád daného*

⁴⁰ Jan Švejnar *1952, americký ekonom českého původu s českým občanstvím. Se svými rodiči odjíždí v roce 1970 do Švýcarska a později do USA, kde absolvoval Cornellovu a Princetonskou universitu. Působil jako profesor na Pittsburské universitě a poté na Michiganské universitě, kde se specializoval na transitivní ekonomiky. Po roce 1989 se částečně vrací, jelikož působí jako ekonomický poradce politiků napříč politickým spektrem. V roce 1991 spoluzakládá instituci CERGE - EI, která má být platformou doktorských studií jako v USA. V roce 2008 se účastnil prezidentských voleb, ale byl poražen V. Klausem, jenž byl jeho ideový odpůrce v pohledu na hospodářskou transformaci. Kromě působení v akademické sféře založil think – tank Idea, který má produkovat pohledy nezávislých ekonomů na hospodářské otázky. Publikoval Strategii ekonomické přeměny Československa. Je častým účastníkem mediálních diskusí. <http://www.jansvejnar.cz/>

⁴¹ P. R. Popper (1902 – 1994), anglický filozof vědy rakouského původu. Představitel kritického racionalismu. Hlavní východisko ve vědeckém zkoumání je teze o vyvrátitelnosti teorií, které si člověk o světě utváří – princip

společenství. Když není řád utvořen, ztrácí se. Je mylné říkat a obhajovat, že člověk, když žije v socialistickém světě, kde dominovalo pozitivní právo, nebude mít patřičné dopady. Bylo by iluzorní si myslet, že se situace změní bez velkých nákladů na adaptaci a společnost se bude moci označit jako svobodná. Domnívám se, že je nutné prosazovat abstraktní, nepsaná pravidla, která jsou účinnější než přesné předpisy, vedoucí k obcházení.

ML: Ano, ale ta diskuse trvá do dnešních dnů.

MS: *Těž Tomáš Ježek⁴³ a Dušan Tříška⁴⁴, velcí propagátoři kuponové privatizace se přou do dnešních dnů, byť z počátku zastávali stejná východiska. Ty spory ukazují složitost nesamozřejmého procesu. Toho, v němž dominují lidská aktivita, právo a stát.*

ML: Já bych zde upozornil na sborník Centra pro ekonomiku a politiku s názvem 10 let od obnovení kapitalismu v naší zemi, kam přispěli hlavní architekti ekonomické transformace V. Klaus, Vladimír Dlouhý⁴⁵, Karel Dyba⁴⁶, Dušan Tříška, Marián Čalfa⁴⁷, Ivan Kočárník⁴⁸, Jana Furstová⁴⁹, Emanuel Šíp⁵⁰,

falzifikovatelnosti. Přijímá omezenost lidského rozumu, toleranci i její meze a nemožnost předvídat budoucnost, na čemž byli založeny totalitní teorie jako je marxismus aj. Důležitými díly je Bída historicismu (1936), Logika vědeckého zkoumání (1934), Otevřená společnost (1945).

⁴² F. A. von Hayek (1899-1992), rakouský ekonom, který v roce 1974 obdržel Nobelovu cenu za ekonomii za svůj příspěvek k hospodářským cyklům, které byly vysvětleny na monetární bázi. Velmi mu pomohl v onom zkoumání jeho kantor a přítel Ludwig von Mises. Mezi jeho základní knihy lze počítat Monetární teorie a obchodní cyklus, Ceny a produkce, Cesta do nevolnictví, Řád smyslovosti, Ústava svobody, Právo, zákonodárství a svoboda, Odstátnění peněz, Fatální omyl. Knihy se vyznačují popisem řádu v různých sférách bytí.

⁴³ Tomáš Ježek *1940, český ekonom a politik. Působil v Ekonomickém ústavu ČSAV, kde se zabýval myšlením představitelů rakouské ekonomické školy, především F. A. von Hayekem, kterého překládal. Později pracoval v Prognostickém ústavu. Byl zakládajícím členem ODA a 1990 byl zvolen do České národní rady. V Pithartově vládě zastával post ministra bez portfeje. Je také znám jako jeden z otců kuponové privatizace. Ve svých názorech na ekonomickou transformaci se následně rozešel s Václavem Klausem. Spolupodílel se na vytvoření dozoru a regulace českého kapitálového trhu. Své svědectví o prvních krocích obnovování tržního hospodářství vydal v neautorizované knize Budování kapitalismu v Čechách (1997).

⁴⁴ Dušan Tříška *1946, český politik a ekonom. Vystudoval práva a jadernou fyziku a působil v Ekonomickém ústavu ČSAV. Byl blízkým spolupracovníkem Václava Klause a spolu s T. Ježkem je považován za propagátora kuponové privatizace. Stát, dle jeho postoje, by neměl hrát roli, jakou hraje rychlá privatizace, kterou prosazoval, měla zabránit následnému rozkradení, k čemuž během transformace docházelo. Kapitalismus je systém, který ze své přirozenosti produkuje nerovnosti a krachy společností, jež jsou cestou, jak systém očistit od neefektivnosti a vrátit do rovnovážného stavu. Je obhájcem přístupu Viktora Koženého, jenž byl jeho poradcem.

⁴⁵ Vladimír Dlouhý *1953, český ekonom a politik. Přednášel na VŠE Praha, působil v Prognostickém ústavu, kde vypracovával studie o strategiích reformy československého hospodářství. Je členem strany, avšak Prognostický ústav mu poskytuje svobodu pro vzdělávání se ve fungování tržních ekonomik, což následně využívá jako politik. Rok 1989 je uvedením do politiky a stává se federálním ministrem hospodářství a ve vládách Václava Klause ministrem průmyslu a obchodu. V letech 1991 – 1998 je členem ODA, reformní strany. Po roce 1998 z politiky odchází a působí jako konzultant pro zahraniční investory. Od 2008 je členem skupiny NERV.

⁴⁶ Karel Dyba *1940, český ekonom působící v Ekonomickém ústavu ČSAV a Prognostického ústavu. Spolupracovník Václava Klause. Působil ve vládě P. Pitharta a později V. Klause. Z politiky odchází po roce 1996. Působil na VŠE Praha, členem dozorčích rad polostátních bank. Od 2007 je zástupcem České republiky v OECD.

⁴⁷ Marian Čalfa *1946, právník a působil v legislativní radě vlády za premiéra Adamce. Po událostech v roce 1989 se stává premiérem federálního státu. Významná osoba, která dopomohla ke zvolení V. Havla prezidentem ČSSR. Po roce 1992 se stahuje z politického života a působí v advokátní praxi.

⁴⁸ Ivan Kočárník *1944, český politik a první ministr financí České republiky. Dlouhodobě se zabýval veřejnými financemi a působil na federálním ministerstvu financí. Před rokem 1990 byl členem KSČ. Poté, co odešel z postu ministra financí, působil České pojišťovně, ale i ČSA. Jeho postavení bylo vnímáno jako sporné.

Jiří Weigl⁵¹. Takže tam člověk může nalézt pohledy lidí s časovým odstupem. Texty hlavních protagonistů jistě neztratily nic ze své aktuálnosti.

MS: *Za nedlouho tomu bude 20 let od výročí spuštění ekonomické transformace a obnovy kapitalismu. Zapomenutí na ni vede společnost na scestí. Je nutné se procesem zabývat, jelikož člověk má možnost rozkrývat nepojmenované. To však platí o všem ostatním. Člověk může najít poučení pro druhé, nicméně je vhodné připomenout, že jisté vzorce chování, sociální kooperace je nepřenositelná, a proto si země, které nemají kapitalismus, musejí projít omyly, které neměli jiní.*

... Zpět k transformačním krokům ...

ML: Zde je dobré vrátit se do roku 1990. Byl prosinec toho roku a byla provedena devalvace koruny, která po další léta měla plnit funkci nominální kotvy, takže se kurz udržel dalších šest let, než se přešlo na kurz plovoucí. To jistě svědčí o jeho dobrém nastavení. Postupně vyprchával devalvační polštář, takže docházelo k prohlubování vnější nerovnováhy a vláda neuměla vystihnout okamžik, kdy fixní kurz opustit a nahradit jej kurzem plovoucím.

MS: *Na druhou stranu mnozí lidé za kurz viní českou centrální banku, jelikož to byla ona, kdo vytvořil podmínky pro příliv spekulativního kapitálu. Lidé, kteří investovali do české koruny, měli doslova garantované výnosy díky úrokovému diferenciálu mezi úrokovými sazbami v českých korunách a ostatními světovými měnami. Včasné nerozpoznání vede k následným ztrátám, což vidíme v současnosti.*

ML: Na počátku ekonomické transformace čelili její tvůrci názoru, že provedení společenské transformace je v historicky krátké době není možné. Východiska reformy shrnul Václav Klaus takto kdykoliv je příležitost udělat to či ono reformní opatření, je třeba jej udělat, protože již lepší příležitost mít nebudeme. Klaus odlišil radikální ekonomickou reformu jako systémovou změnu a transformaci jako evoluční proces, který bude trvat déle. Jakmile je jednou transformační proces zahájen, získá svou vlastní dynamiku a je spontánním evolučním procesem. Je třeba mít pevně v rukou makroekonomickou situaci, protože jinak by vznikl chaos a anarchie. Liberalizační a deregulační opatření musí být radikální, rychlá a s minimem výjimek. Privatizace musí být organizována pomocí rychlých, a proto nestandardních metod. Volbu mezi gradualismem a šokovou terapií považoval Klaus za iluzorní. To vidění světa bylo podle něj založeno na mylném předpokladu, že je možné si volit a že šoková terapie je bolestivější a nákladnější, zatímco gradualismus je méně bolestivý a méně nákladný. Ve skutečnosti platí, že čím je transformační proces pomalejší, tak tím je nákladnější, bolestivější a tím má menší šanci na úspěch.

MS: *Gradualisté měli v Čechách své zastoupení. Snad jedním z nich, který vedl dialog s tvůrci transformace, je profesor Lubomír Mlčoch⁵², český institucionální ekonom, a bylo by vhodné, pokud*

⁴⁹ Jana Fůrstová *1942, česká ekonomka, působí na federálním a poté českém ministerstvu financí. Za I. Kočárníka dělá vrchní ředitelku, poté náměstkyni ministra. Od roku 1998 působila na Ministerstvu spravedlnosti ČR.

⁵⁰ Emanuel Šíp *?, bývalý generální ředitel Českých drah a náměstek ministra dopravy v 90. letech.

⁵¹ Jiří Weigl *1958, český ekonom a vedoucí kanceláře prezidenta republiky V. Klause a člen skupiny NERV. Působil v Ekonomickém ústavu ČSAV a po 1989 vykonával funkci poradce V. Klause. 1999 – 2000 v IPB a mezi léty 2000 – 2003 vykonával funkci ředitele Centra pro ekonomiku a politiku.

⁵² Lubomír Mlčoch *1944, český ekonom, který se zabývá institucionální analýzou. Je kritikem cesty, kterou se vydali lidé kolem V. Klause. Ve svém myšlení je ovlivněn sociální naukou církve. Jeho hlavní díla: Chování

byste mohl zmínit cesty gradualismu, aby byly lépe pochopeny. Znamená to, že místo několika kroků najednou, by kroky byly rozfázovány do delšího časového období.

ML: Záleží na tom, co by se dalo rozložit do několika let. Například privatizace se dá dělat relativně dlouho a také tak probíhala. Liberalizace cen a liberalizace zahraničního obchodu, to jsou systémové změny, které se dají uskutečnit přes noc.

MS: *Ano, zrovna tak stanovení směnného kurzu vůči světovým měnám. Zde by asi nemělo být opomenuto, že nejprve byla zavedena vnitřní směnitelnost vnější a s odstupem pěti let byla zavedena směnitelnost vnější. Tím byl udělán krok k otevřenosti.*

ML: Různá transformační opatření mají různé časové nároky. Věci se mohou udělat tehdy, když je k tomu dobrý čas a mají být vykonány bez prodlení. Já zde souhlasím s Václavem Klausem. Liberalizace cen a zahraničního obchodu bylo možné dělat prakticky přes noc, zatímco privatizace trvá třeba celá léta, než se nalezne vhodný vlastník a společnost bude uzpůsobena k prodeji.

MS: *To znamená, že jsme svědky privatizačních procesů ne let, ale desetiletí. Stačí zmínit společnosti jako ČEZ, České dráhy, Lesy České republiky, Budvar, Česká pošta, ČSA a jiné. Většina společností byla privatizována během vlády V. Klause, ale stát si nechal podíl v těch strategických. Některé společnosti musely být privatizovány z důvodu nutnosti, a to jsou české banky.*

ML: Pokud jde o Václava Klause, tak ten zdůraznil rozdíl mezi klasickou privatizací a transformační privatizací. Odmítl kritiku, že se při české privatizaci nevytváří patřičná vlastnická struktura a také privatizace nepřináší kapitál. To přece nebylo jejím hlavním účelem. Smyslem opatření vlády a speciálních privatizačních institucí bylo nalézt první soukromé vlastníky, nikoliv konečné, definitivní. Podniky byly privatizovány ve stavu, v jakém byly. Vláda neprováděla jejich předběžnou sanaci ani restrukturalizaci.

MS: *Pochopitelně, tím ale sklidila kritiku nejen části ekonomů. Nesmíme zapomenout, že mnohé podněty pro správný přístup k privatizaci byly i ze zahraničí. Jednou z nich byla Velká Británie, kde za vlády baronky Thatcherové⁵³, byly privatizovány společnosti jako je British Airways, British Steel či doly. Zároveň je nutné uvést, že to byla země s fungující ekonomikou, kde nebyl proveden experiment řízeného hospodářství jako v naší zemi. Baroka Thatcherová neprováděla privatizaci v takovém objemu, jako tomu bylo u nás a měla více času. Zde se také prodávaly tisíce podniků.*

ML: Ano, byl to rozdíl objemu. Proto čekání na výhodnější podmínky prodeje a postupná restrukturalizace praktiky znamenala „neprivatizaci“. Protože se privatizace musela provádět rychle u stovek podniků, musel stát používat nestandardní způsoby privatizace, zejména kuponovou metodu.

československé podnikové sféry (1990), Zastřená vize ekonomické transformace (1997), Úvahy o české ekonomické transformaci (2000), Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (2000), Institucionální ekonomie (2005), Ekonomie důvěry a společenského dobra (2006).

⁵³ Margaret Thatcherová (1925 - 2013), britská politička a premiérka v letech (1979 – 1990). S Reaganem byli těmi, kdo formují západní politiku. Byla to právě ona, Margaret Thatcherová, kdo si uvědomil, že M. Gorbačov je jiným politikem než jeho předchůdci a dokáže pozměnit směr, jímž kráčel tehdejší Sovětský svaz a jeho satelity. V domácí hospodářské politice se prosadila svou nekompromisností, za což byla kritizována, avšak byla to právě ona, která napomohla Británii dostat se z hospodářských problémů. Thatcherová byla jedním z inspirátorů československé transformace, ovšem s tím rozdílem, že ona neprivatizovala tak velký objem majetku a neuváděla do života novou hospodářskou soustavu, jako tomu bylo u nás. Jejím velkým sympatizantem byl Václav Klaus.

... Srovnání se zahraničím ...

ML: Máme tady prostor porovnat úspěch se zeměmi, které také šly cestou jako tato země. Jedná se o Polsko a Maďarsko.

MS: *Zde je slušné připomenout, že země jako Polsko, tak Maďarsko vstupovaly do transformačního procesu v trochu jiných podmínkách, jelikož československá či česká ekonomika byla výkonnější, vycházeli jsme z jiné srovnávací základny než naši socialističtí sousedé.*

ML: Ano, ty rozdíly byly. Polsko například trpělo již v 80. letech vysokou inflaci a vysokým zahraničním dluhem. Polsko nebylo schopno splácet své dluhy. Navíc v letech 1980 – 1982 bylo Polsko zasaženo hospodářskou depresí a tamní lidé pociťovali nedostatek základního zboží. To podnítilo vlnu stávek a Vznik odborového hnutí Solidarity se stal politickou opozicí proti komunistickému režimu. V roce 1990 si Polsko zvolilo šokovou terapii. T. Mazowieckého⁵⁴ - vláda schválila ambiciózní plán ministra Leszeka Balzerowicze⁵⁵, který spolupracoval se známým obhájcem šokové terapie Jeffrey Sachsem, jenž se dostal vřelého přijetí mezinárodních institucí Mezinárodního měnového fondu a Světové banky.

MS: *Domnívám se, že by bylo chybou opomenout, že pan profesor Sachs již není proponentem této cesty, ale stal se jejím kritikem. V počátcích transformace byl silný liberalizační impuls a lidé nemohli tušit, kam to dospěje.*

ML: Každý má právo na svůj vývoj. Balzerowiczův plán se týkal pouze první etapy transformace, tedy liberalizace a stabilizace. Druhá fáze privatizace a restrukturalizace následovala v Polsku později. Naproti tomu v Maďarsku reforma probíhala poněkud odlišně, jelikož Maďarsko zvolilo poněkud jinou transformační strategii než Polsko a Československo – Česká republika, přestože řada maďarských ekonomů včetně Jánose Kornai⁵⁶ tehdy doporučovala šokovou terapii. Porevoluční maďarské vlády prosadily spíše pozvolný, gradualistický postup. K přísné makroekonomické politice bylo Maďarsko donuceno v roce 1995, a to tzv. Bokrošovým balíkem⁵⁷, který zavedl rozpočtovou restrikcii. To můžeme považovat za opožděnou stabilizaci ekonomiky, opožděnou šokovou terapii, které se Maďarsko pokoušelo vyhnout.

... K české transformaci – privatizaci ...

⁵⁴ Tadeusz Mazowiecki (1927 - 2013), právník, v době stávek hnutí Solidarity vedl odbornou skupinu, která pomáhala její činnosti. První premiér Polska po svobodných volbách 1989. Rok poté podává demisi. Neúspěšně se pokusil kandidovat proti L. Walesovi. Jeho vláda zahájila systémovou změnu hospodářství.

⁵⁵ Leszek Balcerowicz *1947, polský ekonom, který se proslavil stabilizačním plánem polského hospodářství. V 70. letech vystudoval Varšavskou ekonomickou školu. Byl členem komunistické strany. V devadesátých letech v politice působil jako vicepremiér a ministr financí. Mezi lety 2001 – 2007 působil jako guvernér Polské národní banky. Nyní se věnuje přednáškové činnosti a je členem think – tanku Bruegel.

⁵⁶ János Kornai *1928, maďarský ekonom, jenž se věnoval analýzám plánovaného hospodářství. Zpočátku studoval filozofii, ale následně přešel na obor své profese díky četbě Marxova Kapitálu. Kromě své země působil v USA na Harvardově univerzitě. Ve své díle podporoval matematizaci ekonomie z důvodu využití při plánování. Mezi jeho významné práce se řadí Economics of shortage (1980), The Socialist System - political economy of communism (1992), Highways and byways (1995), From socialism to capitalism (2008).

⁵⁷ Brokošův balík byl reakcí na neutěšenou hospodářskou politiku. Jeho autor byl Lajos Bokros *1954, jenž v době 1995 – 1996 působil jako ministr financí ve vládě Gyuly Horna. Bokros je profesor ekonomie na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Je činným v politice a 2009 byl zvolen do Evropského parlamentu.

ML: Máme tu ještě prostor zastavit se u malé privatizace. Můžeme říci, že je to jedna z částí transformace hospodářství.

MS: *Je to téma, které ani dnes ekonomy, ani politiky nenechává klidnými.*

ML: Řekl bych, že je to důležitá část transformačního projektu z plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Existují dvě základní varianty rychlá nebo pomalá privatizace. Obě mají své výhody a nevýhody. Výhodou té rychlejší cesty je odstátnění, odříznutí podniků od státního rozpočtu. Manažeři již nemohou spoléhat na pohodlnou pomoc od státu, ale musí se naučit orientovat v tržním prostředí. Nevýhodou je, že podniky patří sice vlastníkům, nikoliv však konečným vlastníkům, či chcete-li, vlastníkům strategickým. Moc vlastníků nad podnikem je někdy omezená a usazování vlastnických práv trvá určitou dobu a neobejde se přirozeně bez nákladů. Naopak výhodou pomalé privatizace je, že stát může uvážlivě pořídit vhodného strategického vlastníka. A když jej nezkáme, může od něj obdržet kladnou cenu. Nevýhodou je, že ta cena nemusí převýšit náklady, které s udržováním podniku doposud měl, jelikož daný podnik se mohl nacházet předprivatizační agónií. Manažeři využívali své pozice k odprodeji aktiv a nátlaku na stát, aby hradili ztráty.

MS: *Avšak v České republice existoval specifický problém. Sice jsme odstátnili, a to velmi rychle a velká část finančních transakcí podniků byla financována polostátními bankami, a tak se podniky nepřímou dostaly do aktiv bank. Tomu se výstižně říkalo „bankovní socialismus“.*

ML: Neřekl bych podniky, ale jejich závazky se dostaly do polostátních bank.

MS: *Tak to bylo myšleno. Ne celý podnik, ale závazky podniků vůči bankám. Většinou to byly české podniky privatizované na úvěr...*

ML: ... a v podstatě ty banky nesly náklady transformace na vlastních bedrech. Zemanova vláda přistoupila k jejich očištění a následné privatizaci. U pomalé privatizace je nevýhoda, že stát nenalezne strategického vlastníka a může dojít k divoké privatizaci, což značí, že podnik bude vytunelován manažery a aktiva společnosti budou převedena do spřízněných společností. Pravdu má obhájce rychlé privatizace Jeffrey Sachs, že při pomalé privatizaci politická opozice těžila z nákladů privatizace. Takže se celý proces zastaví.

MS: *Ostatně v Československu a následně v Čechách existoval problém, že zde byla největší míra etatismu ve srovnání s ostatními zeměmi. Alespoň ty soukromé podniky byly v jiných zemích povoleny, ale zde nic.*

ML: Ačkoliv privatizaci lze rozdělit na rychlou a pomalou, výsledek byl vytvořen na základě kombinací obou. V České republice bylo proto kombinováno několik privatizačních metod. Vedle zmiňované kuponové privatizace to byly restituce do rukou fyzických osob, transformace na družstva, malá privatizace, dražby a prodej podniků do rukou domácím i zahraničním zájemcům.

MS: *To znamená, že je zde celý vějíř privatizačních způsobů a je velký omyl, když se lidé strefují pouze do kuponové privatizace a pojmají ji jako jedinou, což je následně zavádějící.*

ML: Ona činila asi 40 procent z privatizačních metod, které zde byly užity. Byla sice dominantní, ale nebyla většinová.

... Mezinárodní srovnání privatizace ...

MS: *Jak probíhala privatizace v okolních zemích?*

ML: V porovnání s Polskem a Maďarskem, byla česká privatizace jako redistribuce vlastnických oprávnění patrně nejrychlejší. Ještě na přelomu tisíciletí v Polsku bylo 3600 podniků v rukou státu a privatizaci se nepodařilo dokončit. Působily tam tři hlavní privatizační brzdy. Nevyřešené restituce, nejasnost o roli zahraničního kapitálu při privatizaci a kombinace právních a institucionálních pravidel, která určují strukturu vlastnických práv v podnicích. Polští ekonomové hovořili o syndromu Bermundského trojúhelníku. Firmy byly k privatizaci a restrukturalizaci zdrženlivé, protože přetrvával propletenec zájmů, a to zaměstnaneckých rad, odborů a ředitelů podniků. Často docházelo k pololegálním či neformálním (nelegálním) postupům, když se spojilo staré nomenklaturní vedení s řediteli bank, kteří byli jmenováni exkomunisty. Vedení se obvykle bránilo zahraničnímu převzetí a místo toho odprodávalo podnikový majetek. Polská vláda si byla v polovině devadesátých let dobře vědoma tohoto syndromu bermundského trojúhelníku, proto se rozhodla o zvýšení počtu privatizačních metod včetně rozdání majetku prostřednictvím kuponů. Kuponová metoda se uplatnila přibližně u 500 podniků. Zvláštní transitivity zemí bylo Maďarsko, kde existoval soukromý sektor již před rokem 1989. Maďaři odmítli rozdání státního majetku zdarma, ať již občanům, nebo zaměstnancům firem. Stát si podržel podniky ve vlastnictví až do doby, než se našel strategicky vhodný investor buď domácí či zahraniční. To ale neznamená, že by celý proces probíhal pod plnou kontrolou vlády. Maďarská spontánní privatizace probíhala již od konce osmdesátých let. Byla plná improvizace, experimentování. To vytvářelo právní nejistoty a zpoždění. Na druhé straně to umožňovalo časné poučení se z chyb a zavádění pružných konexí. Státní podniky byly za účelem privatizace rozdrobeny. Podnik se právní cestou zrušil, prodal se jeho hmotný majetek, good – will, obchodní a výrobní know – how. Aktiva se legálním, či nelegálním způsobem odčerpala do soukromých firem. Důsledkem toho bylo, že Maďaři pravděpodobně našli ideálnější vlastníky, než byli vlastníci v České republice nebo v Polsku, ale za cenu bolestivějších předprivatizační agónie. Motivem pro pomalejší privatizaci byla snaha vlády využít příjmů z privatizace pro zmírňování schodku státního rozpočtu. Srovnání privatizace zemí střední a východní Evropy ukazují, že žádná bezbolestná ekonomická transformace neexistuje ...

MS: *Kdo tak uvažuje, žije pouze v iluzích, i když ty jsou v našich životech přítomny. Lidé iluzi používají k tišení ran. Je to náplast na bolestnou realitu světa.*

ML: Po svržení komunistického režimu mají noví politici velkou důvěru a díky ní mohou provádět tolik důležité systémové změny. Mají potřebný politický kapitál, jenž se však postupně vyčerpává, a proto by politici neměli se změnami otálet. Břemeno transformace nepocítí občané hned. Pozitivní výsledky hospodářského růstu se dostávají postupně.

MS: *To je cosi podobného jako s nemocným pacientem, že? On by měl brát léky dle předpisu lékaře, a po nějaké době by měla nastat úleva. Pacient podstoupí rekonvalescenci, a tím se připraví prostor pro oživení organismu. A to bude pouze tehdy, pokud bude člověk schopen dodržovat doporučení lékaře, a ne jej ignorovat. Pokud se neřídí radami lékaře, obvykle to nekončí dobře. Jak se díváte na paralelu nemocného člověka a nemocné ekonomiky a společnosti? Je chování jednotlivých agentů podobné jako v medicíně? Na druhou stranu, někteří vnímají transformaci se zápornou hodnotou, jelikož byli konfrontováni s krádežemi, špatnou prací a nedobrou koordinací práce.*

ML: Pocit, že něco je špatně uděláno nemají pouze lidé u nás, ale i v jiných zemích, jak jsem se to snažil předestřít. Takže to není bezbolestný proces. Dojmy nemusí odpovídat realitě.

... Lepší provedení transformace ...

MS: *Pokud se nad tím vším zamýšlíme, vzniká přirozená otázka, zdali nešlo něco z toho procesu vykonat lépe? Já jsem na počátku našeho dialogu zmínil Čínu. Samozřejmě, je to jiné hospodářství, jiná mentalita lidí, jiná kultura, a proto se tyto asijské země stávají silnými motory světového hospodářství. Ostatně západní svět, jehož jsme součástí, nemá dynamiku tvorby bohatství stejnou jako v minulosti, kdy Západ panoval v tomto světě. Jak si vysvětlujete růst asijských ekonomik v kontextu transformace zemí střední a východní Evropy po roce 1989, které zažívaly pokles?*

ML: Výhodou Číny je, že po jejich produktech je skutečně poptávka. Po zboží České republiky, po zboží zemích bývalého RVHP zkrátka poptávka nebyla. To byl důvod, proč došlo k odbourání neefektivních výrobních závodů, zániku řady neefektivních průmyslových odvětví či jejich zásadnímu zeštíhlení. Docházelo k strukturálním změnám, kdy se posílil sektor služeb, jenž byl zanedbáván. Existují názory, že rozvoj sektoru služeb byl rychlejší, než uvádějí oficiální statistiky.

MS: *Statistika klame i ve vyspělých zemích natož v zemích, kam patří České hospodářství.*

ML: Statistiky dobře evidují průmysl nebo zemědělství, ale když člověk nahlédne do statistické ročenky, vidí, že průmysl a zemědělství jsou velmi dobře zachyceny, ale sektor služeb...

MS: *Rád bych využil vaší dlouholeté spolupráce s Václavem Klausem. Dá se říci, že je fenoménem. Začínal jako ministr financí a končí jako prezident země. Je to osoba, která si dokázala kolem sebe vytvořit skupinu příznivců, ale i skupinu odpůrců. Je správné, pokud by transformace byla spojena čistě s touto osobou? Není to klam, který utvářejí média?*

ML: Není to tak vyloučeno. Kdyby tu nebyla osobnost Václava Klause, možná by zvítězila gradualistická cesta a lidé kolem Valtra Komárka. Reforma by probíhala trochu jinak, možná by se přiblížila Maďarsku.

... I otázka české měny ...

MS: *Uvádíte pana Komárka. Ten se zapsal do myslí lidí větou: „Marka za tři koruny,“ což by mohlo znamenat, že ani úspěšná privatizace Škody Mladá Boleslav by neproběhla, protože bychom byli příliš drazí. Tak vysoký kurz by znemožnil adaptaci společností na západní trhy.*

ML: Reálný kurz, na který narážíte, posiloval. Nejprve došlo k jeho znehodnocení a pak se mocí inflačního diferenciálu dostal paradoxně na takovou úroveň, že kurz je stále silnější a silnější, i když české hospodářství má vysoké přebytky zahraničního obchodu. Síla reálného kurzu je jedním z úspěchů ekonomické transformace.

MS: *V diskusi o měnové politice jsme se dotkli kurzu. Myslíte si, že udržování směnného kurzu vůči hlavním světovým měnám, či lépe koši měn, tedy německé marce, americkému dolaru, britské libře bylo správné? Nebylo snad lepší českou měnu povolit dříve, než k tomu byla donucena centrální banka s vládou v roce 1997, kdy na českou ekonomiku dolehla krize? Víím, zmínil jste, že to byla kotva. Díky akcentu na přílišnou „stabilitu kurzu“ má však Česká národní banka záporné základní jmění. Je způsobena tím, že ve svých aktivech má cenné papíry, které byly nakoupeny v polovině devadesátých let a od té doby směnný kurz silně vůči světovým měnám posílil. Ta aktiva byla nakoupena z důvodu udržení směnného kurzu. Nebylo to náhodou vytloukání klínu klínem?*

ML: Já se stále domnívám, že kurz byl nastaven dobře, a proto vydržel šest let. Již to je úspěch. Koruna hrála nominální kotvu v bouřlivém transformačním období. To, že se udržel kurz v pásmech, jak jsme viděli, bylo z důvodu podhodnocení v rámci parity kupní síly.

... Otázka politického řádu ...

MS: *Opusťme pouze hospodářskou dimenzi. Jaký je Váš postoj k propojení trhu a demokracie? Již jsme zmínili, že v Číně se utváří kapitalismus, ale přitom mají totalitní systém. Domníváte se, že pro dohnání hospodářské úrovně je legitimní, když je moc držena v rukou jedné strany? Tážu se proto, že země na východ od nás, které se vydaly obnovovat demokracii, zchudly. Jaký máte na to názor?*

ML: Mezi trhem a demokracií není skutečně žádný logický vztah. Americký sociolog Peter Berger v knize „Kapitalistická revoluce“ vyslovil hypotézu, že kapitalismus je širší množinou nedemokracie. Kapitalismus může existovat bez demokracie (např. Čína a východoasijské tygři, Chile), ale demokracie nemůže existovat bez kapitalismu. Věřím však spolu s Bergerem, že kdo si doveze „hardware“ kapitalismu, doveze dříve či později „software“ demokracie.

MS: *Nemohu zapomenout dotaz o budoucnosti České republiky a jejím postavení ve světě. Jakou roli má ve světě hrát? Jsme součástí Evropské unie a NATO ...*

ML: ČR by měla hrát sebevědomou roli jako úspěšná středoevropská země s demokracií a tržní ekonomikou. Členství v Evropské unii pro nás politicky nemělo alternativu, i když se obávám, že mezní efekt členství začíná být v posledních letech negativní. Jde o různé bruselské regulace a předpisy, které podvazují náš hospodářský růst. Samozřejmě prioritou zůstává transatlantická vazba v rámci NATO.

MS: *Rád bych ještě diskutoval jeden fenomén. Domníváte se, že kdyby Češi byli od počátku samostatní, kdyby existovala Česká a Slovenská republika, jako existuje dnes, že by Slovensko šlo mírně odlišnou cestou od počátku roku 1990? Reformy byly odstartovány v roce 1991 a ve volbách v roce 1992 se nepřímo rozhodlo o ukončení projektu společného Československa. Myslíte si, že by došlo k takovému oddělení? Že by Slovensko z počátku více zaostávalo za námi, byť Slováci mají dnes společnou měnu a v jistých reformách jsou napřed?*

ML: Politická reprezentace měla jiné zájmy. To odpovídalo i skutečným podmínkám slovenské ekonomiky než české. Ten emancipační proces Slovenska byl přirozený. Oddělení vidím jako přirozenou věc, lidé rozhodli o svobodném směřování své země.

Dialog o transformaci s Danielem Klírem^{58,59}:

MS: *Než začneme hovořit o věcech obecných, i vážných - jak jste prožíval období, které jste vnímal jako student či žák?*

DK: Mé studium bylo rozdělené rokem 1989. Člověk si ani neuvědomoval politickou situaci. Zpětně vidím, že tam jistý zlom byl. Vybavuji si problém svého bratra, kdy jsme jedinkrát narazili na omezení ve své vlastní práci, a to když psal o Masarykovi jako o prvním prezidentovi Československé republiky. Vrátilo se mu to přeškrtnuté se vzkazem pro rodiče, že to není vhodné do vlastivědy. To byl rok 1989.

MS: *Vám bylo 10 let, ale to člověk již bral rozum a rozpoznával.*

DK: Ano. Když se ohlížím, co jsem stihl, tak to, že jsem byl pionýrem, jiskrou. Jeden z mých rudých šátků skončil posléze na skautském táboře jako označení příliš velkého nákladu. Rodiče se rozhodli nás nedat na školu s jazykovým zaměřením, jelikož bratr měl problémy s výslovností „r“, jinak bychom skončili v jazykové třídě. Tím, že měl takové problémy, tak jsme oba skončili v matematické třídě. To do jisté míry ovlivnilo mé budoucí povolání. To proto, že jsem poté tíhnul k matematice, fyzice a ...

MS: *... jiným přírodním vědám.*

DK: Patřil jsem mezi studenty, kteří byli ne ani tak nadaní, ale spíše pečliví, svědomití. Podařilo se mi svou vytrvalostí se dobře učit, a to nejen přírodní vědy, ale měl jsem výborné známky v každém předmětu. Musím také konstatovat, že jsem soutěživý typ, a proto se mi podařilo obstát v soutěžích. Díky tomu jsem se s úspěchem účastnil olympiád. Nejprve to byla matematika, takže jsem se domníval, že půjdu směrem teoretické matematiky. Poté jsem v matematice na střední škole příliš neuspěl a naopak se mi podařilo uspět ve fyzice, a proto jsem skončil jako fyzik.

MS: *Ale ne přímo jako teoretický fyzik?*

DK: Nikdy jsem příliš netíhnul ani k experimentu, ani se ze mě nestal teoretický fyzik, má pozice je nyní někde mezi.

MS: *Rozštěp člověka to však není.*

DK: Když se dívám zpětně na studijní léta, tak se na ně dívám jinak než před desíti lety. Uvědomuji si, jaké možnosti má člověk během té doby, kdy má volno, kdy má mnohem méně povinností, jak tuto dobu lze využít, a jak ne.

MS: *V jakém ohledu? Myslíte si, že volno, které jste měl k dispozici, jste řádně nevyužíval?*

DK: Určitě. To vidím na tom, jak malý rozhled v jistých oblastech mám.

MS: *Jste specialista.*

DK: Je to tím, že jsem příliš specializovaný na přírodní vědy.

⁵⁸ Daniel Klír *1979, český teoretický fyzik zabývající se plazmatem, vysokoškolský pedagog, v roce 2014 byl habilitován v oboru fyzika plazmatu.

⁵⁹ Dialog byl nahrán v pátek 14. ledna 2011 v odpoledních hodinách v prostorách pracovny Daniela Klíra na ČVUT, Technická 2, Praha 6, Dejvice, upraven v roce 2014.

MS: *V tom vidíte deficit?*

DK: Určitě.

MS: *Sluší se říci, že v minulém režimu například společenskovědní obory byly kontaminovány marxismem. V současnosti má člověk volnost výběru. Rád bych se zeptal ještě na jednu skutečnost. Jak vás i vašeho bratra vedli rodiče k zájmu o veřejný život, o politiku?*

DK: O politiku jsme se určitě zajímali, a to mnohem více než nyní. Sám na to nemám příliš času. Znal jsem dobře ministry vlád, což v současné době, v současné proměnlivé situaci již neznám. Určitě nás vedli k tomu, abychom si vytvořili vlastní názor. Částečně byl ovlivněn i názory rodičů. Nebylo to tak, že bychom byli příliš naklonění komunistickému režimu. To proto, že otec byl z počátku proti komunistům dost zaměřen. Poté se to obrátilo. Když se ve třídě nebo při diskusích v rámci školy vedly politické debaty, tak jsem dokázal projevit svůj názor a dokázal jsem zásadně vystupovat proti spolužákům, kteří byli ovlivněni komunistickými názory svých rodičů.

MS: *Dá se tedy říci, že člověk je odpovědný za vývoj politiky, měl by se proto o ni zajímat a nenechávat tak věcem volný průběh?*

DK: Už ze samotného významu slova politika vyplývá, že jde o starost o věci veřejné. Nemyslím tím pouze na volby do Poslanecké sněmovny, ale především o skutečnost, že se nemáme starat pouze o sebe a o své vlastní potřeby.

... Komunismus ...

MS: *Dobrá, co je pro vás tedy minulý režim, proti němuž jste také argumentoval?*

DK: Již jsem nezažil tak přísný režim v době sedmdesátých let, v době normalizace. Pamatuji pouze konec osmdesátých let. Tím, že je to dětství, tak člověk zapomíná na ošklivé věci, pamatuji si to, co bylo pěkné. Jistě byl pro mě velký šok, když jsem v roce 1989 v létě vyjel poprvé na Západ. Podíval jsem se, jak to funguje jinak, jak naše ekonomická situace je oproti tomu Západu ubohá. Jak nejsme schopni se v tom západním světě pohybovat. Nejsme s to ani svými platy si zajistit dovolenou na úrovni a šetří se, kde se dá. Pamatuji si kanistry benzínu, které jsme dopravovali do Švédska a Norska, abychom tam nemuseli kupovat drahý benzín. Vždy jsme natankovali na hranicích Československa, poté jsme natankovali relativně levný benzín v Sassnitzu ve Východním Německu u ostrova Ruana a poté jsme jeli z rezerv za tvrdé valuty.

MS: *Na tomto případě je vidět skrytý nedostatek. Je možné pozorovat to, co si mohli lidé dovolit v kapitalistickém světě a co v zemích, které budovaly zářné zítřky. Podívejme se na ideologii a režim z ní vycházející obecněji. Je možné jej ospravedlnit v kontextu usilování o spravedlivou společnost?*

DK: Nikdy není možné dobrým úmyslem ospravedlnit morálně zlé jednání.

MS: *Dá se též říci, že komunistický režim také jel z rezerv.*

DK: Musím ale říci, že až tak ovlivněný jsem nebyl. Nevyrovnávám se s nějakou negativní věcí z komunismu, že by to mělo na mě následky. Těch 10 let bylo hodně málo. Soudím však, že to v podvědomí člověku vždy nějak zůstane. Tím, že to je dětství, tak člověk má na dětství pěkné vzpomínky. To vidím při výchově svých dětí. Musím říci, že si více váží materiálních věcí. To proto, že

v dnešní době dorůstají děti, nová generace, která má vše od svých rodičů. Nemusí na nic čekat. Vše si mohou dovolit.

MS: *A to jednoduše hned.*

DK: Ano. Ale záleží na rodičích. Nutno dodat, že to беру jako pozitivní zkušenost, že člověk dokáže žít trochu asketickým životem.

MS: *Komunismus člověka naučil si odříct požitky tohoto světa.*

DK: Určitě.

MS: *Nebýt pouze pasivním příjemcem výhod, ale říci si, že toto nepotřebuji.*

DK: Toto vnímám jako pozitivní věc, kterou si člověk vzal v rámci výchovy. Když se ale vrátím ještě ke školským letům, tak tím devadesátá léta byla poznamenána. Kvalita výuky odpovídala tomu, že se učitelky museli naučit angličtinu. Museli se přeučit z ruského jazyka na nový. Ruský jsem se naučil azbuku. Učil jsem se rok. Nyní, jak jezdím do Ruské federace na experimenty, tak mě trochu mrzí skutečnost, že jsem té ruštiny neměl více a mnohem více bych ji potřeboval než němčinu, kterou jsem za posledních osm let vůbec nevyužil.

MS: *Jak vás poslouchám, tak mám dojem, že se s vaničkou vylilo i dítě, tedy vše, co bylo dobré.*

DK: Určitě.

... Demokracie a kontexty ...

MS: *Když hovoříme o vzpomínkách v kontextu ideologie komunismu, tak byla charakteristická tím, že odmítala demokracii, či lépe řečeno, ti kdo ji aplikovali, ji měli specificky vyloženou pro své účely. Jak se díváte na toto společenské uspořádání?*

DK: Žádné politické uspořádání zde na zemi není a ani nemůže být dokonalé. Prvním chybným předpokladem „lidové demokracie“ je právě představa dokonalého uspořádání, které spoléhá pouze na člověka. Ve skutečnosti je výsledek veskrze ne-lidský. Druhým podstatným negativem je skutečnost, že k pravé sociální spravedlnosti nelze dospět násilným přerozdělováním, ale naopak na základě svobodného rozhodnutí každého jednotlivce. A na to musí přijít každý sám.

MS: *Chtěli jsme jiný řád, ovšem zřejmě jsme si neuvědomili, že ke skutečné demokracii je dlouhá cesta. Instrukce si společnost může vytvořit rychle, ale naplnit je obsahem, jde pomalu.*

DK: Jak je dlouhá cesta k demokracii, si můžeme ilustrovat na politické situaci v severní Africe nebo Číně. Ale Evropa a Spojené státy musí usilovat o stále spravedlivější uspořádání. Na druhou stranu si musíme uvědomit, kolik pozitivního se během staletí prosadilo.

MS: *Co sám říkáte na rozporné vnímání tohoto systému jistými lidmi a kladné hodnocení toho, co bylo před změnou? Neznamena to, že lidé nepochopili obsah slov, co skrývá demokracie a svoboda?*

DK: „Národní skleróza“ je velmi nebezpečná a měla by se jí věnovat pozornost. Paměť národa je konstitutivní pro každý národ. Je třeba si uvědomit, že historie se často opakuje, že určité chování je

nám vlastní, že takto jednat umíme apod. Samozřejmě je to i reakce na současnou politickou situaci. Je třeba si přiznat, že to, co znamená slovo demokracie a svoboda, většinu obyvatel ani nezajímá.

... Škola ...

MS: *Jste pedagog, jak vnímáte procesy v této oblasti v kontextu minulosti a současnosti?*

DK: Soudím, že je to problém České republiky, kdy jako malý národ, malá země přebíráme hodně věcí ze Západu a zapomíná se na fakt, že Česká republika má svá specifika a že některé věci, které fungují na Západě, u nás nefungují. A co se u nás osvědčilo, tak by se mělo zachovat, i když to nefunguje jinde.

MS: *Můžete být konkrétní ve vztahu ke školství? Jeden fakt je, že se ruština po roce 1989 neučila.*

DK: Pokud se nyní přesunu do systému vysokého školství, tak když se snažíme splnit kvóty počtu vysokoškolských studentů v populaci, není to jediné měřítko, které by se mělo sledovat. To proto, že také záleží na kvalitě. Když je v současnosti třikrát více studentů na vysokých školách, než bylo před deseti, patnácti lety, ale přitom populační ročníky jsou dvakrát slabší. To vede k tomu, že tam, kde byl dříve jeden student, je i někde šest. To se musí projevit na kvalitě. To by ještě nemuselo mít negativní důsledek. Ten přichází, když například nejsou řemeslníci. Nejsou profese, v nichž by se uplatnily ruce šikovných lidí, kteří by dokázali odvádět kvalitní manuální práci.

MS: *Také lze uvést tu skutečnost, že školství na změnu nebylo připraveno.*

DK: Ano, abych byl konkrétní. Lze říci, že u vysokoškolského studia měli studenti v minulosti více hodin týdně. V Evropě byl počet hodin menší. Pak byla snaha dosáhnout hodnot jako na Západě, výuka se zredukovala, ale zapomnělo se na to, že český student nebyl veden k intenzivnímu samostudiu. Také nebyl zvyklý trávit čas ve studovnách, rozšiřovat si poznatky nad rámec toho, co bylo přednášeno. Většinou prohluboval to, co bylo v přednáškách. Na Západě student může mnohem více udělat doma. Zredukovali jsme počet hodin, ale nepřizpůsobili jsme výuku tak, aby student byl nucen a ochoten se učit doma. Tím pádem jsme sice splnili kvótu, ale nenaplnili jsme ducha, že bychom zachovali model, jako je na Západě. Jako příklad je uváděno Finsko, kde je velký počet vysokoškolských studentů, ovšem systém funguje trochu jinak. Zatím se jej nepodařilo úspěšně aplikovat tady u nás.

MS: *V tom ale hraje roli též kulturní odlišnosti.*

DK: Sluší se říci, že změna vyžaduje jistý čas, než se provede, než se tomu všichni přizpůsobí, než se vysokoškolští pedagogové s tím naučí pracovat, než se systém změní. Na druhou stranu je mentalita lidí jiná a rozhoduje ten faktor, že student, ba většina studentů, s nimiž se setkávám, se nechová odpovědně. Berou to tak, jako se za totality chápal erár, o který se nikdo nestaral a každý jej mohl použít. Nyní je to stejné s duchovním majetkem, kterým je vzdělání, který není řádně oceněn.

MS: *To je tím, že to lidé dostávají zdarma.*

DK: Ano, ale také si neuvědomují a nejsou vedeni k tomu, že tam má být odpovědnost z jejich strany. To souvisí také s tím, že je to zdarma. Není to automatické. Mohu mít něco zdarma, ale mohu se k tomu chovat zodpovědně. Pokud jsem k tomu nedozrál, tak nějaká finanční motivace je určitě výhodná. Otázkou je, do jaké míry.

MS: *Soudím, že to platí až do dnešní doby. Ke změně jednání je nutný nátlak, aby jedinec jednal odpovědně.*

DK: Když člověk uváží, jaká je psychologie studentů, tak nejsou vyzrálí, aby si uvědomili, že je to po jejich dobro. Nejsou vyzrálí, aby vůbec dokázali říci, co by chtěli v následném životě dělat. Jejich jediným cílem je „užít si“ studentská léta, pokud to jde se všemi výhodami studentského života. To je přístup většiny studentů. Naleznou se pochopitelně výjimky. To bylo i dříve a bude to dnes.

MS: *Byl jsem „zděšen“ faktem, který mi řekl člověk zabývající se výzkumem školství: studenti v terciárním vzdělání si prodlužují své mládí a neradi chodí do školy.*

DK: Musím říci z vlastní zkušenosti, že jsem si školy začínal užívat v době, kdy jsem získat akademické tituly, kdy jsem byl absolvent vysoké školy a dálkově jsem studoval teologii. To jsem dělal z vlastního zájmu. Studuje se úplně jinak, než když vím, že je absolvování podmínkou pro určitou profesi. Pro většinu lidí, kteří se nechtějí dále věnovat tomu oboru, je nezbytnou podmínkou jeho absolvování, aby mohli mít v určitém zaměstnání dobrou pozici a slušnou šanci na kariérní postup.

... Výchova ...

MS: *Poznamenal jsem si spojení „výchova k odpovědnosti“. Ta začíná ale v rodině.*

DK: Ano, ve věku vysokoškoláků již doopravdy rozhoduje vlastní rozhodnutí, čeho v životě chtějí dosáhnout a jakým způsobem toho chtějí dosáhnout. Pochopitelně, že určitou roli tam hraje zvyk a chování rodičů a bezprostředního okolí. V tomto věku je již nutné svobodné rozhodnutí člověka.

MS: *Domníváte se, že u člověka, jenž vnímá studium jako prodlužování si mládí svého života, to svědčí o jeho nedospělosti?*

DK: Nelze to zevšeobecnit. To lze určit na základě posouzení jednotlivého případu. Setkávám se s takovým postojem v prvním či druhém ročníku. Tam je vidět ta nedospělost. To myslím v tom ohledu, že se nedokážou postarat sami o sebe. Za prvé žijí z prostředků rodičů. Za druhé po psychologické stránce nedospěli do pozice, aby věděli, co v životě chtějí dělat, co od života očekávají a jaký je smysl jejich snažení zde na Zemi. Většinou o tom ani nepřemýšlejí. Jediné, co od nich člověk může slyšet, je, že si chtějí užít. Není to u všech. Nechtěl bych generalizovat.

MS: *Kdybych byl rýpavý, tak by člověk mohl citovat slova z knihy Kazatel, která začíná slovy: „Marnost nad marnost, všechno je marnost ...“ To značí, že člověk, který je mladý, si může říkat: „Nač bych se zde snažil, stejně na tomto světě o nic nejde.“ Je však zřejmé, že jak se člověk postaví ke studiu, tak se mu otevírá svět. Jak to ale změnit? Domníváte se, že i na střední škole by měla být výchova motivace ke studiu?*

DK: Sluší se říci, že to začíná i na základních školách. Zde na vysokých školách nemůžeme s těmi špatnými návyky studentů příliš něco dělat. To proto, že je nemáme možnost k něčemu nutit. Oni jsou svým způsobem svébytní. Záleží hodně na nich. Ty návyky a odpovědnost ke studiu se musí vyvinout mnohem a mnohem dříve.

MS: *Díky tomu člověk kráčí ke svobodě, usiluje o ni. Je tím, pro co byl stvořen, ale pouze tehdy, když přijímá rád a je ochoten za své chování nést odpovědnost.*

DK: Lze vidět, že kvalita obecně šla dolů. Nechci si stěžovat, protože úkolem pedagoga není nadávat na daný stav, ale snažit se studenta posunout v rámci pedagogického procesu o stupínek výše. Není řešením, že budu zachovávat standard vysokoškolského studia, tím bych zabránil většině studentů, aby vysokou školu dokončili. Musím se snažit je posunout o výrazný krůček dále v jejich znalostech, schopnostech a přemýšlení.

... Vzdělanost a slova ...

MS: *Jak vnímáte slovo výchova a jak vnímáte slovo vzdělávání v kontextu vaší profese?*

DK: V rámci pedagogiky minulého režimu se to spojovalo dohromady. V dnešní době se to snažíme až příliš násilně oddělit. Vzdělání a výchova jsou dvě různé věci. Na vysoké škole to již je pochopitelně oddělené ve větší míře než na základní škole, kde se vzdělání jde ruku v ruce výchova pro život, výchova dítěte ve slušného člověka. Ono to není tak, jak si představoval Jean Jacques Rousseau, že ten divoch je dokonalý, ale společnost jej zkazila. Má zkušenost z výchovy vlastních dětí je ta, že je to úkol na celý život. Doopravdy musíte převést dítě z toho sobce a nevychovaného tvora. Jediná cesta je cestou postupného zlidštění. Jak je život dlouhý, tak člověk může dosáhnout velmi různých kvalit. Determinuje to naše vychování, vzdělání, jak se dokážeme chovat, jak dokážeme myslet. To proto, že život je tak dlouhý, že po těch malých krocích se můžeme dostat na úplně jinou stranu než člověk, jenž se o své vzdělání a svůj vlastní růst nebude brát vážně.

MS: *Zde se ukazuje, že ne nadarmo Masaryk zdůrazňoval drobnou, mravenčí práci. U Masaryka tuto skutečnost můžeme pozorovat - jak v jeho osobním životě, tak v díle, které vykonal a je mnohým inspirací.*

DK: Ani to nemusí být tak viditelné jako na životě Masaryka, stačí se podívat na nejbližší okolí, rodinu, spolupracovníky. Ti to vnímají a člověk nemusí mít velký úspěch. Ne nadarmo se říká: „Světská sláva, polní tráva ...“ Není to cosi, o co by v tu chvíli šlo. Jde hlavně o naplnění životního úkolu, který člověk musí neustále objevovat a stále se o něj snažit a usilovat. To je úkol na celý život. Na tom je pěkné, že člověk se může pořád o něco snažit, a tím zůstává mladým. To proto, že pokud jsem se nepřestal snažit, neustrnul jsem, tak to je záruka mladého ducha.

MS: *To je zásadní předpoklad úspěchu. Ne nadarmo se říká: „Někdo zemřel ve třiceti a v osmdesáti byl pouze pohřben.“ Toto je v zásadě odstrašující. Práce pedagoga by měla být snahou o správné navádění lidí během jejich dospívání. Je nutné, aby člověk měl zpětná zrcátka, která by mu ukázala, kam kráčí. Bez navigace se člověk snáze ztratí.*

... Kvalita života ...

MS: *Zůstaňme ještě v tomto poli. Domníváte se, že špatné vzdělání může ovlivnit následný život jedince, společnosti? Pokud člověk nedostane patřičné vzdělání, bude mít nalomený pozdější život?*

DK: To ano, ale jsou případy, kdy se to navenek nemusí projevit. Na základě osobnostního rozvoje je to významné, i kdyby se to neprojevalo finančním ohodnocením v budoucím zaměstnání. Na rozhledu, který člověk má, co si myslí o světě, tam se to bezpochyby projeví. Špatné vzdělání nemusí mít přímo vliv na výkon povolání a výši platu, ale sám život to ovlivňuje.

MS: Proč se tážu? Za minulého režimu se do vrchních pater vedení dostali lidé průměrní až podprůměrní. Lidé, kteří něco znali, byli vytlačeni k manuální práci.

DK: Poté se to projevilo na „bojleru a brojleru“.

MS: Ano, ale můžete to rozvést mladším lidem?

DK: To byl jeden slavný projev, kdy Milouš Jakeš zmiňoval úspěchy hospodářství. Místo toho, aby řekl, kolik se narodilo drůbeže, tak místo brojler řekl bojler.

... Důležitost pro demokracii ...

MS: Domníváte se, že vzdělání je nezbytné pro to, aby člověk mohl žít spokojeně v otevřené společnosti a pomáhal k rozvoji demokracie? Jak v dobrém vzdělání připravovat odpovědné demokraty k dialogu a argumentaci?

DK: Ano, je to zvláště důležité pro demokracii, protože člověk, jenž vzdělání nemá, tak má tendenci ke zjednodušení. Je se vším vždy brzy hotov. Tím, že nemá přehled, tíhne k jednoduchým až fundamentalistickým řešením. Zjednodušení se poté projevuje v tom, že není schopen se uplatnit v pluralitní společnosti, dohodnout se s druhými. To proto, že je mu vše jasné a ví sám nejlépe, jak by to mělo vypadat. To, že situace je kolikrát mnohem složitější, neboť je tam mnoho jemností, které se musí řešit. To si člověk bez vzdělání ne vždy uvědomí. Soudím, že je to naděje. Uveďme příklad, který se nás týká. Jsme v době islámské hrozby, která však nemusí být hrozbou, neboť pokud se muslimové stěhují do Evropy a pokud přijmou evropské myšlení, evropskou kulturu, tak to znamená, že přijde změna Islámu. Nebyl bych pesimistický. Pochopitelně jsou skupiny, které jsou pro Evropu nebezpečné, ovšem jsou skupiny fundamentalističtější než skupiny, které žijí v islámských zemích. Na druhou stranu bych viděl optimisticky a pozitivně to, že mnoho muslimů se dokáže přizpůsobit evropské mentalitě a přijmout hodnoty, které souvisí s evropskou kulturou, demokracií.

MS: Jinými slovy, lidé se naučili patřičnému dialogu, vzájemnému naslouchání, jenž poté společnost obohacuje.

DK: Dialog pochopitelně vychází i z toho, jaká je představa Boha v náboženství. Pochopitelně Alláh jako jediný Bůh nebude mít v sobě plně zahrnut dialog. Křesťanství se svou představou trojjediného Boha má v tomto ohledu usnadněnou situaci, jelikož dokáže daný dialog mnohem lépe přenést z idejí a základních principů do života. O čem by se muslim dohadoval, když je to jasné? Dialog se v této oblasti vede, ale pomocí zbraní.

MS: To je jiný dialog než autentický dialog, která pomáhá demokracii upevňovat a rozvíjet. K tomu je potřebné vzdělání, abychom porozuměli druhým, abychom druhým byli blíží.

DK: Také se nesmí zapomínat, že vzdělání by tedy nemělo pouze dát rozhled, ale mělo by vzdělávanému umožnit, aby sám zakořenil, aby sám věděl, aby měl jasný názor, který dokáže vyjádřit i proti opozici. Není důležité pouze vědět, že jsou zde alternativy, ale dokázat si vybrat a s nějakou se ztotožnit, což v případě náboženství znamená, že z něho nebude synkretik, který si bude ze všeho brát zrovna to, co se mu hodí, ale že doopravdy konkrétně pozná své vlastní přesvědčení, budu si za ním stát s tím, že bude schopen vést dialog s někým druhým.

MS: Člověk si může říci, kéž by tomu tak bylo!

... Financování školy ...

MS: *Pokud je předmětem dialogu otázka školství, význam člověka v něm, tak bychom neměli opomenout téma financování. Myslíte si, že pokud by si studenti měli platit školné, zlepšila by se jejich motivace?*

DK: Nás jako akademických pracovníků se ministerstvo detailně ptalo. Byl to velký dotazník, který jsme vyplňovali. Pamatuji si, že všechny mé odpovědi na kladené otázky směřovaly k tomu, že by to pedagogickému procesu prospělo. Snad jediná nevýhoda je, že pochopitelně ať částka bude jakákoliv, tak vždy určité procento studentů bude odrazeno od vysokoškolského studia. Na druhou stranu by to pomohlo, aby si studenti uvědomili, že studium není zdarma, a naučili se trochu odpovědnosti. To není pouze jedinou motivací. Mnoha studentům by to pomohlo. Myslím si, že je nutné citlivě vyřešit otázku financování studia, aby odradilo co nejméně studentů od studia. Mělo by se dbát na podporu těch talentovaných, kteří by měli mít finanční zvýhodnění.

MS: *Na Západě existuje varieta stipendií.*

DK: Určitě. Dle mého pohledu by to prospělo věci. Jedinou nevýhodou je, že si člověk říká, že nyní to platí stát. Když to budeme platit my či budou to platit občané, tak by se to mělo projevit i tak, že by se mělo odlehčit státní pokladně. V tomto ohledu jsem pesimistický. Tam, kde se ušetří, nevím, zdali se peníze vrátí na správné místo, kde by byly potřeba. To znamená, že tam, kde se ušetřilo, by se to mělo projevit. Pokud rodiny budou opravdu investovat do vzdělání, tak by se to zpětně mělo projevit v tom, že si vzdělání bude moci dovolit i další generace.

MS: *Možná snížíme daň, redukujeme přebytečný úřední aparát.*

DK: Bohužel redistribuce není úplně jasná. Odpovědnost by tam měla být.

MS: *Mně jde o to, že v zahraničí je placené školství běžnou praxí, vyjma Skandinávie. My Češi chceme dobré školství, ale zdarma. V tom je možné vidět jisté schizma. Příspěvky tohoto druhu tvoří důležitý filtr, jenž zastaví věčné studenty. Pochopitelně jsou lidé, pro něž je to diskriminující, ale těm má být pomoheno. Nač platit těm, kdo si jdou na vysokou školu pouze prodloužit své mládí? Měl jsem možnost hovořit s lidmi, kteří odešli z republiky v roce 1948. Vystudovali takové školy, na nichž je školné velmi vysoké, a co více, tito lidé se dobře uchytili. Můžete namítnout, že je to otázka jedinců. Myslím si, že vzdělání je zde pro jedince. To proto, že můžete kreativně pracovat s jedincem, ale již ne s masou. Ta se příliš vzdělávat a formovat nedá.*

DK: Další problematikou jsou jistě soukromé vysoké školy.

MS: *To je velký fenomén. Shodou okolností takových škol zde vyrostly desítky, hlavně v poslední dekádě. Lidé si myslí, že vysoké školy, které jsou u nás, dopomohou k většímu standardu ve vzdělání. Stačí se podívat do Spojených států, tam nejlepší školy jsou soukromé, byť ne všechny soukromé jsou kvalitní. Máme trochu jinou tradici. Budujeme kapitalistickou společnost teprve 25 let. Tam školy mají několikasetletou tradici - Harvard, Chicago University, Princeton.*

... Církve ...

MS: *Kromě pedagogického pracovníka v oblasti fyziky jste také teolog. Nemohu se nezeptat, jak vnímáte vývoj církve v posledních dvaceti letech? To proto, že církev byla vnímána jako zakázané ovoce. V jakém stavu nastupovala církev do transformace?*

DK: Zřejmě nebudu říkat nic objektivního, když budu tvrdit, že církev nevyužila svou šanci z roku 1990, kdy společnost jí byla mnohem více nakloněna. Situace nemohla takto vydržet věčně. Nemyslím si, že by to bylo až tak zpackané, jak by se na první pohled mohlo zdát. Nicméně se určitě nepodařilo přenést některé věci, které ve strukturách církve za totality fungovaly, do těch devadesátých let. Byly to pozitivní věci, které jsem příliš nezažil.

MS: *Jistě jste o nich slyšel.*

DK: Nyní člověk vnímá, že společnost vyžaduje od církve velkorysost. Nejde stát za nějakou pravdou, zdali máme, či nemáme nárok na majetek. Ono to souvisí i s tím, že o majetek nepřišla pouze církev. Přišla o něj šlechta, pochopitelně sudetští Němci. To vše je nespravedlivé odebrání majetku, ať již to bylo na základě Benešových dekretů či jiných dokumentů. Nějakým způsobem došlo k určitým křivdám a od církve se čekalo, že bude velkorysá a že se nebude hnát za majetkem, i když na to měla přirozené právo z hlediska právního názoru. Ona se domáhala svého práva, ale mělo to negativní vliv na vnímání církve ve společnosti. Rozumím, že společnost toto brala jako velké ...

MS: ... mínus.

DK: Místo toho, aby se církev starala o duchovní věci, tak se handrkuje o peníze, majetek. Zase z druhého pohledu je potřeba říci, že církev musí z něčeho žít. Jedna věc je, že o platech se dobře hovoří, když se to netýká mého platu. Je jasné, že církev z něčeho žít musela. Za druhé je zde odpovědnost vůči minulým generacím. Když vím, že mí předci o něco usilovali, tak je pochopitelné, že není tak jednoduché se toho jen tak vzdát. Nyní nejde o nějaký majetek. Nyní jde o to, že zde vidím úsilí mnoha generací, které se snažily majetek zvelebit. Byla to pro ně možnost a způsob, jak vzdávat chválu Bohu, a dalo by se říci i vyjádření představy a úcty. Zkrátka není to jednoduché. Rozumím oběma postojům. Pokud by se církev zachovala velkoryseji, tak by to nyní měla jednodušší. Rozhodně bych to tak špatně neviděl. Soudím, že na „to kdyby“ se nehraje. Zase to není až tak špatné. Situace zde není daná pouze majetkem. Je to dané postojem společnosti k jakémukoliv organizovanému náboženství.

MS: *Použil jste spojení „nevyužila své příležitosti“. Církev realizovala projekt Desetiletí duchovní obnovy.*

DK: Ano, ale to již začalo dříve.

MS: *To bylo v roce 1987.*

DK: Možná i dříve. Do povědomí věřících a společnosti se tato obnova příliš nevryla. Byla to příležitost, které se dalo hodně využít. Hlavně bych z toho nevinil pouze církev. Společnost si za to může také sama.

MS: *Ne snad jednotlivci?*

DK: Pokud uvažuji o negativním postoji vůči církvi, tak to není pouze vinou církve. Negativní postoj vůči církvi byl častý a nebyl pouze z důvodu, že církev udělala něco špatného. Je otázkou, zdali je to pouze tím, že se církev hadrkovala o majetky.

MS: *Shodou okolností lidé si to asociují s majetkem. To jsou katedrály, kostely, polnosti. Právě proto je zdůrazňován fakt, že je to církev, která usiluje o majetky, aby je mohla aktivně obhospodařovat. Lze soudit, že komunistický režim udělal církvi medvědí službu, když zabavil církvím majetky?*

DK: Církev neusiluje o majetek, který byl zabaven. Tam je problém v tom, že kolikrát nemůže disponovat s tím majetkem, i kdyby se jej ráda zbavila. Jedna věc je, že to nemůže, protože doposud na to nemá právo. Druhá věc je, že musí z něčeho žít. Daný majetek je pro ni skutečnou starostí. Kněží v současnosti tráví spoustu času administrativními povinnostmi. Kolikrát by bylo lepší, kdyby se starali pouze o farní kostel, a zbylé nemovitosti přenechali obcím, aby se o ně postaraly.

MS: *Občas se také tak děje.*

DK: Ano, ale u některých nemovitostí to nejde, neboť na ně nemá církev patřičné právo, nemůže s nimi disponovat.

MS: *Někdy to dojde až tak daleko, že kostel jako kulturní památka je dán k demolici, neboť církev nemá možnost správy.*

DK: Je logické a dobré, že si církev uvědomila fakt, že se o všechny tyto věci starat nemůže. Je to věc historické hodnoty, patří to ke kultuře národa, ale péče není jediným úkolem církve. Pokud obec či farnost nemá na to, aby užívala danou památku, poté je na místě otázka, do jaké míry má smysl daný kostel udržovat. Je to rozhodně těžké rozhodnutí, ale někdy nic jiného nezbývá. To proto, že je důležitější, aby farnost fungovala a dostala finanční prostředky, než aby všechny kostely byly zachráněny. Ještě zpět ke vztahu církve a státu. Problém není ani tak majetek, ale spíše, že povědomí české společnosti o životě církve, tak jak to bylo přerušeno 40 – 50 let, je malé. Jednoduše se jej nepodařilo obnovit. Česká veřejnost ani nemá představu o tom, co je úkolem církve, co je úkolem působení kněze v dané farnosti. Řekl bych, že je to vše zjednodušováno.

... Církve prezentace ...

MS: *Myslíte, že církve nedostaly patřičný prostor v médiích?*

DK: Také to záleží na církvi, jak se stane atraktivní. Například pokud vyjdu ze současného stavu, tak arcibiskup Dominik Duka byl příjemnou změnou pro média, stává se jejich „celebritou“. Jednoduše se snaží být vidět. Vždy, když chci někoho poznat a chci s ním vést dialog, musím věnovat čas komunikaci. To si myslím, že je důležité, jelikož poté je možné obhájit svůj postoj k majetku, svůj postoj k problematickým otázkám, jako jsou homosexuální partnerské svazky, adopce dětí těmito páry. Pokud by byl veden seriózní dialog, jenž by byl zajímavý pro média, tak lze přiblížit život církve a život věřících mnohem lépe. Také by veřejnost měla větší pochopení pro tyto otázky. Ukázalo by se, že církvi nejde o majetek, byť je to vztyčný bod mezi společnostmi a církví.

MS: *Možná spíše mezi státem a církví?*

DK: Ano, ale je potřeba si uvědomit, že i církev, když se jedná o katedrálu, hájí ve své podstatě to, aby daná stavba sloužila svému účelu. Mohu mít kostel jako muzeum, ale je to něco jiného, než když je

funkční a doopravdy se tam odehrává to, k čemu ten kostel má sloužit. Je to cosi podobného, jako když doma budu mít skvělé piáno, ale nebudu na něj umět hrát, byť budu říkat, jaký je to výstavní kousek. Jsem přesvědčen, že velký problém můžeme nalézt i v tom, že když se řekne, že člověk je katolík, tak se na něj druzí mohou dívat skrz prst jako na naivního snílka. Smyslem je ukázat, že i mezi věřícími lidmi jsou normální lidé.

MS: *K církvi se lidé staví s patřičnou opatrností a mnozí ji považují za skupinu exotů.*

DK: Přesně tak.

MS: *Proč tomu tak je? Nedělá si to církev sama? Na čí straně je vina? Nejsou to média? Už jsme konstatovali, že církev musí být přitažlivá. Společnost? Jednotlivci? Soudobá společnost?*

DK: Nepovažuji se za dostatečně kompetentního, abych hledal vinu ve společnosti. Člověk by se měl zamyslet nad tím, jak může přispět k tomu, aby se lidé na věřící nedívali skrz prsty. Mám jednodušší situaci, protože kdo mě zná, tak ví, že jsem spíše skepticky založený, že nejsem naivní a důvěřivý typ člověka. Navíc je to podmíněno tím, že studuji přírodní vědy, a proto argument, že jsem příliš naivní, že nejdu s dobou, že doba ukazuje něco jiného, u mě neplatí.

MS: *Nu, pokud člověk studuje historii, tak zjistí, že věřící lidé po sobě zanechali velké dílo. Leibniz, Newton. Exaktnost a víra se nevylučují.*

DK: V dnešní době by se musely uvádět současné případy a nacházet věřící mezi současnými vědci. Situace se pochopitelně vyvíjí. Zatímco na rozhraní 19. a 20. století byla představa taková, že místo pro Boha kolikrát není. Přírodní věda ukazuje opak, například na základě toho, že vesmír není stacionární, není od věčnosti. Někomu to mohlo připadat, že to není potvrzení Boha, ale v dnešní době se mezi vědci nejvíce ateistů nachází tam, kde se odehrává veliký rozvoj, a to je genetické inženýrství, biogenetika.

MS: *Právě k tomu snad může církev cosi říci?*

DK: Ano, ale například v těchto kruzích, pokud vím, její stanovisko je bráno jako zpátečnické. Většinou je to tam, kde je moc lidí. Před 100 lety to byla hodně fyzika. Tam se odehrávaly velké objevy, které zahýbaly fyzikou i filozofickými otázkami. V dnešní době se to odehrává na úrovni schopnosti člověka ovlivňovat evoluci, ovlivňovat vývoj rodu.

MS: *Domníváte se, že pro mnoho lidí je význam církve čistou nadstavbou. Oni ji nepotřebují.*

DK: Pochopitelně. Pro mnoho lidí je to tak, jak naznačil zesnulý ministr kultury. Ten církev zařadil na úroveň Klubu českých turistů. Je to cosi jako zájmový klub.

MS: *To je nepochopení mise.*

DK: Ano, ale zase to můžeme chápat jako pěkný obraz, protože církev je v dějinách takovým putujícím lidem, což ke Klubu českých turistů nemá tak daleko.

MS: *Doufejme, že to byla taková metafora.*

DK: Ta to nebyla. On ji přirovnal k zájmovému kroužku. Nemá to žádnou relevanci pro vývoj společenský i kulturní.

MS: *Pokud toto někdo takto hlásá, tak je zřejmé, že církev pro něj není patřičným partnerem.*

DK: Není a myslím si, že se situace může změnit jedině na základě toho, jak to funguje v zemích kolem nás, kde je pozice církve lepší. Nyní nemyslím rovnou Polsko, ale například Německo, kde církev je skutečným partnerem. Nejde o to, aby prosazovala své řešení, ale opravdu nabídla alternativu pro daný svět. Nedávno jsem slyšel rozhovor, kde se diskutovala otázka etického nakládání s embryi. Myslím, že to bylo dané tím, kdo dostal Nobelovu cenu za lékařství. Volali odborníkovi a ten se vyjadřoval k tomu, že to církev nechápe. Zde je důležité, že církev neargumentuje z hlediska vědeckého, ale z hlediska etického. Tomu zase nemusí rozumět profesionál, lékař. Ten není specialistou na otázky etiky. Nyní vidím ožehavé téma - některé věci lidstvo dokáže, ale ne vše, co dokáže, je správné. Ne vše, co já s danou technologií, s danými znalostmi mohu udělat, se může udělat.

MS: *Lidé by měli mít distanc, úctu k tomu vyššímu.*

DK: Měli by si položit otázku, zdali jejich konání je správné, a ne pouze, zdali to dokážu.

MS: *Mínění lidí není na takových frekvencích. Oni si myslí, že s vědou dokážou cokoliv.*

DK: Ano, to co dokážu, je správné, je možné, i z hlediska morálního? Ve vědě tato otázka nastala poprvé s objevem atomové bomby. Nyní se to přesunulo na pole bioetiky.

MS: *Soudím, že je to pole pro myslitele v církevních kruzích. Církev by mohla plnit ...*

DK: ... strážce důstojnosti člověka. Měla by stát nad vědou, jelikož nejde jen o pokrok technický, krátkodobý, ale tím, jak je zakořeněna v dějinách, tím, jak je konzervativní, dokáže lépe hájit důstojnost každého člověka. O ní nerozhoduje ten, kdo má pouze moc.

MS: *Jaké neuralgické body vnímáte v rámci proměn společnosti?*

DK: Vždy je třeba začít od konkrétních lidí, jednotlivců. Všichni chceme, aby bylo více zodpovědnosti, pracovitosti, méně korupce, osobního prospěchářství. Můžeme se ohánět morálním jednáním. A zde se ptám: „Kde mají lidé vzít motivaci pro takovéto jednání?“ Opravdovou motivaci pro to být dobrým člověkem lze jen těžko získat bez toho, abych se opravdu setkal s oním Dobrým, s tím, který dává životu a všemu smysl.

MS: *Co Česká republika a její budoucnost v Evropě či globalizovaném světě?*

DK: Z krátkodobého hlediska vnímám důležitost každé národní identity a její přínos v rámci Evropy i globálního světa. Z dlouhodobého hlediska je nutné si přiznat, že konkrétní národy, země vznikají a zanikají. A proto: „Svatý Václave, oroduj za nás!“

MS: *Děkuji vám za kritické postoje ...*

P.S.:

MS: *Jak jste se osobně účastnil obnovy demokracie a kapitalismu?*

DK: Poctivým studiem.

MS: Účastnil jste se kuponové privatizace, jakožto velké příležitosti obnovy kapitalismu?

DK: Ne, nebylo mi ještě 18 let.

MS: Co jste říkal na rozdělení Československa na dvě samostatné republiky? Nevedlo náhodou ono rozdělení k eliminaci slovenského nacionalismu, což vedlo k lepší spolupráci v rámci Visegrádského společenství a také k opětovnému nalezení v Evropské unii?

DK: V době rozdělení jsem to považoval za ochuzení a komplikaci pro oba národy. Nyní vnímám i pozitivní aspekty = je možné budovat méně zatížené, nezaujaté vztahy.